

Vabadussõja Lood 3

DETSEMBER 1936

Jõulud
1919 a.

Kangelasluugusid * Episoodide lahinguist

„VABADUSSÕJA LOOD“

TELLIMISTE VASTUVÕTMINE 1937. AASTA PEALE ON AVATUD

Ilmub 12 numbrit.

Aastatellimine — Kr. 3.75; poolaasta — Kr. 2.—; 3 kuud — 1 kr.

„VABADUSSÕJA LOOD“

on kangelasmeelse teede kirjeldamiseks, kodumaa-armastusest kantud meeste ja naiste võitluste jäädvustamiseks.

„VABADUSSÕJA LOOD“

püüavad kanda Vabadussõja kangelasvaimu kasvava noorsoo hinge, et tõuseks väärikaid järeltulijaid vabadussõja sangareile.

„VABADUSSÕJA LOOD“

tahavad kaasa aidata Vabadussõja mälestuste kogumisele, et kõikide teod leiaksid väärilist hindamist praeguste ja tulevaste põlvete ees.

„VABADUSSÕJA LOOD“

ei tohi sellepärast puududa ühegi isamaaliselt mõtleva kodaniku laualt.

ISAD JA EMAD!

Kasvatage oma järeltulijaid Vabadussõja kangelasvaimus, sellega kindlustate Eesti tulevikku.

VABADUSSÕJAST OSAVÕTNUD!

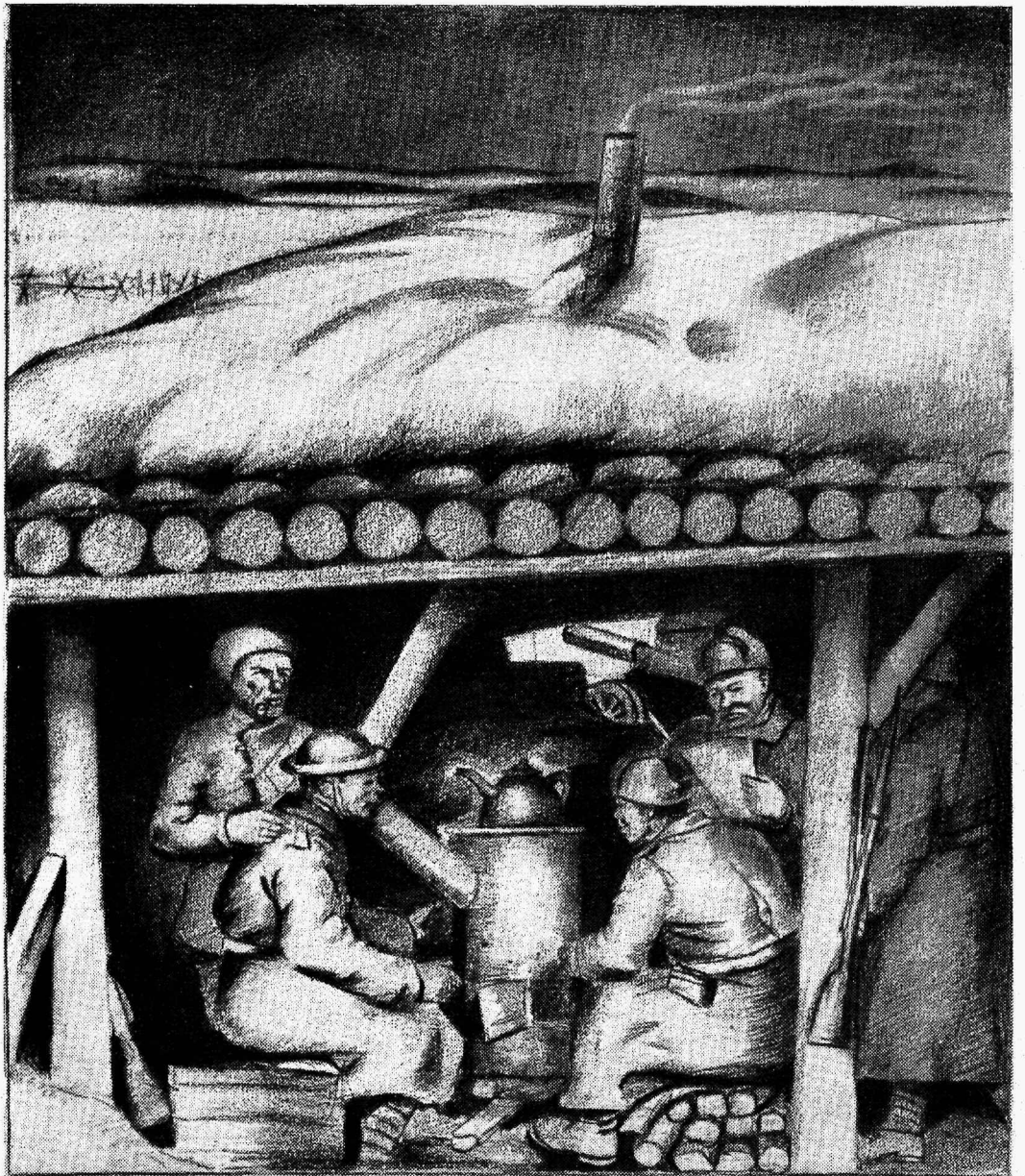
Lugege Teie tegeid ja tööd kirjeldavat ajakirja „VABADUSSÕJA LOOD“. Hakake ajakirja tellijaiks, levitage seda.

„VABADUSSÕJA LOOD“ tellimisi võtavad vastu kõik postiasutused Eestis ja välismaal.

Vabadussõja Lood

Detsember 1936

Nr. 3

O. Sädeki

Rõõm ja rahu

Au olgu Jumalale kõrges ja maa peal rahu, inimestest hea meel.

Luuka 2, 14.

Jälle lähenevad jõulud. Üle maade, metsade ja merede heliseb taevalik teadaanne: üks laps on meile sündinud. Vana, kuid siiski igavesti uus on see kaunis sõnum. Kui jõuluööl kõrgetest tornidest kuulutavad kirikukellad: au olgu Jumalale kõrges ja maa peal rahu, inimestest hea meel, — siis kuuleksime seda nagu esmakordselt. Ei saa ükski süda jääda külmaks, kui meie kodudes haljal kuusel süüdatakse põlema küünlad. Hinge asub pühalik rõõm ja tunded muutuvad soojaks ning puhaks. See elamus on alati uus ja igakord haarab ta kogu meie mõtted ning meeled.

Praegusel ajal on aga raske kõnelda rahust, leplikust armastusest ja sügavast puhtast rõõmusest. Tänavused jõulud on täis teravaid vastolusid. Samal ajal, kui helisevad jõulukellad ja kirikutes ning kodudes lauldakse jõululaule, mürisevad Euroopa pinnal kahurid. Hispaanias on pandud voolama vennaveri. Veereb sõjavanker, mis ei tunne halastust ega armu, vaid külvab surma ja hukatust ning lõpmata palju pisaraid ja valu.

See pole aga veel kõik. Hispaania sündmused on nagu suur tulikahju, mis ähvardab süüdata põlema kogu maailma. Just praegu — jõulude eel ja jõulude ajal — käivad nii mõneski riigis kibedaimad ettevalmistused uueks sõjaks. Seepärast vaatavad ka nii paljud inimlapsed murega tulevikku ja lähevad jõuludele vastu kurva südamega.

Eesti kodudes ei sega käesoleval aastal jõulurahu küll ükski vari, kuid suurriikide relvade täristamine ei lase meid siiski tunda täit rõõmu. Liig värskest on veel meelles Vabadussõja-aegsed jõulud, kus paljud meie parimatest poegadest viibisid lahinguväljadel ja seisid silma silma vastu surmaga.

Ei olnud siis lapselikult muretut ja õnnist jõulumeeleolu ka kodus. Pühalike jõululaulude asemel kostsid nii paljude huultelt kaebed ja ohked, ahastus ja nutt. Nii-suguseid pühi ei tahaks enam keegi üle elada. Ei see, kes oli lahinguväljal, ega ka see, kes viibis kodus. Praegused sündmused aga asetavad hinge kartuse, et kunagi siiski jälle võivad tulla samasugused jõulud.

Maailma suurte ja vägevate kõrvu ei kosta taevalik teadaanne, mis kõneleb rõõmusest ja rahust maa peal. Nagu magasid esimesel jõuluõhtul Juudamaa vägevad mehed, nii on kogu ajaloo kestes võimukandjate kõrvad jäänud lukku rahuevangeeliumile. Vanade prohvetite viisil unistavad nad juutide messia-ideedest — vägevusest, hiilgusest ja võimust. Neile maistele, kaduvatele varadele ollakse valmis tooma ohvriks kõike seda, mis on püha ja puhas. Ometi pole aga ükski rahvas ega valitseja sellega saavutanud sügavat, jäävat õnne.

Inimesed oma sügavaimalt olemuselt ja tundeilt on kõik jumalalapsed. Seepärast ei suuda meile ka kunagi

anda otsitud rahu mõni väline edu, hüve või kordaminek. Kui seda mõnikord arvatakse tundvat, siis on see vaid enesepete — illusioon, mis varem või hiljem variseb kokku. See, mille järele tõusevad meie salajasimad igatsused, on kõrgem kõigest sellest, mis on maine ja mööduv. Pulbitsev inimsüda igatseb lunastuse-sõnumite tootjat, sest üksnes see suudab asetada hinge jumaliku rahu, mis on ülim väärtus elus.

Kõige paremini tunneme seda jõuluõhtul, kui astume küünalde tules särava kuuse alla. Milline õndsuslik tunne haarab meie mõtteid ja meeli! Milline taevalik rõõm asub meie hinge! Tundub, nagu seisaksime korraga kesk lapsepõlve muinasmaad, kus kõik on nii puhas, ilus ja soe. See mis meid vaevab ja koormab, mis on inetu ja halb — viha, vaen, mure, häda ja viletsus — sulab ja kaob igavestesse kõrgustesse. Hing tunneb vaid jumaliku rahu ja mõõtmatult sügavat õnne, nagu see on mõeldav ainult paradiisiaias.

Ma arvan, et me kõik tahaksime selle õndsusliku tunde rännata läbi kogu elu ja ka läbi surma. Kuid jõuludele järgneb jälle hall argipäev ning selle vaesus, mure, kurjus ja ülekoosustustab küünalde sära ja kustutab ka jõuluvalguse hinges. Raskes eluvõitluses muutub inimene jälle külmaks ja ükskõikseks ning salgab ära oma pühalikumad, puhtamad tunded.

Ometi tahab aga jõululaps kanda jõulurõõmu ka halli tööpäeva askeldustesse, kus seda on eriti tarvis. Tema kuninglikud käed ei väsi kunagi inimkonnale jagamast õnnistust. On tarvis seda vaid mõista ning vastu võtta. Ja kui palju vähem oleks meie elus pisaraid ning valu, kaebed ja ohkeid, kui meie hinges alati säraks jõuluvalgus. Jeesus tuli ju lõhkikärstatud ja vaenulisse maailma külvama rahu ja armastust, kadumata rõõmu ja igaviku evangeeliumi. Ta tuli inimesi õpetama üle oleviku muredade tõstma oma silmi üles taeva poole, kust tuleb abi ja lunastus.

Niikaua kui maailm neid jõululapse toodud kallivarasid ei võta vastu, ei kustu kunagi viha ega vaen, ei vaiki kunagi kaebed ega ohked. Niikaua kui inimesed ja rahvas kumardavad vägevuse, võimu ja hiilguse kuldvasikaid, niikaua külvavad surma ja hukatust kahurid.

Lähenev jõuluöö kutsub kogu inimkonda seepärast jälle Kristuse sõime juure, et võtaksime sealt kaasa ilusaima ja sügavaima elumõtte ning kannaksime seda, kui pühalikku valgust, alati oma hinges. Küünalde sära tahab meis süüdata põlema usu, lootuse ja armastuse kiired, et elaksime kui valguselapsed ja võiksime ka mures, vaesus ning argipäeva halluses tunda pühalikku rahu ja taevalist õnne. Viimselt tahab aga jõluevangeelium ühendada perekonda, rahvast ja rahvaid, et kõikide südamed sügavas vennaarmastuses ja tõsisel jumalakartuses ühineksid vägevaks hällilauluks imelapsele Jeesusele: au olgu Jumalale kõrges ja maa peal rahu, inimestest hea meel.

Endel Rennit.

Hirm!

Oli ju selsamal aastaajal, selsamal kuul, kui hirm tuli nagu suur pakane ja püüdis halvata kogu maa. Ta tuli ja roomas tasa rulluva määratu pilvena ja katsus matta kõike ja kõiki enese alla. Et jääksid hinged kinni ja käed ei kuulaks enam sõna. Ta ronis lähemale ja lähemale, oli tohtu oma ängistuses, ning aegamööda kustusid kõik tuled. Pimedaks jäi maa ja inimesed hakkasid halvatuna vaid ootama, millal kaob see kisa kaugelt, korisemine pärast püssipraginat, millal kaovad need viirasused valmiskaevetud pikkadest haudadest, kuhu langevad sisse ridade viisi süütud inimesed.

Pimedaks jäi maa ka sellepärast, et mitte anda vaenlasele märgutuld. Kaeti kõik aknad, et enamlane ei leiaks teed. Aga hirm tuli ikkagi salasammul ja kasvas pimeduses pilvedeni.

Sõjamehed teavad, need, kes on õppinud sõjamees-teks, missuguseks relvaks on hirm. Ajaloolased teavad ja teavad need, kes muidu on palju lugenud. Nad teavad, kuidas tehakse hirmu, kuidas vastane enne tehakse hirmuga tühaks, et teda siis alistada seda kergemini. Ja ongi selle jaoks olemas ideoloogia: mida karmim ja halasamatum on sõda, mida vähem ta venib pikale, seda vähem on ohvreid. Kas pole see mitte Saksamaa sõjateaduse doktriin? Kas ei põletatud suures sõjas maha mitte terveid külasid, kust langes üksainus püssipauk? Kas ei võetud koguni pantvange? Et murda vastupanu. Ja kas ei süvendanud enamlik Venemaa veelgi seda süsteemi, lihtsustades asju: võtta vange ja kohe maha lasta, võtta neid rahulike elanike keskel ja tappa, tappa ja tappa? Sest mis tähendab pantvang? See on inimene, kes siis tapetakse, kui vastane ei tee nõnda nagu tahtakse. Kui ta ei pane relvi maha. Me näeme seda doktriini praegu Hispaanias äärmuseni viiduna ja seega tagasiõudnuna ajastuni, kus inimene ei olnud veel tsiviliseeritud, kui tal ei olnud veel õigluse ja õiguse mõisteid, kui veel ei tuntud humaansust.

Aga kõige humaansem olevatki ju purustada iga vastupanu kõige suurema halastamatusega! See olevat ju sõjateaduslikult õigustatud! Ja kui vaadata vaid empiiriliselt, siin on eeljalugu ning ajalugu täis seda hirmutamisdoktriini! Džingiskhan laastas terved riigid ja linnad ära ega sallinud, et ükski inimene ellu jääks — hirm pidi panema põlved nõtkuma. Enne seda mõirgasid vanad eestlased ja germaanlased oma kilpide taga, et kohutada vaenlast. Sedasama tegid Ameerika indiaanlased oma sõjakisaga, seda tegid küll vist kõik, kes sõdisid. Ja kes sai suuremalt hirmutada, see tegi seda. Hertsog Alba, kelle nimeline palee olevat nüüd ühes lugematute kunstivaradega hävinud Hispaania kodusõjas, põletas Magdeburgi, suure linna, maha. Isegi Napoleon, kes oma hirmsatele sõdadele vaatamata oli siiski sooja südamega ja väga haritud inimene, ähvardas tulivihas Jena linna ära põletada. Niisiis võiks ajalugu ju soodustada doktriini tekkimist, et metsikus pole enam põlatav, kui selle taga seisab mingi idee! Ja siis saab ideest julmim julmus.

Venelased näitasid seda meile tegelikult. Ühe idee nimel surmati ja uputati inimesi Narvas roiskaukudesse, Rakveres võisid surmaminejad veel värisevate häältega avatud hauakaeviku äärel laulda viimset kirikulaulu, kuna surmajad seda viimset jumalagajattu eluga saatsid mõirgavate naerupahvatustega, Tartus viidi pimeduses inimesi jääle, lasti seal maha ja topiti jääaukudesse või aga tapeti üksahaaval Kreditseltsi keldris, Valgas tassiti haiged ja haavatud välja laatsaretist ja surmati. Külvati hirmu ja õudust ning ahastust.

Ja oli seda hirmu, palju oli seda. Maha jättis teda meile Saksamaa poliitika sellega, et ta ära viis kõik relvad, purustas, mida viia ei saanud, kahurid uputas merre ja hävitas nende lukud. Me pidime seisma abitute kätega, sest ei tea, milleks see tulevikus hea võib olla. (Ja tuleviku langesvehr oleks vähem visa rahva juures leidnud lahtise tee.)

Kui siis tuli peale laine idast oma südant seisma paneva julmusega, siis ei olnud ime, et kogu maa oli tardumuses ja et üleskutse, tulla vabatahtlikult sõtta, ei leidnud peaaegu mingit vastukõla. Kes oli vabatahtlik, see oli juba kohal, koolinõurus, üliõpilased, ohvitserid olid kas rindel sammsammult taganemas või aga sõjaväe juhatuse käsutuses varuks ja vajaliseks garnisoniks, kujundamas väeosi.

Aga kes neid õieti nägi? Neid oli ju suhteliselt nõnda vähe, et rahvas oma üldsuses kuulis vahest küll nende olemasolust, aga vähe nägi neid endid ja vähe kuulis nende töö tulemusist, mis pealegi osalt pidi olema väga salajane. Kuuldused muidugi jooksid ju läbi maad, aga nad kadusid, olid nagu lühihingelised, hingetud nende vastu, mis kõmasid ja karjusid enamlaste määratust ülekaalust, hulgalistest tapmistest, nii mõnegi noormehe asjatust palvest jätta teda ellu. Ning oli peaaegu igapähele, kes kuulis neid üle maa jooksvaid sõnumeid, ikka mõni tuttav tapetute seas, ikka mõni üsna süütu inimene, ja siis vajuti kokku selle mitte-midagi-mõistmise all ja küsimiste pärast: miks õige?

Kui palju nägime Tallinnaski sõjaks valmis mehi? Võttis ju aega, enne kui Kalevi Malev seadis end valmis, enne kui sellest spordiseltsist kujunes sõjavõimeline pataljon? Kes nägi neid, kuidas nad askeldasid esimese kuulipilduja kallal, et tundma õppida ta tarvitamist? See sündis erakorteris, Karl Sarali juures, kus hiljem langedud Öunapuu ja teised olid ahastuses, et viimaks rikkusid selle ainulaadse sõjariista tema osadesse lahtivõtmisel ära. Ja kestis ka veel väga tükk aega, enne kui kalevlaste peakorteri poolt liikus kaks kordaseatud kahurit Estonias mööda ja näitas oma olemasoluga, et on ometi mingisugunegi suurem relv.

Vahepeal aga kohises vaid ja urises vaenuline vaim tehaseis, ähvardas üle võtta linna ja siis selle üle anda idast lähenevatele veristele hulkadele. Ning mõnikord harva nägin veoautot kiirustamas kuhugi, peal umbes tosin relvastatud ohvitseri, sõjaväe ametnikke, kirjutajaid — tundsin neid umbkaudu endisest sõjaväe formeerimise ajast ja I polgust — relvis, vihaste ning ähvardavate nägudega. Nad kadusid kuhugi mõne vabriku suunas, et näidata vastupanutahet. Kui kauaks neid oli? Selleks mõõdasõidu viivuks. Ning ikka lähemale, päevast päeva lähemale liikus vaenlane.

Nii ilmatu üksikuna tundis end Tallinn, nii kogu maailmast mahajäetuna. Meri oli tühi ja hall, ei ühtki laeva, mis oleks annud sellestki tunnistust, et kusagil oleks maailm natukegi lahti. Miine täis olevat see meri. Ja kauhelda ei ole millegagi — mis otsivad siia võõrad laevad? Ning oma laevad on ära viidud venelaste või sakslaste poolt. Kes teadis sellest, et Pitka oli võtnud meie viimased laevad, neile relvad peale pannud ja sõdis piki randa pealetürgivate vaenlastega, ikka lähemale taganema pidades? Sellest ei teadnud rahvas midagi, palavikulisest tööst sadamatahastes, merest väljatõstetud kahurite uute lukkude tegemisest sakslaste poolt purustatute asemele.

Ei teadnud sellest ju ka rinne, see hõre, ühtelugu katkev ja sidemeta rinne, kes võitles saabasteta ja õige riie-

tuset. Nõnda lootuset paistis mee-
leolu sealgi olevat, et rindelt päe-
vaks Tallinna jõudnud ohvitser
„Päevalehe“ toimetuses vaikselt kae-
bas: „Mis see kõik aitab?“ Nimelt
mis aitavat see kõik, mis ta kuulis
toimetusest, et soomusronge läheb
juba välja, et varustust hakkab juba
tulema, et loodetavasti saame Soo-
mest abi.

Ta oli kogu aeg taganenud, tal
oli mälus ju maailmatu Venemaa
suur maakaart, mille kõrval meie
Eesti oli ju väike täpik. Muidugi
ta täitis oma kohut, muidugi sõdis ta
edasi, aga ta oli lootuset, oli kurb
ja temast oli jagu saanud hirm. Ning
ma usun, et rindel oli vist 80% neid,
kes võitlesid nii vähese lootusega,
vaid suurest kohusetundest. Ja ta kehtis vaid kur-
valt õlgu, kui ütlesin, et ta peaks minema sõjakohtu alla
taju rikkumise pärast. Temast sai hiljem minister.

Ja niisama toimetuses najatas uksele teine mees, kel-
lest sai hiljem koguni sõjaminister. Ta oli nõnda hir-
munud halbade teadetest, et ta ei saanud õieti kõneldagi.
Tema lõuamusklid ei kuulnud sõna, ta kõneles lahtise
suuga nagu inglane, huuled ei ulatunud kokku.

Meeleolu oli niisugune, et kõva telefonikõne praeguses
ohvitseride kasiinos Raekojaplatsil pani võnkuma kogu
ruumitäie rahvast. Seal nägid sa püssidega vahti pida-
mas kaitseliitlasi, kes olid organiseeritud tööliste keskel.
Nad seisid seal mures nägudega, nagu naised vihma käes,
sest ühelt poolt ähvardasid neid vabrikud, teiselt poolt
sõjaseadus. Rahvast oli mitmesugust seal, maalt tulnud
oma hädadega, sõnumite nõutajaid, abipalujaid, erilisel
palju küll neid, kes tahtsid üldse saada teateid seisu-
korrast. Ja kust mujalt võisid sa neid saada? Toime-
tustest? Need teadsid mõnd, kuid ammugi mitte kõike.
Peastaapi juba keegi sisse ei pääsnud peale erilisel soo-
dustatute. Pöörduti siis ametiasjaliselt Ajutise Valitsuse
poole, et kõrvalt vahest kuulda, kas meil on väljavaateid.

Ja seal kohtasin ma Anton Jürgensteini, kes oli tul-
nud (vist üle Viljandi, sest Tartu oli enmlaste käes juba
tükk aega ja rongid ei käinud). Ei olnud meie Tallinna
inimeste nägudele lugeda ei mingit rahutust. Ja nii ajas
ka Jürgenstein üsna mugavalt juttu. Kuni järsku tuli pik-
kade sammudega Ed. Laaman, tormas telefonikappi ja
helistas sadamasse:

„Kas Liibau on sõiduvõimeline? Peale ei taheta ühtki
teist kui neid, kel on valitsuse poolt load. Tehke kiir-
relt! Kiirustage!“

Nagu vabim käis üle ootajate: Valitsus põgeneb. Jür-
genstein vaarus natuke jalgadel, läks näost nagu vae-
seks. Inimesed vahetasid pilke, mõni isegi ei leidnud sel-
leksi aega. Nad kobisid uksest välja.

Kõrvaltoas kõneles Konstantin Päts, kui ma õieti mä-
letan, August Peediga, kes oli siseminister. Ma läksin
ruttu Pätsi juure ja ütlesin, ta keelgu ära paanika tegemi-
ne telefoni kaudu. Need, kes välja ruttasid, suurendavad
veel hirmu.

„Mis siis on, kui pea maha võetakse,“ ütles muuseum
Päts naeratava rahuga, astus paar sammu, et minna tele-
foni poole. Aga Laaman oli oma jutu lõpetanud, tuli
ruttu teisest toast läbi ja Päts sai teda hetkes peatada, et
lausada mõni sõna liiga kõva häälega telefoneerimisest.

„Pühaderahu“ Vabadussõjas

Ahelik pealetungil

Laaman aga heitis vaid käega ja ruttas edasi ning ajas
meile kõigile naeru peale valitsuse juhi ütelse ignoreeri-
misega, selle käeliigutusega, milles oli kannatamatust ja
ülekoormatust omaenese ülesannetest.

Kui ma tagasi läksin, et rahustada Jürgensteini, siis
oli ta kadunud. Ta tuli Tallinna tagasi alles õige tükk
aega hiljem, kuuldavasti Saaremaalt. Tuli tagasi maha-
aetud vurrudega! Niiivõis ka omaette. Enamlased ei
küsinud ju vurrudest, vaid natuke paremast palitust, et
seina ääre seada.

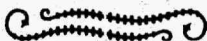
Muide, kui vähe teadsid isegi ajalehtede toimetused,
see ilmnest sellest „Liibau“ loost. Sain ise alles selle
telefonikõne kaudu teada, et täna läheb välismaale dele-
gatsioon, Poskaga eesotsas.

Linn oli täis põgenikke. Neid oli tulnud Rakverest ja
Tartust, Võrumaalt ja Viljandi poolt. Ja kõik muudkui
küsisid päevast päeva? Mis saab? Kas saab üldse siit
välja? Kas on kusagil mõni laev? Aga meri oli tühi
ja hall. Maa oli nagu kott, mille viimsesse soppi taheti
minna. Saaremaale, Hiiumaale, et sees hoida kuidagiviisi
hinge. Päril vihaselt küsis minult üks põgenik Tartust
„Kuld Lõvis“: „Kunas tulevad õige inglased?“ Kui ma
ütlesin, et küll nad tulevad, siis karjus ta: „Iga päev üt-
lete, aga seni ei ole ühtki veel tulnud.“ Hirm! Suur
hirm, mis viis kannatamatuseni.

Kes hirmu ei tunne, see ei ole vist päris normaalne.
Kuid hirm on selleks, et temast jagu saada, temast üle
olla. Ning neid, kes seda suutsid, oli meil süiski küllalt,
et vastu panna tohutule hirmulainele, mille saatis meie
painutamiseks venelane meist üle.

Ängistus lahkus, kui ta oli jõudnud peaaegu oma
tipule, mõne püssipaugu järele Raekojaplatsil. Sellest
jõi maha tööliste eestvedaja, kes veel hommikul oli hoo-
belnud, et võtab Ajutise Valitsuse kinni. Koolipoisid
tõid komandantuurist püssid ja põmmutasid sekka, kui
hakati vahtipidavalt kaitseliitlasilt püsse käest ära
väänama.

Õhtul oli kõik juba hoopis rahulikum, inimesed hin-
gasid kergemini. Vabamalt hulga, kui tulid soom-
lased. Ja kui tuli Inglise laevastik. Siis ei oldud mitte
enam nii ilmatu ükski, nii mahajäetud ja abitu. Ja kui
siis käis raksatus raksatuse järele, võeti Tapa tagasi,
Rakvere, Tartu ja Narva, kiiresti peatumata, siis toibus
ka sügav maa ja hakkas end sirutama, vabana kohutavast
luupainajast.

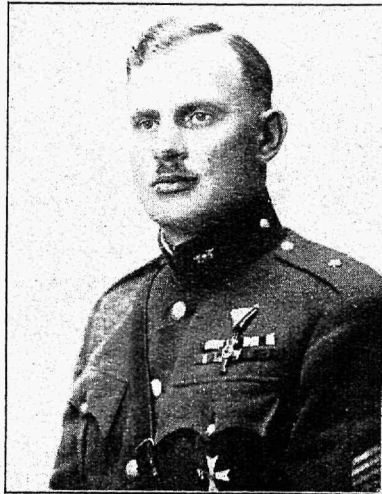
Stakelni „karistus“-lahing

Esimesed sakslastest vangid „internatsionaal-roodust“

Kirjutanud H. Hakk

11. märtsil 1919. a., kui laiarööpaline soomusrong nr. 3 seisis Tauleki ja Stakelni jaama vahelisel raudteeliinil, saadeti mind koos rongiülema venna Aleksander Luigaga Valka mingisuguseid asju ajama. Kui olime asjad sirgeks ajanud, tuli jaamas oodata kuni kella 11, millal sama vedur, millega Valka tuli, jälle liinile tagasi pidi tossutama. Jaamas kohtasime meie rongi ülemat, kes tuli ühe 5. märtsil surma saanud selli (3. soomusrongi meeste omavahe-line hüüdnimi) matuselt. Nimelt sai 5. märtsil 155. raudteepuukas surma 7 meie rongi selli punaste mürsu (või rongi keeles „uisa“) läbi. Surmasaanute hulgas oli ka üks rongiülema kodunurga mehi, kelle matuselt ta nüüd tuligi. Diviisi staabis käies oli kpt. Luiga välja hankinud loa Stakelni alevi ja raudteejaama vallutamiseks, sest punased kippusid siin juba liiga ninakaks minema. Oli hädasti vaja neile „korralik“ saun kütta. Meile kahele selle „saunanduse“ teatavaks teinud (sest et pidime kuuluma parimate „kütjate“ hulka, asusime kõik kolm umbes kell 1/2 12 jaama ees ootavale vedurile, ning loksutav sõit liinile, meie rongi asukohale, läks lahti. Varsti pärast päralejõudmist tuligi korraldus 40-mehelise dessandi väljasaatmiseks. Et punastele nägematult ja ootamata ligi pääseda, tuli võrdlemisi suur ring teha läbi metsade, soode, rabade ja sügava lume. Ränk oli pak-sus lumes müüta. Aga teadmine, et varsti saab punastega „mulistada“, pani kõik raskused unustama. Nohisedes edasi rühkides jõuame „mulina“ „stardi“ kohta, sest veidi varem ettesaadetud luurajad teatasid, et eelseisvas külas on punased sees. Siin jagatakse sellid kahte rühma. Üht rühma jääb juhtima ltn. Oldekop, teist — ltn. Asmus. Kahe rühma vahel peab sidet as.-ohv. Koger oma luurajatega. Mina jään koos rongiülema adjutandi A. Mahnkega Oldekopi rühma, A. Mahnke on pärast eelmise haava paranemist täna esimest korda „mulinas“. Üldse on täna ennast peaaegu kõik kangemad sellid millegipärast välja ajanud.

Meie peale tungiv rühm hargneb metsas tasakesi ahelikku. Veidi edasi liikudes paistab meie ees legendikul maja. Veel metsa servale lähemale jõudes näeme, et majast eemal, tükk maad meie poole, ühe küünile sarnleva ehituse juures seisab punaste valvepost. Maja juures, mis hiljem osutus metsavahi elamuks, askeldavad mõningad punased, aimamata, et nad juba istuvad meie sellide püssikirpudel. Mahnke soovib mul veel levisiga ettepoole liikuda, punane valvur ära tulistada ja maja tule alla võtta, millega ühel ajal ka rühm rünnakut alustab. Saan vaevalt 6—7 sammuga edasi astuda, ennast hästi varjata püüdes, kui äkisti vajun rinnust saadik lumes. Selgub, et vajusin kraavi, mida lume all põrnugi näha polnud. Minu kraavikukkumise ropsu ja väljaronimise robinat kuuleb punane valvur. Ta annab ühe lasu meie suunas ja libub ise maja poole. Kuid nüüd olen ka mina juba kraavist väljas ja levisi esimesele ettejuhtuvale kännule toetades tulistan

Hugo Hakk, ohv. aset.

Võttis osa paljust lahinguist soomusrongil nr. 3. Sai raskesti haavata, mille tagajärjel amputeeriti jalg. Omab 11/3 Vabaduse Risti

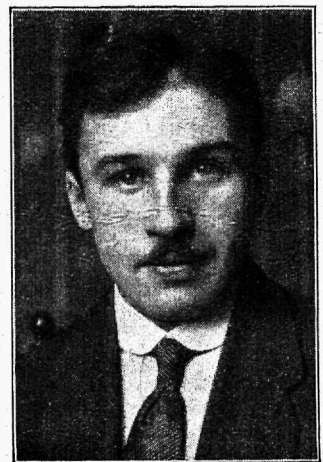
valvurit, kes langeb. Nüüd viin tule üle majale. Peaaegu minuga ühel ajal avab tule meie taga liikuv rühm, alustades kohe ka rünnakut. Ootamatu rünnak ajab punased segadusse. Maja ukse ees tekib ummik, ühed kipuvad sisse varju, teised jälle välja, et saaks põgenema. Segadus on niivõrd suur, et keegi ei oska laskevalmis seisvat maksimumi kasutada. Minu levis lahendas ummiku maja ukse ees õige kiirelt. Kümme-kond meest jäi ukse ette lamama. (Muist neist osutusid hiljem haavatuiks.) Punased põgenevad raudtee poole. Seal nad aga satuvad täiesti ootamata lipn. Vassermannile tule alla. Punased seavad säared Stakelni poole, seisest pidevalt meie tule all. Ei tohi neile anda aega enda kohendamiseks.

Samuti ja võib-olla ehk veel hullemini käib nende punaste käsi, kes ltn. Asmuse ja ta rühmaga peavad „juttu“ ajama Stalle koolimaja juures ja selle ümbruses.

Üldse oli meie sellepäevane pealetung väga hoogus. Sellid löid tublisti kättemaksuks 155. putka ohvrite eest. Stakelni raudteelase majade ja loomalau-tade varjul katsuvad punaste jõugud veel kord meile vastu panna. Mina ja Aleksander Tamm, mõlemad levisitega, jookseme, käelt püsti tulistades, punaste jõugu peale. Algab punastel uus punumine. Tammega jaama ette välja jõudes näeme, et mööda maanteed põgeneb punaste patarei. Avame kohe tule, kuid väsinud käed (levis kaalub üle puuda) ja kangest jooksust tekkinud lõõtsutus ei lase tabada. Küll pakub väike Hans Reisberg oma õlga toetuseks, millise pakkumise ka vastu võtan, kuid juba esimese valingu järele on Atsike p... peal, ise kahe käega kõrvu kinni hoides ja kurjasti vandudes.

Sii läheme nüüd Tammega hullumaja poole. Hullumaja hoovist leiame kaasvõitleja Pauskeri eest askeldamas. Ta on jõudnud juba soomustada punastelt

nagaani ühes mitmesuguste rihmade ja pannaldegaga. Praegu abistab ta hullumaja arsti, keda punased põgenedes teise korra trepist on alla visanud. Hiljem näeme sama Pauskerit ühel hallil hobusel ringi ratsutamasa mööda alevit. Ka hobune on „soomus“. Hullumajast lahkudes satume punaste 7-mehe-lisele salgale, kes suure tambiga mööda Riia maanteed on põgenemas. Jõudnud neid taga ajades üle raudtee ühe maja juure, näeme, et punased püüavad kõigest jõust eespool paistvasse metsa jõuda. Laskun põlvele, toetan levisi käele ja tulistan põgenikke. Kaks neist langevad. Üks jääb vaikselt lebama, kuna teine roomates põgeneda püüab. Kuid Tamm ei lase seda sündida... Tulistame veel mõned valangud ja astume siis ühte majja, et juua otsida, sest suurest jooksut on keel hoopis kuiv ja nahk higist libe. Maja uksest sisse vajudes ehmuks üksik kodusolev naine kangeks ega oska meie venekelsele küsimusele midagi vastata. Viimaks osutab ta pliidiserval seisvale pajale, pomiseses ise midagi läti keeles. Vaatame siis patta ja illatuseks näeme seal terve hulga ovo'sid või mune. Ilma et oleksime luba küsinud, haarame kumbki paar muna, sest keskpäik tundus kurnis tühi olevat. (Sel päeval polnud ma üldse veel iva hamba alla saanud, sest hommikul Valka sõites ei olnud aega ja tagasi tulnult polnud jälle aega.) Ja pealegi veel munad, neid ei olnud me enam tiikil ajal näinud, veel vähem söönud. Ehmunud naine vahib meie toimingut totra näoga pealt ja lõpuks ulatab ka ise meile kummalegi veel ühe paari, sõnades segases vene keeles, et need olevat punaste munad. Saanud ka juua, tahab Tamm majast lahkuda, kuid komistab ämbri otsa ja pikk Tamm vajub kui telefonipost suure kolina saatel põrandale pikali. Kukkudes levisi toru kolksatab vastu suurt silmapesukaussi, mis on peagu vett täis. Saadud hoobist lendab kaus kogu veega Tam-

E. Brommig

sai haavata Stakelni all 25. apr. 1919. a., suri haavadesse 10. mail 1919

Mille eest sain Vabaduse Risti

Ratsamees võttis üksinda 60 vang

Ratsarügemendi mees K. Pillau jutustab meile oma kangelastegudest, mille eest ta sai Vabaduse Risti (II/3).

Pärast Pihkva vallutamist asus meie esimene ratsarügement Laura alevisse. Lühikese peatumise järel saame ülesandeks vallutada poolteist kilomeetrit Laurast lõuna pool asuv Tsüjunganova küla, kus kaudsete andmete järgi asuvat mõnesajameheline punaste polk. On helge suvepäev. Meie teine eskadron liigub algul kolonnis. Lähenenud külale 1½ km vahemaani, paiskub ta ahelikku, hobuseid tagasi saates. Samal ajal asuvad teised eskadronid kaugelt paremalt tiivalt küla piirama. Vasakult tiivalt aga asub haaramisele paar jalgväeosa.

Jõuame punastes märkamata läheneda külale paarisaja meetrini. Oleme paiskunud ahelikku lahinguks sobiva kiviaia varju, kui punased avavad meile kolmest kuulipildujast ja püssidest marulise tule, millele meie omast neljast kergekuulipildujast ja püssidest niisama tuliselt vastame. Samal ajal tungib peale ja tulistab vasakult tiivalt Paide pataljon.

K. Pillau (V. R. II/3)

Tundi poolteist kestnud tulevahetuse järel tundub nagu vastase tule raugemist.

Seltsilistega mõtteid vahetades tekib meis kartus, kas vaenlase vaikimine ei tähenda kavalust. Teeme omavahel oletusi, et nad ootavad meid vaikselt külas ning meie lagedale ilmumisel võtavad meid vastu kuuma saunaga. Teen kaaslastele ettepaneku hurraaga peale tormata, et siis veenduda vaenlase olemasolus. Millegipärast minu sooviga ei nõustuta. Oma seisukohta kindlalt õigeks pidades astun siis üksinda ahelikust välja. Ütlen veel kaaslastele poolpahaselt: „Kui teil puudub julgus, siis haaran küla üksinda.“

Astun kiirel sammul küla suunas. Püssi hoian kaenlas. Tunnen, kuidas mu kaaslased saadavad mind murelike pilkudega ja kahetsusega.

Jõudnud küla esimeste majade juure, ilmub äkki minule vastu kaks venelase-jässi, pruunides kasukates ja suurtes „papaahades“. Vahemaa võib olla umbes viiskümmend sammu. Venelased küsivad minu päritolu. Rahulikult vastan neile (niisama vaikselt kui kuulab meie juttu ahelik minu taga kiviaia varjul): „Andke alla, sest olen valge ohvitser. Andke alla, sest teil ei ole enam pääsmist.“ Vaenlase seljatagant paremalt kostabki tugevat tulevahetust. Nii juhin nende tähelepanu asjaolule, et nad on sisse piirtud ja et neil tuleb valgeile tahehtahtmata alistuda. Teen neile ettepaneku minuga ühes külla vaatama minna, mis nende mehed seal teevad. Minu ettepanekuga on punased päri. Nad tahavad ka püssid kaasa võtta, mis mina nendega kohtamisel olin kasutanud maha panna. Hiljem ma ei mõistnud isegi, miks ma seda ei lubanud teha.

Nõnda „seltsimeestega“ küla vahele minnes märkan, et punaste pooltel on ettevalmistus käimas iseäraliseks toi-

mele kaela. Tamm tõuseb, raputab ja puhub kui jõgihoob veepinnale tõustes. Viskab siis kukkumisel peos purunenud munad põrandale, tõmbab veel keelega paar korda üle munakollasest tilkuvate sõrmede, laseb paar-kolm „tulist musta“ lendu ja kukub mind nobedalt kiruma, et miks mina teda nii metsikult naerivat. Naljakas mees, see Tamm, ma pidin ju naerma — nutta poleks ju kaugeltki kõlvanud.

Astume lõpuks mõlemad naerdes uksest välja ja asume otsima teisi. Leiam suurema osa dessandist kusagil alevi serval poe juures kogunemas. Ka tuakse siia kokku kõik punastelt saadud „soomus“. Siin kuuleme täpsemalt oma kaotustest. Meil on olnud 1 surnu ja 5 haavatut, kelledest üks veel sureb velskeri käte vahel; seega 2 surnut. (Need olid kaks koolipoissi-vabatahtlikku Tallinnast — K o k l a J. Vestholmi gümnaasiumist ja S t r a u s s — kaubanduskoolist. Kokla oli just rongile saadud ja viibis esimest korda lahingus. Ta sai Stakelni-eelsel põllul ahelikus lamades haavata. Kui kaaslased ta pärast lahingut leidsid, oli ta palju verd kaotanud. Ta suri Stakelni jaamahoones, kus talle abi taheti anda. — Kui Strauss leiti — mitte kaugel Koklast — oli ta surnud. Toimet.) Punaste kaotused olid aga kaugelt suuremad. Juba üks surnuid oli paarikümne ümber, haavatud ja vangid peale selle. Teiste hulgas langes vangi 50 internatsionaal-

roodu sõdurit või n.-n. saksa-balti koopariitlitte sabarakku.

Kogusime Stakelnist saadud sõjasaagi kokku: umbes 60 vangi, 4 hobust, paar hobust regedega, üle 100 püssi, 3 rasket kuulipildujat, 4 telefoniaparaati, 2 tünni heeringaid, hulk seljakotte, 7 katelokitait maisiputru ühes 6 puulusikaga, mis kunagi enam venelaste saapasääres loksuda ei saanud. Saagiks oli veel tulekindel rahakapp. Kapp oli aga kas nii ränk või põranda külge kruvitud, et me teda liigutada ei suutnud. Kapp asetseis kaupmehe toas. Küll prooviti kõiki vigureid ta kallal, aga olime siiski sunnitud ta sinna jätma. Kaupmehe sõnade järgi pidi kapis asuma punaste kassa. Sellidel oli väga kahju kassas olevatest krenkadest, sest nendega oleks õhtul, pärast ägedat „mulinat“, väga mõnus olnud kahtkümmend ühte rihtida.

Kui kogu „padajan“ regedele oli laetud, sakutasin ka ennast nagu poolleidi kogemata reele. Tõesti, jalad, mida seekord veel oli kaks (H. Hakk kaotas hiljem lahingus saadud haavade tagajärjel jala), olid päris väsinud kangest larpimisest. Reel, millele ma end jänesena peale sokutasin, oli ka üks haavatud saksa sõdur, 17-a: poiss, pärit Preisimaalt, nagu ta ise mulle jutustas. Sakslasega juttu ajades sõin ise punaseilt võetud maisiputru. Nii jätsime Stakelni jälle ta endiste „vahvate“ kaitsjate hooleks. Sest oma väikese

dessandiga oli võimatu ööseks sinna peatuma jääda. Rongilolijad, nähes saksa vange, üllatusid väga. Sest nende teada me pidime ainult Stakelni ära võtma, kuna nüüd tuleb välja, et ka Berliin oli juba meie käes. Sest kust muidu saksa vangid? Lipn. Vassermann oli eriti kibelemas saksa vangide ümber ja vägisi tahtis neid metsa vedada, et pärast oleks põhjust oma karabiinipärale kriipse tõmmata. Lõpuks õnnestubki tal nendest paar tükki ära „koksida“. Millegi pärast just täna oli Vassermann vihasem kui kunagi varem. Isegi jalad olid tal kuidagi rohkem rõngas kui muidu, ja ka habe oli punasem harilikust. Piip käis ka ühest suunurgast teise, mis tema iseloomu juures sugugi head ei tähendanud.

Kui vangid ja soomus korraldatud, vajus meeskond jälle vaguneisse ja harilik igapäevane rongielu läks omasoodu edasi, nagu poleks midagi juhtunud.

Järgmisel päeval enne lõunat olid punased endid jälle alevisse tagasi korjanud. Nagu näha, polnudki nad väga pahased, et me nende karuund eelmisel päeval segasime. See nahatäis oli aga neile väga vajaline, sest muidu oleksid nad meie 4. soomusrongile liiga teinud, kes meid mõni päev hiljem ära vahetas. Meie aga sõitsime operatsioonidele kaasa lööma, kus s.-r. „Kpt. Irv“ juba mitu päeva punastega kibedasti ametis oli. Meie abi läks neile hädasti tarvis.

JÕULU-ÖÖ RETKED 1918. A.

JÄRVA-JAANIS

Rida põnevaid lugusid

1918. a. organiseeriti Järvamaal kaitseüksusi iseseisvuse võitluseks. Staap asus Paides, kuna üksikud salgad olid paisatud laiali üle kogu Järvamaa. Üks niisugune salk asus Järva-Jaanis lipn. Kasekamba juhtimisel. Selles salgas oli kokku 16 meest, nendest kuulus juhtkonna hulka viis: lipn. Kasekamp, lipn. Tammus, lipn. Schaff, Kruusmann ja Mell. Sel ajal, kui Narvas meie rahvaväeüksused pidasid esimese vabadussõja lahingu välisvaenlasega, J.-Jaani salk asus organiseerima tüsedamat kaitseüksust. Kuulutati välja mobilisatsioon. Inimestele tehti teatavaks, et tuleb võtta kaasa oma riided ja toidumoonna kaheks nädalaks. Kokku tuli üsna rohkesti mehi. Nendele jagati välja püsse ja laskemoona. Kuna mehed ei olnud kaasa võtnud toidumoonna, siis paluti luba kojuminekuks. Värskest värvatud sõdurid võtsid püssid ja läksid, kuid tagasi nad enam ei tulnud. Nii ebaõnnestus mobilisatsioon täieliselt.

Narvast lähenes punaste rinne kahes suunas: üks liikus Narva-Tallinna raudtee ja maantee suunas, kuna teine liikus Mustvee suunas. Selle viimasega tuligi teha Järva-Jaani kaitseüksusel tegemist. Jõulu eel oli punaste rinne Kure, Varangu, Koeru ja Peetri joonel. Väike-Maarja organiseeriti kaitseliit, umbes 60 meest, kes hakkas tegutsema lipn. Kukeinsmani juhatusel.

Uhel ööl J.-Jaani kuuldi pauke Seliküla suunas. Kuna ei teatud olevat seal pool vaenlasi, siis Kasekamp ja Mell kahe sõduriga läksid luurele, et jõuda selgusele, millest on tingitud paugutamine. Luurajad jõudsid Met-

sataga küla juure välja. Seni oli läinud kõik hästi. Kuski polnud inimhinge, ainult üksikud paugud kostsid talveöös.

Hiiliti külasse. Kuigi koerad olid paugutamise tõttu muutunud rahutuks, ei pannud nad ometi tähele lähenevat luuresalka, et tõsta lärmi. Ühes talus põles tuli, sinna poole seati sammud. Tuli hiilida majale lähemale tagant poolt, sest polnud teada, kas mitte ei tule teha tegemist punaste luuresalgaga.

Läbi kardinata akna paistis, et toas oli 4 sõdurit. Püssid seisid meestel laua najal, kuna nad ise mängisid kaarte. Meestel olid seljas vene sinelid, mispärast polnud võimalik teha kindlaks, kas on omad või vaenlased. Luurajad akna taga otsustasid vallutada talu ootamatult. Kaks jäid välja, kuna Mell ja Rute tormasid majja. Käsitati käed üles, mida sõdurid tegid otsekohe. Vana taluperenaine hakkas küll paluma, et ärgu tehtagu toas olijatele halba, et need on Väike-Maarja kaitseliitlased.

See jutt võis ju olla õige, kuid et meestel polnud kaasas tunnistusi, siis viidi nad ometi kaasa. Ühes viidi ka suur pudel samogonni, mis kuulus vangistatuile.

Rühma staap asus J.-Jaani arsti dr. Halleri majas. Mehed elasid isegi arsti-kabinetis. Staabis selgus, et vangistatud on siiski omad mehed, ja nad lasti vabaks.

Niisugune vahejuhtumine oli tingitud sellest, et alles organiseerimise ajajärgus olevate kaitseväeüksuste vahel puudus korralik side. Ka polnud täpselt teada punaste liikumine, mispärast tuli arvestada ka kõige halvemaga.

minguks. Tiritakse kuulipildujat, veetakse ka kuulipildujate kaarikut, sõdurid kõnnivad salkades täies varustuses — ühe sõnaga, kõik on nagu põgenemisvalmis.

Mõne minuti jooksul olen „seltsimeestest“ ümber piiratud. Nad on väga huvitatud minu kui võõrast mundrit kandja äkilisest ilmumisest. Minu küsimusele, kui palju neid siin on, vastatakse, et 60 meest 3-me kuulipildujaga.

Minule esitatakse kümnest suust palju küsimusi. Neid huvitab, mis neist saaks, kui nad nüüd kohe minuga valgete poole vabatahtlikult üle tuleksid, et kas lastakse neid maha, nagu nendele on rääkinud nende komissarid, kes soovivad mitte kunagi valgeile ei mingil tingimusel elusana alla anda. Selle üle naeran ja seletan, et see on komissaride poolt nende hirmutamiseks välja mõeldud. Jutuajamise keskes kuulen lähenevat kurjakuulutavat häält, mis kutsub seltsimehi kiirelt põgenemisele, sest valged ähvardavad neid varsti sisse piirata. See on ratsanik, kes sidemehena paremalt tiivalt siia ilmub sellase halva teatega. Siit-sealt kostab mitmeid hääli, kiirustades taganemist. Kuulipildujad kantakse rutuga kaarikuisse, mille juures punased satuvad ärevusse. Silman, kuidas paljude pilgud välguvad vaenuliselt minu suunas, kuid leian siiski, et enamus sümpatiseerib minule. Sideratsaniku tuju muutub aga üha kärsitumaks, ta kutsub teisi põgenemisele ning tähendab ühtlasi minu aadressil, et see saatana valge, kes on tulnud meie valetama ja petma, tuleb kohe kaasa võtta. Seda kõike kuulen, kuid teen rahuliku ilme ning selgitan ümberolijatele punaseile neist mõnususist ja soodustusist, mis nendele antakse vabatahtlikult allaandmisel.

Ootamatult astub ratsaniku juure keegi jalamees ning kamandab silmapilk ratsanikku oma hobust minule kui valgele ohvitserile (olin ainult rietatud natuke ohvitseri

moodi) üle andma. Ratsanik täidab jalamaid käsu ja astub hobuse seljast maha. Sama jalamees talutab hobuse minu juure ja käseb hobusele selga istuda. Istun nagu ataman hobuse selga ning ratsul olles seletan ümberolijatele, et kõik ületulijad, kui kaasa tuuakse ka tagavaravoor, saavad kahepäevase puhkuse. Silmitsen punaseid sõdureid ning minule tundub, et nad on muutunud veelgi rahulikumaks. Ma palun neid kõiki püssid koguda ja need külavahel seisvale kahehobuse-vankrile laduda. Minu palve täidetakse korralikult.

Kui punased on püssid kogunud ja vankrisse ladunud, annan komando, nagu „ülemjuhataja“, rivistumiseks. Samuti käsutan püssikoorma ja kolm kaarikut ühes maksimumi ja hobustega vasakule tiivale. Rivi korraldatud, asun ise ratsuga ette. Nii liigun kuuekümmemehelise vangide rühmaga Laura poole. Vahepeal on vasakult Paide pataljon teadmata kuhu edasi tõtanud. Ka meie rühm ja eskadron on vististi paremale nihkunud, sest kaugel paremal tiival kuulduv ägedamaks muutuvat laskmist.

Teel Laura poole tuleb meile vastu keegi ohvitser ratsul. Ta märkab äkisti meid, kelles tunneb kohe punaseid. Sellest ehmudes pöörab ta kannu pealt ringi ja paneb ajama tagasi Laura poole. Temale järele kihutades saan teda peatada ja lühidalt seletada, milles asi seisab, mispeale ohvitser meie juure jääb.

Laurale lähenedes näen kaugelt pikka meest, kes binokliga uurib meie rühma. Lähemale jõudes tunnen, et see on meie rügemendi ülem, praegune kindral Jonson. Ratsutan rügemendi ülemale vastu ning raporteerin oma sõjasaagist. Rügemendiülem, raporti ära kuulnud, avaldab minule tänu ning lisab: „Olete ära teeninud Vabaduse Risti, kannan Teie nime taskuraamatusse.“

Telefoniaparaatide jahil.

Punaste liikumise selgitamiseks käidi igal ööl luurel. Luurekäikudel oli veel teinegi siht: punastele taheti näidata, et eesti väeüksusi leidub igal pool, et eestlasi pole sugugi vähe vastas. Need luurekäigud kujunesid seepärast sageli hulljulgeteks punaste rinde taha tungimisteks, kust võeti kaasa telefoniaparaate ja tehti muudki kahju.

Luurekäikudel käis hobusemehena kaasas tavaliselt Kuksema mõisa vahimees, 75-aastane vanaaht, kes oma julguse ja külma verega päästis mitugi kriitilist olukorda. Vahimees oli tõsine eesti mees, alati abivalmis ja hoolitsev. Sõdurid hüüdsid teda „isaks“. Staabi juures „isa“ söötis hobuseid ja tegi muidki töid. Luurele sõit oli talle aga eriti meelt mööda. Kui mehed talt küsisid, et kas ta ei kardaks surma, siis „isa“ silistas oma pikka habet ja tähendas rahulikult: „Ega ma kaht korda sure.“

Ühel ööl sõitsid „isaga“ luuresõidule Mell ja Pani. Kavatseti minna Varangu mõisa, kus teati olevat sees punaste salgad. Kuid see ei heidutanud mehi, sest kogu ümbrus oli hästi tuttav, mispärast loodeti hõlpsasti pääseda punaste selja taha. Varangu mõisa härrastemajas peatusid punased, kust kostis lärmi. Meie luuresalk aga peatus valitseja maja ees. Kuna seal asus telefoniaparaat, siis otsustati tegutseda kiiresti. „Isa“ jäi hobusega maja taha, kuna M. ja P. läksid majja, kus nad löikasid puruks telefoni-juhtmed, tõmbasid ühe ropsuga seinalt aparraadi ja jooksid välja. Vaevalt said mehed reele, kui „isa“ andis hobusele piitsa, ja üsna pea uppusid pimedusse mõisahooned ning kustus punaste lärm härrastemajas.

Sõideti talveteed mööda läbi metsa Raigu mõisa suunas. Oõ oli vaikne ja külm. „Isa“ oli jätnud juba hobuse sammu sõitma, kui äkki kostis selja taga kabjaplagin ja kisa. Punased arvatavasti olid läinud valitsejamajja ja näinud, et telefoniaparaat on kadunud, mispärast korraldatigi ümbruse haarang, et tabada aparraadivargad. „Isa“ tõmbas ohjad pingule, andis hobusele piitsaga tubli siraka ja siis algas metsik kihutamine. Reelolijad aga seadsid relvad hakkama, et võimaluse korral müüa elu nii kallilt kui vähegi võimalik.

Ka Räigu ja Ahevere mõisadest võeti tagasisõidul telefoniaparaadid kaasa. Nii toodi ühe ööga punaste liini keskelt kolm tel.-aparaati J.-Jaani.

Jõuluööl punaste seljataga.

Lähenesid jõulud. Ilmad muutusid päris talvisteks. Jõulu-meeleolu aga polnud. Punaste ring tõmbas iga päevaga üha enam koomale. Seisukord polnud eriti mugav.

Jõululauapäeva ööl sõitsid Järva-Jaanist kaks luuresalka välja. Uhes salgas olid Kruusmann ja Tomberg, teises — Mell ja Pani. Kavatseti sõita otse punaste selja taha, Rakke jaamani välja, kuhu oli J.-Jaani 24 versta. Puhma küla juures, mis on 18 versta J.-Jaani Rakke pool, ühineti, et oleks edaspidi kergem tegutseda. 4-meheline salk oli siis täiesti punaste liinist läbi, kuid see ei häirinud mehi. Kuna iga minut võidi sattuda punaste kätte vangi, siis otsustati tegutseda hulljulgelt. Kruusmann oli varemalt selgitanud, et punaste staap asub Liigvalla mõisas. Kuna meeste välimus ei erinenud tavaliste talumeeste omast, siis kavatseti minna võtma punastelt luba eesliinil liikumiseks. Oletati seda, et ega punased või uskuda niisugust võimalust, et eesti luuresalk julgeb tungida nii kaugele vaenlase liini taha ja minna veel lubagi nõutama.

Puhma külas hävitasid mehed kõik sõduritunnused, et punastel ei tekiks kahtlust nende isikuis. Liigvalla mõisa sõit tähendas surmale kätevahele jooksmist, kui ettevõtte millegipärast ebaõnnestub. Kuid ometi ükski ei löönud kõhklemat, vaid sõideti julgesti edasi.

Kol.-ltn. A. Kasekamp

Vabadussõja algul Järvamaa kaitseliidu ülem, millisena juhtis käesolevas kirjelduses teostatud operatsiooni. Hiljem teenis 9. rügemendi kompanii ülemana. Praegu kaitseväge staabiülema I abi. Vab. Risti (II/3) kavaler

Punased pidutsevad.

Punased pidutsesid Liigvalla mõisas. Mehed tõenäoliselt pühitsesid jõuluõhtut. Juba kaugelt kostis joobnud punaväelaste lärm ja kisa mõisa härrastemajast. Luuresalk sõitis suurt teed mööda otse mõisahoonde ette. Tunnimees oli märganud lähenejaid juba kaugelt, sest ilm oli selge ja külm. Lumi krudises reejalaste all ja hobuse minasõrmeist tõusid kargesse talveõhku aurusambad.

Tunnimees läks meestele vastu laskevalmis püssi käes. Ta päris kohe, et kes nad on, kust tulevad ja kuhu lähevad. Mehed

seletasid rahulikult, et nad tulevad Rakkest ja tahavad minna Puhmu külla, kuid et punased ei lase neid läbi. Tunnimees saatis mehed mõisahoonesse, kuna üks teine punane saadeti komissar Maksimovi järele, kes elas hoone teises otsas.

Komissariga silm silma vastu.

Keset punaväelasi, kus iga silmapilk võis vale välja tulla, võttis meeste „südamealuse tahedaks“. Komissari ootamine hoidis närvid pinevil. Ei võinud aimata, kuidas komissar nendele suhtub. Hõlpsasti ta võis hakata selgitama nende isikuid ja seks helistada Rakkesse või Puhmu külla. Ja siis...

Komissar Maksimov oli keskealine mees. Ta kandis nahkmantlit ja säärsaapaid.

„Mis teil vaja on,“ küsis Maksimov meestelt järsult.

Seletanud puuduliku vene keelega oma soovi, lubas komissar anda nendele salasõna või parooli. Juba avaski M. suu, et ütelda parool, kuid siis muutis ta otsuse. M. võttis taskuraamatu ja kirjutas vastava loa, millele ta kirjutas oma nime alla.

Enne kirjaliku loa üleandmist komissar silmitses mehi veel arvustavalt. Arvatavasti ei leidnud ta nendes midagi kahtlast, mispärast pööris kannapealt ümber ja kadus kiiresti tagaruumidesse. Ka punaväelased ei omistanud „talumeestele“ vähimatki tähelepanu, vaid jätkasid jõuluõhtu pühitsemist suurima südamerahuga.

Mehi ei läinud ükski välja saatma. Ka tunnimees jäi tuppa. Juba enne majja minekut luuresalk märkas, et mõisatrepil on laskevalmis kuulipilduja. Et komissarilt liinil liikumise loa saamine läks üsna libedasti, siis meestel tekkis hulljulge mõte: võtame punaste kuulipilduja kaasa. Mõte teostati otsekohe. Kaks meest võtsid kuulipilduja ja viisid reele. Siis algas metsik kihutamine, et jõuda hädaohu-piirkonnast välja.

Puhmu külas ühinesid salgaga ka hobusemehed, kes olid jäänud neid sinna ootama. Kuna meestel oli taskus komissari kirjalik luba, siis ei kavatsetudki veel minna tagasi Järva-Jaani, vaid otsustati seiklemist punaste rinde taga jätkata.

Punaste tallist võetakse hobused.

Punaste ratsasalk asus Arvita mõisas, kuna jalaväeosad peatusid Arukülas. Kuhu minna? Küsimuse otsustas majanduslik kaalutus. Luurekäikudeks oli vaja

häid hobuseid, kuid nende järgi valitses suur puudus. Võib-olla õnnistub Arvita mõisast kaasa tuua punaste hobuseid. Komissar Maksimovi luba julgustas ette võtma seda seiklussõitu.

Oli juba südaöö, kui jõuti Arvita mõisa piiridesse. Taevas oli kattunud pilvedega ja ilm näis muutuvat sulaks. Sõideti otse tallide juure. Talli ukse lähedal vilkus ähmaselt laternatuli. Tunnimees jalutas, püss rihmaga õlal, talliukse ees. Lähenesime jalgsi tunnimehele. 15-a. Tomberg oli võtnud revolvi kätte ja liikus ees.

„Kes seal on,“ hüüdis tunnimees nelja mehe lähemisel.

Meie, teised, ei suutnud veel midagi vastata, kui Tomberg tõstis revolvi ja laskis. Tunnimees varises hääletult kokku, saades kuuli otse pähe. T. äkiline tegutsemine pani ehmuma, kuid revolvrüüpaug majade vahel kostis kuidagi sumbutatult, mispärast see vististi ei kostnud härrastemajani, kus magasid punased ratsanikud.

Kiskusime talliukse lahti ja kaks meest jooksis sisse. Hobuseid oli tallis rohkesti, kuid peagu kõik võimatult armetud. Kaua kestis paremate hobuste otsimine, seda oli hiljem ajalisel raske kindlaks teha. Võib-olla viis, võib-olla kümme minutit. Saime kätte 6 parimat hobust, need tõime välja (hiljem selgus, et kaasavõetud hobused olid punased röövinud teistest mõisadest ja toonud Arvitale kaasa).

Kõrvalehüpe granaatidega.

Viisime kiiruga hobused oma hobusemeeste juure, et kihutada siis metsateed mööda Järva-Jaani. Oma ree juures selgus, et Tomberg on kadunud. Üks meestest jooksis talli juure tagasi, arvates, et poiss jäi veel sinna. Kuid seal polnud inimese hingegi. Tall oli pime ja tunnimehe laterngi oli hobuste väljatoomisel kukkunud ümber ning kustunud. Ootama ei võinud jääda. Lahkuda aga ilma Tombergita oluks ebaseltsimehelik.

Äkki kõlas härrastemaja poolt käsigranaadi lõhkemise pauke ja mõned hetked hiljem jooksis meie suunas T. Härrastemaja hakkas otse kihama. Kui alustasime tuhatnelja kihutamist, hakati meid mõisa poolt laskma. Kruusmann seadis Liigvalla mõisast kaasavõetud kuulipilduja korda ja saatis mõisa suunas ühe valangu. Rohkem ei olnud laskemoona.

Alles siis kui jõudsimme hädaohu piirkonnast välja metsa vahele, hakkas Tomberg seletama oma „kõrvalehüpet“. Kui me kolmekesi otsisime paremaid hobuseid tallis, ta otsustanud teha punastele natuke „nalja“. Poiss hiilinud härrastemaja juure ja visanud käsigranaadi, mille ta meie teadmata oli peitnud enne luuresõidule asumist riiete alla, ühest aknast sisse. Poiss väärts tõrelemist, sest niisuguse tembuga oleks kogu luuresalgal võinud minna räbalasti. Temale aga teinud nalja, kui pärast granaadi lõhkemist punased hüpanud aluspesus akendest välja ja joonsnud paanikas lumist põldu mööda hoonest eemale.

Metsateed mööda jõuti vahejuhtumiteta punaste liinist läbi ja jõuti hommikupoole ööd J.-Jaani tagasi. Nii möödus jõuluöö. J.-Jaani jõudes tegid mehed nalja, et nad on nüüd jõuluvanad ja viivad meestele kingina 6 hobust ning punakomissari tunnistuse. Hiljem mehed meisterdasid igauks endale komissar Maksimovi punaste liini taga liikumise loa.

Luureretk esimesel jõulupühal.

Esimesel jõulupühal tuli teostada südapäevane luureretk vaenlaste positsioonide seljataha. Ettevõtte oli kõigiti hädaohtlik, kuid olukord nõudis selle teostamist. Lipn. Kasekamp, kes võttis luurekäiku väga tõsiselt, ei tahtnud mehi saata sunniviisil sellele retkele, mis oleks väikese ettevaatamatuse tõttu tähendanud kindlat surma.

Vapper kodukaitsja.

Kuigi öösiti sõideti tuttava maastiku tõttu otse vaenlase seljataha ja see pakkus meestele isegi lõbu, oli päeval olukord märksa raskem. K. tegi ettepaneku, et kes tahab selle luurekäigu võtta endale vabatahtlikult. Luurekäigu sihtkohaks oli Koeru alev, mis asus 15 versta J.-Jaanist eemal. Ulesande võttis endale E. Mell, kes tundis kogu ümbruskonda ja ka elanikke teistest paremini. M.-i läks isiklikult saatma Kasekamp, kes teel andis M.-ile näpunäiteid päevaseks luuretooks. K. sõitis kuni Kuusna mõisani kaasa. Seal algas juba punaste liin. Lahkumisel K. vaatas M.-ile kuidagi imelikult otsa ja pigistas tal kaua kätt. Näis, et K.-il oli vähe usku hulljulge luureretke õnnestumisse. Ta näis mõttes kirjutavat juba alla surmaotsuse. Julgustuseks ütles ta siiski: „Tulge ikka tervelt tagasi.“

M. jätkas siis üksi, sõitis ratsahobusel. Ta kavatses kõrvalteid mööda jõuda välja Visusti küalani, kus elasid kooliõed, -vennad. M.-i riietus oli lihtne, nagu tavalisel külapoisel, ainult revolvi oli ta peitnud riiete alla. Visusti külas punaseid ei olnud, kuigi see piirkond kuulus juba punaste võimkonda. M. sõitis Schmidt tallu, kus elas koolivend ja kaks kooliõde. Ta ütles sõitvat erasjus Koeru — õigest sõidusihist ei usaldanud M. talus kõnelda. Ratsa sõitnud ta seepärast, et hõlpsamini pääseks punaste liinist läbi. Koolivend pakkus edasisõiduks ree, mille mees ka tänuga vastu võttis. Et oma sõidule anda võimalikult süütu ilme, seks pandi hobusele kuljused kaela, nagu külas kombeks, seoti punane rätik looga külge ja võeti kaasa kaks kooliõde „lõbusõidule“.

Teel kohati mitmel puhul küll üksikuid, küll suuremal arvul punaväelasi, kuid ükski ei hakanud pärima dokumente, sest külapoisi sõit tütarlastega näis olevat harilik juhtum.

Koerus kujunes vajaliste andmete kogumine lihtsaks kui algul võis arvata. Tagasisõit Visustile ja sealt edasi J.-Jaani läks samuti vahejuhtumiteta. Koju tagasi jõudnud, selgus, et M.-i isa, kes oli samal päeval sõitnud Balti pataljoni Koeru suunas luurekäigule, oli sattunud punaste kätte vangi. Kuid isa oli olnud kaval. Ta võttis kaasa väikese vaadi õlut. Kui punased vangistasid isa ja ta kaaslast, siis nad seletasid, et pidid minema naaberkülla sünnipäevale. Oma sõnade tõenduseks kiskusid mehed ree põhjast, põhkude alt, välja õllevaadi ja andsid punastelegi maitsta koduõlut. Noh, „timbitud“ peagu

pool vaati punastega koos tühjaks enne kui pääsnud vabaks. Kuid siis polnud enam aega viia lõpule luure-ülesannet, vaid mehed kiitsid hobuse häid jalgu, kui pääsesid punaste liinist läbi omade juure tagasi.

*

Pühade ajal punased lähenesid aeglaselt J.-Jaani. Ring tõmbus üha enam koomale. Kolmandal pühal punased olid juba Müüsleri mõisas ja tegid ettevalmistusi Peetri aleviku okupeerimiseks. Kas aga punased on saanud eelvägesid juba Peetri alevikku, selle kohta puudusid andmed. Asja tuli selgitada luure abil. Teele saadeti kolmanda püha õhtul Kruusmann ja Mell. Sõideti ratsa, kuna relvaks oli mõlemal mehel revolver. Ämbri kõrvas jäeti hobused maha ühte tallu. Juba Ämbri külas koguti andmeid punavägede liikumise kohta. Üks talumees tuli Peetri alevikust ja kiinnitas, et seal ei olevat veel ainustki punast. Kuna alevik oli lähedal, siis otsustati siiski minna sinna. Teel kõneldi kokku, et viimse häda korral võetakse tarvitusele relvad.

Lõbusa jutuga punaste suhu.

Sammud seati Peetri tarv.-ühingu poole, kusjuures mehed ajasid omavahel lõbusalt juttu. Jõutud aleviku esimeste majade vahele, kääritati äkki: „Stoi“.

Oli kella 10 paigu õhtul. Taevas oli selge ja kuu paistis heledalt. Venekeelne käsklus pani mehi ehmatama. Mõned sammud eemal seisis kaks sõdurit, ilmselt punased. See tuli täiesti ootamatult, sest usaldasime talumehe juttu ja olime ilmse ettevaatamatusega joosnud otse punastele käte vahele. Kriitiline olukord sundis kiiresti tegutsema. K. ütles punasele, et oleme külapoisid ja kavatseme minna Müüsleri külasse peole. See vastus näis rahuldavat punaväelast, kes juba andis edasiminekuks loa.

Täbar olukord näis likvideeruvat üsna lihtsalt, kuid siis tegi Kruusmann saatusliku vea. Vähimagi tarviduseteta tõmbas K. revolvri kuke tugeva naksuga vinna. See naks oli punastele küllalt tuttav, kes pikema kaalumiseta avasid meie pihta tule. Kruusmann langes kuulist tabatuna maha ja ka M.-ile tungis kuul kaela. Ta kukkus silmili. Esimene mõte M.-il oli, et nüüd olen surnud. Oli eriti jube tunne, sest kõrval kuuldus sõbra korin, kuna eemal kõnelesid punased ärritatud häälega. „Ah, siis niisugune ongi surm,“ mõtles M., kuna mehe keha läbistas alistuv rammistus. Äkki kõlas karges talveöös terav püssipauk, mis mõjus piitsahoobina ja tõi M.-i jälle reaalsesse ellu. Elutung sundis tegutsema. M. kargas püsti, hüüdis sõbrale, et „põgeneme Jüri,“ ja siis pani kogu hingest jooksma. Jüri korises aga viimseid hingetõmbeid; ei temast polnud enam põgenejat.

Punased avasid põgeniku peale püssidest ja kuulipildujaist tule. Õnneks ei olnud hämara kuuvalguse tõttu tuli aga tabav. Jõudnud hädaohu piirkonnast välja, selgus, et haav kaelas oli üsna tühine. Põgenemisel olid kuulid läbistanud mitmest kohast palitu ja „papahha“ oli muutunud päris sõelapõhjaks. Kui M. jõudis kõrvalteed mööda Ämbri külasse tagasi, siis olid ta jalad nii kanged, et pärast mitmekordset katset alles õnnestus ronida hobuse turjale ja sõita tagasi luurekäigult.

*

Pühade vaheajal tehti tulus leiutus. J.-Jaani ümbruses punaste väeosad kasutasid tavalisi maaliine. Et mitu liini oli ühenduses J.-Jaani telefoni keskjaamaga, seda muidugi punased ei taibanud. Nii oli võimalus keskjaamas kuulata pealt punakomissaride pealtungi- ja muid korraldusi.

Ühel päeval kuuldi, kuidas punakomissar Saitsev nõuab telefoniteel teisest väeüksusest kaht kuulipildujat.

S. lubas saata paar sõdurit vastu, et võtta kuulipildujad allkirjade vastu üle. Meie meestel, kes kuulasid seda juttu pealt, tekkis hulljulge mõte, tuua need kuulipildujad ära. Lipn. Schaff ja Kirschbaum võtsid ülesande endale. Ettevõtte õnnestus hiilgavalt. Punaväelased pidasid vastutulijaid oma meesteks ja andsid kuulipildujad üle. Neile anti isegi vastav tõendus relvade ülevõtmise kohta. . .

*

Uus aasta algas uute murede ja raskustega. Ring Järva-Jaani ümber tõmbus ikka koomale ja jäi peatuma Metsataguse, Jalalepa, Orina, Karina metsaülesannemaja, Pääbuküla ja Ammuta joonele. Vaid kitsas riba jäi veel sellesse raudsesse ringi, mille moodustas 1½ polku punaväge. Meie pool oli peale Järva-Jaani rühma 2 eskadroni ratsamehi rittmeister G. Jonsoni juhtimisel ja Väike-Maarja kaitseliit. Punased otsustasid vallutada iga hinna eest J.-Jaani, mis moodustas sõlmpunkti sel liinil. Tänu salajasele telefoniühendusele, meie väeüksused olid aegsasti informeeritud vaenlase kavatsustest. 2. jaanuaril korraldati koguni kaks pealetungi. Hommikuse pealetungi ajal saadi üks vang — punane soomlane, kes lasti kohe maha. Õhtune lahing oli aga märksa tõsisem. Meie mehed olid kõik positsioonil ja ootasid rünnakut. Otsustati punased lasta üsna lähedale enne kui avada tuli. Tulistamise märguandeks oli vile. Meie meestel oli laskemoona vähe, millest oligi tingitud seesugune korraldus. Tuli arvestada võimalikult tabavama tulega, sest meil polnud kuule raisata.

Oli vaikne talveõhtu. Tuul kandis lähedalt metsast lähenevate punaväe-ahelike hääle-kõma meieni. Oli kuulda isegi üksikute punakomissaride käsklusi. Vaenlase ahelik lähenes umbes 200 m-ile, kui kõlas terav vile, üldine märguanne tulistamiseks. Lahing ei kestnud kaua. Punased põgenesid, võttes kaasa haavatud ja surnud. Lahinguväli oli hiljem kaetud verega, mis lubas oletada, et meie tuli oli tabav. Meie kaotuseks oli üks püss, mille rauda jooksis punaste püssikuul ja painutas raua kõveraks.

Punased olid pimeduse tõttu jätnud maha ühe surnu. Mees oli silmili maas, kuul otsaest sisse tunginud. Ta hoidis käes laskevalmis püssi. Kui meie mehed laipa puudutasid, kõlas pauk ja püssiraua ees tuiskas lumi. Mees oli saanud surma sõrm päästikul. Kui laipa liigutati, siis päästiku taha konksu jäänud sõrm tõmbas lahti veel viimse lasu. Meestel oli tükiks ajaks juttu punaväelasest, kes veel surnuna ei vandunud alla vaenlase ees!

*

3. jaan. algasid lahingud, mis kestsid nii kaua, kui meie väed laskemoona puudusel olid sunnitud maha jätma Järva-Jaani ja taganema Roosna-Allikule, J.-Jaani 12 versta eemal. Kaugemale punased enam ei pääsnud.

Lahingud algasid 3. jaan. varahommikul. Punased tungisid Orina mõisa juures asuva kivist küünini välja, seda küüni nimetati vereküüniks. Nimelt tapeti seal okupatsioonivägede tulekul 30 punast, kuna küünist oli võimalik hoida kuulipilduja-tule all kogu J.-Jaani, siis tehti Mellile ülesandeks lüüa punased sealt välja. 20-mehelisel rühmal õnnestus tungida selja taha ja ajada siis punased põgenema, kes jätsid maha ühe kuulipilduja. Pealetungil sai surma ratsarüg. mees, üliõpilane Kangur. Orina mõisas sai E. Mell haavata. Tal purustas püssikuul sõrmed. Haavatu läks isatallu, mis oli juba punaste valduses. Punaste tunnimees seisis maja otsas, kuid millegipärast ta ei läinud majja. Oösi toimetas isa haavatud poja Paide haiglasse.

Hiljem M. võttis osa lahinguist lõuna-frondil. Kuid see on erilugu.

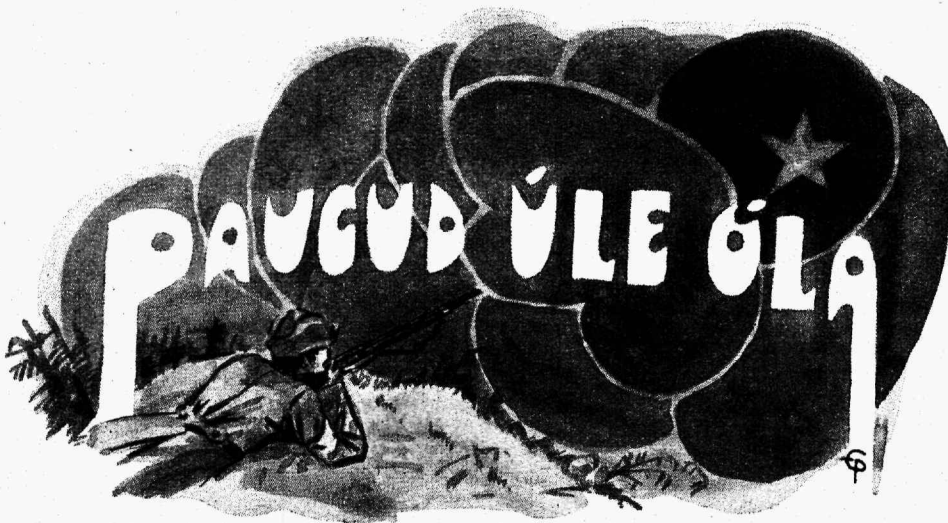
Esimesed lahinguvalmis punktid Eesti territooriumil

Tallinna kindlustamine hädaohu vastu mere poolt 1918. a.
Kapten K. Rotšild Eesti rannakaitset korraldamas

Üks põnevaimaist küsimusist, mis 1918. a. novembrikuu esimesel poolel päevakorra kerkis, oli Tallinna kaitse korraldamine meie poolt. Soome välisministereiumi kaudu tuli teateid, et Kroonlinnas on enamlased kibedasti ametis oma sõjalaevade parandamisega. Kroonlinna vastas asuvas Soome Ino kindluses oli saadud mulje, nagu valmistuksid enamlased mingisugusele mereoperatsioonile. Selle kohta, kuhu poole see operatsioon oli sihitud, ei saanud olla kaht arvamist. See võis ainult Tallinn olla. Nagu arvata võis, kavatsesid enamlased Tallinna vallutada, tulles merd mööda. See oli vahest ka kõige õigem kava Eesti võitmiseks. On Tallinn kui Eesti pealinn ära võidetud, siis oleks ju võrdlemisi kerge jagu saada provintsilinnadest. Seda tõe olid enamlased õppinud oma kodusõjas Venemaal. Pealeselle oli Tallinnas palju töölisi-enamlasi. Venelased võisid arvata, et nad leiavad enamliste tööliste poolt toetust.

Need motiivid olid teada meie toleaegetele kaitseliidu juhtivatele jõududele. Ja neil oli palju muret. Oli tarvis Tallinn kindlustada mere poolt. See ei olnud

aga kerge. Tõsteti küsimus, kas suudame vanade purustatud kindlustuste asemele lühikese ajaga küllaldaselt tugevaid suurtükke üles seada, et võidelda vene laevastikuga. Täiendavate teadete järele Kroonlinnast saadi aga teada, et enamlased ei suuda s u u r i lahinglaevu liikuma panna. Selleks puudub neil väljaõpetatud meeskond ja masinad olid rikes. Venelastel olevat kavatsus paar vähemat miiniristlejat korda seada ja ühes kaubalaevadega dessandiga tulla Tallinna alla. Niisugused teated rahustasid. Tõusis lootus, et suudame siiski kaitsta Tallinna lahe sissesõiduteed. Algas palavikuline rannakaitse korraldamine, milles olid erilised teened nüüd juba surnud kpt. K. Rotšildil. See oli suurejoonelise organisaatori võimetega mees, kes lühikese ajaga korraldas Naissaare ja Aegna merekindlused lahinguvõimelisteks, milledele jääb ka au olla esimesteks sellasteks punktideks Eesti Vabariigi territooriumil. Rannakaitse töö ei pürdunud aga ainuüksi merekindlustega, kuid kõigest sellest jutustame allpool. „Vabadussõja Lood“ toimetusel olid kasutada kapt. Rotšildi enda ülestähendused, mille põhjal alljärgnev kirjutus osalt sõnasõnalt, osalt lühendatult on kokku seatud.

Kirjutanud kapral Ain Otse.

Autori illustratsioonid.

I. lugu.

Paar parajat.

Nosin vaikselt matemaatilise ülesande kallal. Improviseeritud „tattnina“ lauanurgal annab vaevalist valgust. Punakas tahmane leek vahest tõuseb, vahest hääbub. Toanurgad upuvad pimedusse. Hädavaevu veerin valupäevi näinud õpperaamatu imepeent trükki.

Ülesanne on huvitav. Õigemini, põnev. On vaja välja arvutada mitmesuguse suurusega juustukerade mahte ja raskusi. Suu võtab vett jooksmas. On möödunud õige palju aastaid, kui viimati juustu söin.

Ajad on lihtsalt kehvad. Nii kehvad, et ei tihka sellest palju mõeldagi. Üle kolme aasta on juba sõidud, aga lõppu pole veel

näha. Sakslased on otsaga Riia all ja ähvardavad veel kaugemalegi tungida.

Kõik on turult kadunud. Ka kõige rängema raha eest pole midagi saada. Puuduvad toiduained. Neid asendavad loomatoidud — päevalille- ja linaseemnekoogid, vahest harva hobuseliha. Puuduvad riided ja jalanõud. Neid pole millegagi asendada. Tuleb lipata ringi pükstes, mille õiget värvi on paikade rohkuse tõttu raske määrata. Puudub — ühesõnaga — kõik, mis elamiseks kuidagi vajaline.

Petrooleumi puudumisest on üle saadud väga kavalalt. Võetakse harilik tühi tindipott. Selle korgist aetakse läbi peenike klaastoru puuvillasest lõngast keeratud tahiga — ning „häiresilm“ on valmis. Vanemad inimesed räägivad, et peeruvälgus olnud

küll natuke valgem, selle eest aga põlenud peerg jälle palju kiiremini läbi.

Sel õhtul mul ei vea. Nagu kiuste. Tahmane leek mu nina all jääb ikka väiksemaks ja väiksemaks. Lõpuks hõõgub raske hingematvas pimeduses ainult kuiv taht, nagu jaaniuss. Bensool on läbi. Ja kodus pole seda kallist märjakest tilkagi. Võta järgmisel päeval koolis matemaatika eest vastu kas või ümmargune null.

Parata pole midagi. Pistan tühja „lambi“ taskusse ja lähen välja. Otsima tuttavat autojuhti Veebelit, kes sõidutab punaste võimumehi ja selle tõttu saab vabalt bensooli. Loodan teda leida „Kiire-maja“ juurest, kus on enamlaste kooskäimise koht.

Tänaval võtab mind vastu ebasõbralik ilm. On juba hilja. Ohurünnakute kartusel on tänavlaternad värvitud tumesiniseks. Nad annavad just niipalju valgust, et märgivad ära oma asukoha, mille tõttu pääsen nii mõnestki ebameeldivast kokkupõrkest.

Kohtan ainult üksikuid jalakäijaid. Inimestel on nüüd isesugune komme. Kõik hiilivad vaikselt, hoides end plangu või maja ligi. Üle lagedama koha minnakse pooljoostes. Mitte ei saa aru, kes on õige mees, kes halvale teole hülija.

Võideldes tuule ja pimedusega jõuan viimaks rohkem kobamise peale „Kiire-maja“ juure. Siin majas asub punaste ajalehe „Kiire“ toimetus ja trükkikoda. Sellest ka nimetus.

Päeval on „Kiire-maja“ ümbrus kui laadaplats. Paariskümmes kohas on rahvas kobaras koos ja vaidleb punaste agitaatoritega. Käime siin iga päev pärast kooli suud pruukimas ja vängemaid kõnekäände õppimas. Nüüd on siin vaikne. Vaid aknad on heledasti valgustatud.

„Tore,“ mõtlen ketserlikult, „kui nüüd tuleks zeppelin ja põrutaks paar pommi...“

Vaatan. Tuttav auto seisabki „Kiire-maja“ ees. Varemalt oli auto sinine. Alles hiljuti värvis Veebel auto puht-ärilistel kaalutlustel punaseks. Nii meeldib „seltsimeestele“. Isegi oma surnud vanemad matavad

Ajutine kaitseliidu ülem kol. Unt kutsus 13. novembril enese juure kapten Rotšildi ja seletades talle seisukorra tõsiduse, määras teda Tallinna rannakaitse ülemaks. Nimetamise puhul ütles kol. Unt, et silmapilgul küll veel tõsist hädaohtu ei ole, kuid on teateid, et enamlased Kroonlinna seavad korda mõningaid laevu ja et nad kavatsevad Tallinna saata paarsada agitaatorit. On võimalik, et enamlased ka mõne vähema sõjalaeva kaasa saavad. Seepärast on vaja saartel patareid seada üles nõnda, et enamlased ei pääseks oma laevadega Tallinna lahte. Kaitseliidul ei ole aga midagi anda, ei mehi, ei suurtükke ega laskemoona. Seda kõike tuleb enesel leida. Kust, seda tema, kol. Unt, ei teadvat. Ta loodab aga, et kapten Rotšild kui vana Tallinna merekindluse ohvitser leiab ise kõik vajalise.

Formeerija kapten Rotšild oli kaunis keerulises seisukorras. Teada oli, et kevadisel taganemisel olid venelased kõik betoon-kindlustused ja moodsad suurtükid lõhkunud dünaamiidiga. Kuigi mõnes kohas lõhkumistööd oli tehtud kaunis halvasti, oleks poolpurustatud suurtükkide laskevalmis seadmine siiski nõudnud pikeemat aega. Ja puudusid ju isesugused sellased töökojad, tööriistad ja ka õppinud töölisel, kes niisuguse parandustööga oleksid tulnud toime.

Venelased olid taganemisel ka ratastel veerevaid suurtükke maha jätnud. Kahtlane oli aga, kas Saksa okupatsiooniväed neid veel maha jätsid. Arvata oli, et sakslased olid saanud paremaid suurtükke lääne-väerinnale ja maha võisid jääda ainult vanatüübilised ja kõlbmatud kahurid. Oli ka teada, et sakslased olid Tallinnast Saksamaale saatnud läbi Kopli tehaste sadamate ligi 1500 moodsat kahurit. See oli umbes see arv, mis Vene ajal siinseis kindlustes liikuvaid suurtükke üldse oli. Suurtükkide leidmine tegi tõsist muret, kuna võis ette arvata, et tuleb rahulduda mõne vanatüübilise patareiga.

Laskemoonamured ei olnud nõnda suured. Laskemoona oli Tallinna merekindluses Vene ajal võrdlemisi rohkesti ja vaevalt suutsid sakslased niisugust määratud hulka lühikese aja jooksul ära vedada.

Keerulisem oli juba lühikese ajaga leida meeskonda. Alamteenijad patareide peale leidsid ehk siiski kergemini. Palju eesti noormehi oli teeninud suurtükiväes. Kirjavahetusest Eesti sõjaväelaste ülemkomitee ajajärgust oli teada, et 23. vene väljasuurtüki brigaad koosnes peaaegu üksnes eestlastest. Ka mujal oli rohkesti eestlasi suurtükiväes. Nõnda võis leida alamjuhte ja patareid meeskonda. Kellest aga suur puudus valitses, need olid ohvitserid. Ka 1917. a. lõpul ja 1918. a., kui päevakorral oli eesti suurtükiväe brigaadi asutamine, oli ohvitseridest-suurtükiväelastest suur puudus. Oli üksikuid, keda nime järele teati, kes aga olid laiali mõõda

maailma. Teada oli näit., et kapten Kauler oli astunud Pihkva vene korpusesse teenistusse. Mõnedest teistest teati kindlasti, et nad on Venemaale sõitnud. Keda arvati olevat kodumaal, neile saadeti kutse viivitamata ilmuda.

Peale puhtsuurtükiväerivi oli aga ka vaja korraldada muid ülesandeid, milleks just vaja ei olnud erilist suurtükiväerivi ettevalmistust.

Need ülesanded olid: laskemoona ülesotsimine, korraldamine ja järelevalve; suurtükkide ülesotsimine Tallinna ümbrusest endistest vene kaitsepositsioonidest, nende järelevalve; sõjariistade puhastamine, parandamine ja kordaseadmine. Niisuguste tööde peale võis ka määrata mittekahurväelasi, kui aga oli agar mees ja oskas varandusi valitseda.

Otsitakse mehi ja sõjariistu.

Nõnda oma ülesannet selgitades asus kapten Rotšild tööle, et võimalikult kiiremini kindlustada Tallinna lahte sissesõitu.

Veel samal õhtul (13. novembril), kokku saades ltn. Tedder'iga (pärsine varust. val. käsisõjariist. osak. ülema abi, nüüd surnud), kes juba mõne päeva oli otsinud kaitseliidule sõjariistu, selgus, et mõnes kohas võiks ehk leida mõne vana vigase suurtüki. Kõlvulis ja uemata tüüpi pole aga Tedder kusaagil näinud. Kohates sealsamas ltn. Seim'iga, kel ei olnud veel mingisugust ülesannet, teeb kapten Rotšild Seimile kohustuseks leida enesele energilisi abilisi ja asuda jalamaid suurtükkide ja laskemoona otsimisele.

Järgmisel päeval, 14. nov., ilmusid kaitseliidu staapi Brookusmäele kapten Rotšildi juure lipnik Sild (praegune Naissaare komandant) ja kapten Paulson (sõjaaegne Aegna saare komandant). Mõlemaile tehakse ülesandeks leida patareid jaoks meeskond ja lähematel päevadel välja sõita oma uutele teenistuskohadele. Kapten Rotšild määrab lipnik Silla Naissaare komandandiks ja kapten Paulsoni Aegna saare komandandiks. Lipnik Silla ja kapten Paulsoni hooleks jäi enesele ise palgata abilisi ja meeskond.

Meeskonna palkamine ei tahtnud alguses libedasti minna. Saartel elamine ei olnud kuigi mugav ja sealt ei pääsnud kergesti linna. Pidi juba erinevalt tahtmine olema, et asuda saartele elama. Üles andsid vanad suurtükiväelased, endised lipnik Silla kaasteenijad Viiburi kindluses, ja kooliõpilasi. Kergem ja rändamishimuline element jäi sellest meeskonnast eemale. Palgatud meeskond oli aga ühtlasem ja tõsisem element, keda võis usaldada.

Naissaare ja Aegnaga tutvumas.

Samal päeval, s. o. 14. novembril, lõuna ajal sõitsid kapten Rotšild, lipnik Sild ja kapten Paulson saartele, et tutvuda seis-

nad nüüd punastes kirstudes, punaste lippudega ja orkestriga, mis mängib revolutsioonilisi viisikesi.

Auto on tühi. Nähtavasti viibib Veebel „Kiire-majas“. Olen teda varemaltki siin otsimas käinud. Astun kotta. Kojas valvab paar punaväelast.

Kaks kommunistliku Venemaa uhkust sullevad mul tee. Üks neist — kohkunud vaatega punajõmpsas, teine aga paras suutäis suurtükilõhka. Seljas on neil lohakad sinelid, mille nõõbid on üle tõmmatud punasekirju sitsiga. Kulunud sitsi tagant piiluvad häbelikult välja vene kahe peaga kotkad.

Teen ette omamehe näo:

„Tere, seltsimehed, kas olete näinud seltsimees autojuhti? Ta peaks siin olema — auto on ees.“

Punajõmpsas, kui väledam, kargab ligi, tõmbab tagaspidi nina, kergitab raskeid üle kõhu rippuvaid padrunitaskuid ja sosistab kohkunult:

„Seltsimees Anvelt on siin. Praegu just sõitis. Ta peab täna mütingut. Ja autojuht läks ka sisse sooja.“

„Nu, valjät...“ ütleb ka teine punaväelane, ja ma olen saalis.

See läks vast kergesti.

Kuidas aga leida sellest jõugust Veebel? Müting on alanud. Kõneleb parajasti keegi kahupäine noormees, kes iga lause järele küsib:

„... Eks ole nii, seltsimehed? ...“

Ja terve saalitais rahvast hüüab kooris: „Õigus... Praaviljno...“

Saal on uhkelt dekoreeritud. Kõikjal veripunased lipud. Lippudel verdnõretavad lõöklaused. Üks lipp lehvib ööd kui päevad maja nurgal, vastu Jaani kirikut asuval palkonil.

... kohkunud vaatega punajõmpsas, teine aga paras suutäis suurtükilõhka.

„... ja siis, seltsimehed, nägin ma oma silmaga... Vot, nendesamade oma silmadega nägin ma, kuidas kasakas võttis välja mõõga ja hakkas laskma rahva peale...“ seletab kõneleja.

„Praaviljno... Õigus...“ karjutakse läbisegi.

Saalis on väike rõdu. Ronin teisele korrale. Loodan rõdult saali vaadates kergemini leida Veebeli. Avan rõdu ukse. Rõdul viibib juba keegi...

See keegi on roninud poole kerega üle rõdu ääre ja aitab seltsimeestel karjuda.

Astun uudishimulikult lähemale. On vast hää! sel poisil... Jeeriku pasun...

Teised all karjuvad „Praaviljno, õigus“, tema aga röögib:

„Praalite, lollid... Praalite...“

Mehike on nii kangesti tegevuses, et ei pane mind tükil ajal tähele.

Korraga märkab. Astub sammu tagasi ja oma endisele kohale rõdu äärel näidates ütleb ironiliselt:

„Palun.“

Saan kohe aru, et see sell tahab jalga lasta. Ukse vahelt ma aga kõrvale ei astu, sest ega igauht või usaldada ja endale seljataha lasta. Ka on mul ükselt kena vaade üle terve saali.

Õigus, seal ahju najal seisabki Veebel. Siit on mul hea võimalus salamahti uurida rõdul viibijat. See on umbes minuvanu- ne ja minuga ühte kasvu pois.

„Vist küll mõni koolipoiss,“ mõtlen.

Ninaots on tal pisut ülespidi ja vaevalt märgatavad lohukesed põskedel. Kui ta naerab, haigutab kahe esimese ülemise hamba asemel mustav tühjus. Kulmud on tal peaaegu kaitsevärvi. Oletan, et tal on punased juuksed. Ja tõesti — lambanahkse läkiläki alt paistavad välja punakad harjaksed.

Et temaga juttu teha, küsin, kes saalis praegu kõneleb, ja ütlen, et ma ei tunne punaste ninamehi.

„Hans Pöögelmann“, vastab punaste juuste omanik — „See kaabakas... ffs

korraga ja järele kaaluda patareide asetamist. Tallinna sadamast sõidetakse vedurlaevaga kõigepealt Aegna saarele. Teel arutatakse küsimusi, mis puutuvad saarte kindlustamisesse ja kaalutakse võimalusi, kuidas kiiremini teostada Tallinna lahe kaitset. Tallinna lahes seisab ankrus suur vene ulgumere laev „Ookean“. Kõrgel kolmekorralisel laeval viibivad vene sõjavangid, keda Nõukogude valitsus Saksamaalt ära toonud. „Ookeani“ meeskond millegipärast viivitab ärasõiduga Tallinnast. Laeval pole Tallinnas midagi teha, kuid ta ei sõida ka edasi Kroonlinna poole. Laev on Kroonlinnast mitu käsku saanud jätkata sõitu, kuid siiski pole ta sõiduks „klaar“. Arvata võis, et laev ei soovinudki Nõukogude Venesse sõita, tahtis mingisugust ettekäänet leida, kuidas sattuda Tallinna sadama „aresti alla“, et ei oleks vaja jätkata sõitu.

Veltveebli meelitamine Aegnal.

Aegna saarel võtsid Saksa sõdurid alguses ohvitseri vastu umbusaldusega. Saksa ohvitser, saare komandant, oli parajasti Tallinna sõitnud, et korraldust saada saarelt lahkkumiseks. Ta asetäitjaks oli veltveebel. Saksa sõdureile seletati külaskäigu põhjus ja teatati, et eestlased soovivad saarel seisva patarei üle võtta. Saksa sõdurid arvasid aga, et see ei ole kuidagi võimalik, sest neile on antud käsk suurtükke ära vedada, ehk kui see on võimatu, siis purustada. Eestlastele üleandmisest ei või aga juttugi olla, sest siis hakkavat eestlased pommitama saksa laevu, mis on seismas Tallinna reidil. Kõigest oli näha, et saksa sõdurite seas on tehtud teravat kihutustööd eestlaste vastu. Aegna saarel asuvad saksa sõdurid olid vist arvamisel, et eestlased neid esimesel võimalusel üles poovad. Seda oli näha kogu nende olemisest ja kõnelemisest ja umbusaldusest, millega nad silmitsesid sadamasillal seisvat vedurlaeva. Üks saksa sõdur küsis, kas laeval on suur meeskond ja kas seal on ka suurtükke. Pikema läbirääkimise ja vahekordade selgitamise järele olid sakslased nõus patareid ja helgiviskajat üle andma nüisama tervelt, nagu nad sel silmapilgul seisid. Iseäranis lahkeks muutus saksa veltveebel pärast seda, kui temaga oli kõnelnud nelja silma all ja kui ta oli saanud natuke meehead. Mees ütles siis: „Ich werd die Sach' in Ordnung bringen“ (ma sean asja joonde).

Aegna saarel vastu Naissaart oli sakslastel üles seatud vanatüübiline patarei. Patarei oli laskevõimeline ja laskemoona oli keldrites küllaldaselt. Täiesti terve oli suur kahe-meetrilise läbimõõduga helgiviskaja. See oli monteeritud erilisele platvormile. Saksa sõdurid seletasid, et nad juba lähematel päevadel tahavad saarelt lahkuda. Et meil veel oma meeskond puudus, siis katsuti sakslastega kokku leppida, et nad veel mõne päeva ootaksid, seni kui meie meeskond kohale jõuab. Sakslasile lubati maksa erilist tasu iga

päeva eest, mis nad viibivad saarel. Lähemalt jäi läbi rääkima kapten Paulson, kuna kapten Rotschild ja lpn. Sild sõitsid edasi Naissaarele.

Vangilaager Naissaarel.

Naissaarel olid olud natuke keerulisemad. Saarel asus peale kaitsepatareide veel vangilaager. Laagris oli ligi kolmsada vangi. Oli poliitilisi kui ka kriminaalvange. Mõnede kohta puudusid aktid ja ka andmed, kui kauaks nad on kinni mõistetud. Nad said Naissaarele saadetud väljapolitsei (Feldpolizei) poolt.

Vangide seisukord saarel oli väga vilets.

Vangid olid kuni viimaste sündmusteni töötanud metsatöödel, püstitispuude valmistamisel jne. Viimaseil päevil olid aga vangid, sekka ohvitseri seletuse järele, terved päevad barakis viibinud, sest et neid enam ei usaldatud välja saata.

Järele pärides saare komandandilt, saksa leitnandilt, mis kavatsused on saarel viibival sõjaväeosal, saadi vastus, et komandandil on ettekirjutus oma väeosaga järgmistel päevadel lahkuda saarelt ühes väeosa varandusega. Küsimusele, mis mõtleb ta peale hakata suurtükkidega, mis ei ole otsene väeosa varandus (saarel oli kaks patareid endisi vene kindlusuurtükke), vastas komandant: kaasa võtta või hävitada. Küsimusele, mida kavatakse teha vangidega, vastas komandant, et need jäävad iseendi hooleks. Kuidas on lugu vangide toitmise? Vastus: kaheks päevaks jätkub veel sööki. Kes neid pärast toitma hakkab, seda komandant ei tea, see polevat ka tema mure.

Samuti nagu Aegnas katsuti ka Naissaarel mõjutada saksa sõjaväelasi, et nad kannataksid ärasõiduga ja veel mõne päeva viibiks, seni kui meie endi meeskond kohale jõuab. Lubati lisapalka maksa iga päeva eest. Erilist tasu lubati selle eest, kui suurtükid täielises korras kohtadele jäetakse, nõnda et patarei oleks alati laskevalmis. Saksa sõjaväelased lubasid kokkulepet täita. Lipnik Sild tutvus vangilaagri ruumidega ja toiduvalmistamise ning leivaküpsetamise võimalustega. Selgus veel, et okupatsioonivõimud olid saarel loonud mingisuguse saarte varanduste ametkonna. Selles ametkonnas teenisid ka eestlased tehnik Raba ja mereväe leitnant Strobel. Tehnik Raba esitles end kapten Rotšildile, leitnant Strobelit ei olnud aga näha. Tehnik Raba kinnitas, et ta olevat sakslaste teenistusse astunud ainult leivateenistuse pärast, kuid olevat ise suur patrioot. Tema olevat kohalikest elanikest formeerinud kaitseliidu rühma, kuid puuduvat püssid. Siiski olevat saarel valvekord sisse seatud, saare elanikud valvavat randa. Tehnik Rabale kinnitati, et kui ta toesti usaldusväärseid kodanikke kokku kutsus ja kaitseliidu rühma asutab, siis saatku ta oma volinik Tallinna, küll seal antakse ka püsse ja padroneid. Tehnik Raba lubas

pardon...“ katsub veel oma lauset pähmendada.

Mõtlen: „Mind sa juba ei püüa, sa provokaator nüisugune.“

„Jah, olid kiskunud maha Jüri Vilmsi maja küljest Eesti lipu, ja kõigil oli hiigla hea meel...“ seletab punapea. „Ja nüüd arutavad, et Vilmsi ei tohi puutuda, sest rahva hulgas on ta väga tuntud. Ja see seal on nende ninamees, seltsimees Jamburg.“

Taipan, et punajuukseline poiss on täitsa minu mõtetega ja vaadetega. Sellega maksab juba rääkida. Natuke tahaksin teda siiski pinnida ja uurida, mis mees ta õige on.

Ütlen, et ta on „Kiire-mees“ ja tahab mind haneks püüda. Tõendagu, et ta pole enamlane.

Minu sõnad pahandavad poissi. Märkan seda selgesti. Ta tõmbab põlglikult nina kortsu, krimpsutab seda natuke aega ja hakkab siis omaette pomisedes kiiresti mööda oma lugematuid taskuid kobama.

„Oota, oota, ole rahul. Küll ma sulle näitan, mis mees ma olen...“ pressib ta läbi hammaste.

Mul hakkab pisut nagu õudne. Oli mul vaja tühja puutuda!

Punapea lõpuks leiab, mida ta otsib. Võidurõmsalt tõmbab ta taskust välja imeliku eseme. Haralisest puuosast meisterdatud hark, mõlema haru küljes riba hästi siset kummi ja nende vahel tüki nahka. Tunnen sääraselt riistapuud. See on — ralguljka, majaperemeeste nuhtlus. Selle riistapuud mõtles kindlasti välja klaasisepp.

„Noh, näita, missuguse peale ma nende seast pean raiskama oma viimse haavli? Nad on küll kõik seda ära teeninud... Aga, oota, sel vanal seal on hea märklaud...“ lõbustab end pööraselt punapea ja venitab nina krimpsutades ja suud viltu hoides ralguljakummid pingule.

„... venitab nina krimpsutades ja suud viltu hoides kummid pingule.“

All saalis kargab üks esimestes ridades istuv enamlane järsku nõksuga püsti, katsub kämblaga kukalt, pöörab ümber ja haliseb nutuse häällega:

„Seltsimehed, mis te jupsite...“

Taandume nobedasti koridori.

„Noh, kas nägid? Kas nüüd usud? Näita, mis mees sina oled?“ nõuab punapea kaunis üleolevalt. Oma trikiga on ta nähtavasti kaunis rahul.

Juba teist korda kirun ma endamisi, et

hakkasin üldse jahtima selle poisiga. Panin enda tema ees piinlikku seisukorda. Tema meelsuses ei kahneldud ma juba alguses. Aga kuidas trumbata punapea üle? Mitte midagi ei tule järsku meele. Säärase kange mehe ees jääni jääda on aga igavene häbi.

Alati, kui inimesel midagi meele ei tule, hakkab ta uurima seinu. Nii tuleb minulegi hiilgav idee.

„Stopp!“ hüüan. „Kui mina näitan, mis mees ma olen, siis ei näe sa mitte midagi.“

„Mis? Ma ei saa aru, räägi selgemini,“ krimpsutab punapea oma teravat nina.

Sõna lausumata tõstan kogas leiduva tooli seinale ääre. Ronin toolile ja keeran sealnolevaid elektri kaitsekorke seni, kuni pilkan pimedus valitseb ümberringi. Punapea hirnub mu kõrval heameele pärast.

All saalis algab igavene müdin ja kisa. Krapsitakse tulitikke ja välgumihkleid. Peame ruttu kaduma. Ettevaatlikult hiilime trepist alla. Jooksmine äratakse kindlasti tähelepanu.

Arvatakse muidugi, et on tavaline elektrijaama rike, nagu neid juhtub punaste ajal sageli. Keegi ei tule alguses mõttele kontrollida kaitsekorke.

Jõuame takistamatult ukseni. Ukse kõrval seisvad nagu kiuste silmahimuks valvurite vintpüssid. Valvurid ise on üldises segaduses joosnud kas hankima küünlaid või kuhugi mujale.

Kahman ruttu ühe püssi, punapea teise, ja olemegi tänaval.

Alles pimedal Miiurivahe tänaval julgeme jälle hingata. Siin saame õieti tuttavaks.

„Peps on minu nimi.“

„Ots, Ain Ots.“ — vastan ja surun tugevasti Pepsi kätt.

Nüüd sammume julgesti patrullina kesk tänavat, püssid õlal, ja jõuame ilma seiklusteta koju.

hoolt kanda, et kroonu varandus saarel puutumata jääks. Saksa leitnandile öeldi, et tehnik Rabale jääb ajutine politiseivõim saarte elanike suhtes ja kõigis muus asjus, mis saksa sõjaväelastesse ja nende korraldustesse ei puutu.

Nõnda sakslastega kokku leppides asuti tagasiteele. Sõideti Aegna saarest mööda ja võeti kaasa kapten Paulson.

Kokkumine Tallinnas vangilaagri pärast.

Jõudnud Tallinna, teatas kapten Rotšild Kaitseliidu juhatuse koosolekul veel samal õhtul oma sõidu tagajärgedest J. Pitkale, iseäranis rõhutades vangilaagri saatuse küsimust. J. Pitka ruttas kohe vangilaagri asjast teatama Ajutisele Valitsusele. Ajutine Valitsus alguses kokkus, kui kuulis suurest vangilaagrist Naissaarel. Vanepeal oli veel tulnud teade, et ka Pääskülas asub säärane vangilaager. Ajutine Valitsus oli alguses olnud eksiikul arvamisel, nagu asuksid vangilaagris puhastverd kommunistid ja kurjategijad. Arvati, et kui need vangid vabadesse pääsevad, siis võivad nad hädaohlikuks saada Eesti riigi noorele võimule. Tänu neile andmeile, mis Naissaarelt saadi, võis J. Pitka rahustada Ajutise Valitsuse liikmeid. Enamjagu vangidest olid säärased isikud, kes okupatsioonivõimudele ei meeldinud ja kes Eesti iseseisvuse eest seisid. J. Pitka tegi ettepaneku sorteerida vange, poliitilised vabaks lasta ja kaelakohutlised kurjategijaid paigutada linna vangimajja. Ajutine Valitsus oli ettepanekuga nõus ja määras kiires korras komisjoni, kes läbi vaatas vangide süüdistusaktid ja vabastas poliitilised vangid. Järgmisel päeval, s. o. 15. novembril, sõitis Vabariigi prokurör J. Teemant oma abilistega juba hommikul kella 7 Naissaarele, et revideerida vange. Komisjon töötas vahetpidamata kuni õhtuni. Üks suurem vedurlaev sõitis iga 2 tunni tagant saare ja Tallinna vahet ning tõi vabastatud linna. Revideerimisel selgus, et enamasti kõik olid poliitiliste süüdistuste põhjal vangid pandud. Mitmed ei teadnud isegi, mille eest. Kriminaalkurjategijad oli terve laagri kohta ainult paarkümmend. Need paigutati vangimajadesse. Nõnda oli Naissaare vangilaager 15. novembri õhtuks likvideeritud. 16. novembril likvideeris sama komisjon Pääsküla vangilaagri.

Tallinn püssirohuvaadi otsas.

Vahepeal oli lipnik Seim leidnud enesele energilisi abilisi — pürotehniku, pärast major Lipstoki ja sõjaväeametniku Elleri (viimane sai 1. detsembril 1924 enamlaste mässu ajal surma). Lipnik Seim oli kapten Rotšildi juhatuste järele endisi kindluse laskemoonaladusid läbi vaadanud ja leidnud, et Tallinn viibib suures hädaohus. Mõnel pool linnas oli kümneid milijoneid püssipadruneid, sadasid tuhandeid suurtükilaengud ja kümneid tuhandeid puudasid püroksüüliini ja dünamiiti lahtiselt ja valveta jäetud. Sakslased olid häbematu kombel mitmes kohas isegi hädaohtu suurendanud. Nõnda leiti Lutheri vabrikus, kus seisis umbes 40 miljonit vene ja jaapani püssi padrunit, padrunkastide vahelt kaks kasti püroksüüliini ja nende vahel üks vinnas käsigranaat. Vähimagi kastide liigutamise juures oleks sündinud plahvatus. Ühes teises kohas, Kniep-Verneril ladudes, raudteejaama taga, leiti põrandad üle külvatud olevat musta püssirohuga. Rohu sekka oli pandud rakette ja nende nõõrid nende lahtitõmbamiseks olid kinnitatud kastide servade külge. Ka siin oleks kastide vähimagi liigutuse juures sündinud plahvatus. Laos oli aga mitu sada tuhat suurtükilaengut ja -kuule, alates 3-tollistest kuni 12-tollisteni. Kui kergesti laskemoonaladudega õnnetusi võib juhtuda, seda teame mitmest kurvast kogemusest. Peab ütleva, et Tallinna linnal lihtsalt oli õnne, et ta suuremast õnnetusest pääsis. Laskemoonalaod asusid mitmes kohas kesklinnas. Sakslased läksid ära, mingisugust valvet enam ei olnud. Ladudes oli aga palju suuri suurtükipadruneid (hülse), mis olid valmistatud heast vasest. Tuleb otse imestada, et uulitsapoisid, kes muidu on nii agarad, neid ladusid varem ei leidnud kui rannakaitse poolt saadetud ametnikud. Ka on imekspandav, et ilma kindla ametita ja kergete teenistuse peale väljas olid ei taibanud padrunkastide vargile minna. Vististi tuleb see sellest, et tol ajal oli väga palju mitmesuguseid väärtuslikke varandusi ilma valveta, mida kergema vaevaga võidi varastada. Nõnda võiks ütelda, et pime õnn ja juhus hoidis Tallinna suurema hädaohu eest.

Linna kaitseliiduga lepiti kokku, et kõik laskemoonalaod võetakse viivitamata valve alla. Luba laskemoonaladudesse pääsmiseks oli ainult lipnik Seimil ja pürotehnik Lipstokil. Rannakaitse ülema uurimisel selgus, et lipnik Seim, pürotehnik Lipstok ja sõjav.-am. Eller ladudes olles ise kõige suuremas hädaohus viibisid. Nimelt käinud nimetatud ametnikud ladudes tulitiku- ja küünaldevalgusel. Sealsamas oli aga ladudes püssirohi lahtiselt jalgade all maas.

14. ja 15. nov. jooksul olid end veel mõned suurtükiväe ohvitserid ja mõned sõdurid üles annud. Suurtükiväelased jagati kahe saare meeskondadeks. Nende oli aga väga väike arv, mispärast tuli muretseda lisa. Meeskondade arvu sai suurendada kooliõpilastega. Tallinna kooliõpilased eraldasid paar rühma, kes saartele läksid. Kooliõpilasi tuli iga nädal vahetada.

16. nov. kell 3 p. l. jõudis lipnik Sild oma meeskonnaga Naissaarele. Saksa sõjaväelased olid just ärasõitmisel. Naissaare silla

juures seisis vedurlaev ja kaks praami, mil sakslased oma kraamiga aset olid võtnud. Nõnda asus saksa võimu lahkumise silmapilgul saarele Eesti võim.

Sakslased ei täitnud lubadust.

Asudes saarele selgus, et sakslased oma lubadusi ei ole täitnud. Suurtükid, mis pidid kokkuleppe kohaselt jääma kohtadele, olid sakslased veeretanud sadamasillale. Kohalikud elanikud teadsid rääkida, et saksa sõjaväelasil olnud kavatsus veeretada suurtükke merre. Lipnik Silla ilmumine aga takistanud sakslasi oma kavatsust täide saatmast. Nähtavasti oli saksa sõjaväelasil hirm eestlaste ees.

Sakslaste lahkumisel oli saarele jäänud vanu vene raskeid suurtükke. Nendest oli 4 n.-n. 42-liinilisi (1877. a. mudel) ja 4 6-tollilisi 120-puudalisi suurtükke. Suurtükkielid puudusid lukud. Sakslased olid need ära võtnud. Lukud leiti aga varsti üles. Kaks lukku oli peidetud prahihunnikuisse ja kaks oli visatud merre sadamasilla otsas. Laskemoona leiti osalt vanadest laengukeldreist. Mootorid, dünamod ja muud masinad olid püssikuulidega läbi lastud ja tarvitamiskõlbmatuks tehtud. Telefoniaparaadid olid ära viidud või purustatud. Tallinna ja saarte vaheline telefonikaabel oli lahti võetud ja ots merre visatud.

Lipnik Sild asus energiliselt tööle ja korraldas varsti saare kaitset. Juba 19. novembril leiti üles ka merrevisatud kaabli ots ja saadi telefoniühendus Naissaare ja Tallinna vahel korda seada. 20. novembril olid ka suurtükid niivõrd korras, et võis teha proovilaskmist. Nõnda oli Naissaare kindlus täiesti lahinguvalmis juba 20. novembril 1918.

Saarel oli aga palju mitmesugust varandust, mis sakslaste lahkumisega jäi ilma valveta.

Rannakaitse ülem käskis saarel valju valve sisse seada, varandusi kokku korjata ja nimekirjad kokku seada.

Lipnik Sild mobiliseeris kõik saare elanikud kaitseliitu ja määras neid vahiteenistusse. Kaitseliitlasele anti välja püssid ja kästi hoolega valvata, et ükski võoras paat saarele ei pääseks. Terve saare rand oli nüüsguse hoolsa valve all, et ükski paat ei saanud randa tulla ega sealt lahkuda, ilma et sellest teadis saare komandant.

Saarel oli ka suur põletispuude tagavara. Osa oli jäänud venelaste ajast, osa oli valmistatud suve jooksul vangide poolt. Naissaare põletispuude tagavarast varustati sõja esimestel kuudel kõiki Tallinna asutusi, kui vedu oli kooramatud ja raudteeliikumine kitsendatud.

Aegna saare olud olid natuke raskemad ja seepärast jäi selle saare kaitse lahinguvalmis seadmine mõni päev hiljemaks. Aegna saare komandant, kapten Paulson, ei saanud mõnesugustel põhjustel kohe saarele sõita. Tema asemikuks nimetas rannakaitse ülem ajutiselt leitnant Malsteini ja abiks leitnant Arro. Meeskond oli Naissaare omast palju vähem. Ka oma eriala ettevalmistuselt oli see meeskond palju nõrgem. Aegna saare meeskonda sattus endisi suurtükiväelasi, kes olid teeninud väljasuurtükiväe osades ja kel kindluseteenistus oli täitsa tundmatu. Suurtükiväelasi oli vähe. Neile paluti abiks kooliõpilasi. Säärase nõrga meeskonnaga asus leitnant Malstein Aegna saarele. Sakslased olid siis juba saarelt lahkunud. Selgus, et sakslased pole siingi oma lubadusi täitnud. Ka Aegna saarel olid sakslased suurtükkielid lukud ära võtnud ning ära peitnud. Varandust ja lahingumoonat ei püütud rohkesti rikkuda. Siin asus samuti nagu Naissaareli mitmesugust varandust, ainult selle vahega, et siin polnud mingisugust valvet ja „saagikütid“ kasutasid olukorda. Kuna saare meeskond oli igati nõrgem, tuli väike viivitus kaitse kordaseadmisel. Kuid siiski suudeti ka siin varsti patareid korda seada ja umbes 24.—25. novembril oli Aegna kaitse laskevalmis. Aegna ja Naissaare vahel leiti üles telefonikaabel ja saarte vahel seati sisse telefoniühendus. Varsti leiti ka Tallinna liin üles ja Aegna sai otseühenduse Tallinnaga. Saarel pandi maksma vali kord.

Rannakaitse patareid Naissaarel ja Aegna saarel olid esimesed kindlustatud, täiesti lahinguvalmis ja korraldatud punktid Eesti Vabariigi territooriumil.

Rannakaitse ei võinud piirduda ainult nende paari patareiga. Oli vaja suurendada rannakaitse laskejõudu uute patareidega ja uuemate suurtükkielidega. Seati patareid üles Suurupis ja Viimsis. Suurup oli eriti tähtis, sest ta asub Naissaare vastas ja kaitseb lõunapoolset sisse-sõitu Tallinna lahte. Viimsi patareid aga oleks olnud kahekordne tähtsus. Viimsi poolsaare taha Maardu randa võisid tulla vaenlase vähemad sõjalaevad (müüristlejad) ja pommitada Tallinna lahte. Niisugustele laevadele tuld anda poleks Aegna saare patareid suutnud maa kauguse tõttu. Nõnda oli siia vaja iseseisvat patareid. Teiseks, Viimsi patareid oleks eduga võinud abiks olla Naissaare ja Aegna saare patareidele sel juhtumil, kui vaenlase laevastik püüab saarte vahelt läbi murda Tallinna lahte. Isenesestki mõista poleks saarte patareid

midagi suutnud ära teha moodsale laevastikule. Kuid meil olid kindlad andmed, et vene suured laevad liikumiseks kõlbmatud on ja et meie randa võiksid tulla ainult mõned väikesed sõjalaevad, millede suurtükid mitte suuremad ei ole ega palju kaugemale ei lase nendest, mis me saartele üles seadsime.

Edasi läks organisatsioonitöö täie hooga. Loodi kõik vajalised asutused, tuli uusi mehi, kes paigutati kohtadele.

Viktor Berg (V. R. III/3)

hellel teened Naissaare kindluste korraldamisel, nagu sellest jutustavad juuresolevad kpt. Rotšildi mälestused.

Kuidas sündisid „Laine“ ja „Lembit“.

Laevade ja ujuvate abinõude ülevõtmine sakslasilt ei läinud sugugi nõnda libedalt kui alguses arvati. Laevade ja sadama ülevõtmisega tegi algust sadama kaitseliit. 11. novembri hommikul mindi umbes 30-mehelise salgaga sadamasse, et sadam ja laevad üle võtta. Sellest ei tulnud aga midagi välja. Võis ainult saksa valvurite juure oma vahid välja panna. Järgmisel päeval võeti jõuga üle kõik vähemad ujuvad abinõud. Muuseas võeti üle suurem vedurlaev, praegune „Laine“. Tol korral oli tema nimeks „Lauterbach“. See oli vana vene sõjasadama vedurlaev, mis suuremaid sõjalaevu sadamast sisse ja välja aitas. Sakslased olid temale peale pannud 57 mm suurtüki ja väikese helgiviskaja. See oli esimene sõjalaev, mis oli Eesti riigi oma. Sadama sillast seisis endine vene suurtükilaev „Bobr“. Selle olid sakslased 1918. a. kevadel Soomes kätte saanud ja Tallinna toonud. „Bobr“ ei olnud meresõidu-laev. Sakslased tahtsid laeva ümber ehitada ujuvaks töökojaks. Selleks olid nad laevast kõik masinad välja võtnud ja katsusid ruume teisiti ära jaotada. Suurtükid olid veel laeva keres oma kohtadel. Laeva valvasid saksa sõdurid ega lasknud kedagi laevale. Mitmetele katsetele vaatamata ei läinud kaitseliidul korda laeva üle võtta. „Bobri“ asjus käisid mitmed esindajad rääkimas Saksa okupatsiooniaegse sadamakaaptiniga.

Ka rannakaitse ülem kapten Rotšild katsus laeva välja kaubelda. Saksa sadamakaaptin toonitas, et see olewat Saksa laevastiku sõjasaak ja kuuluvat Saksa riigile. Rannakaitse ülem: See on endise Vene riigi varandus, mis saksa okupatsiooniväed oma valitsemisele on võtnud. Et Eesti on iseseisev riik, siis on ka endised Vene riigi varandused Eesti riigi omad. Sadamakaaptin: See laev pole Eesti riigi vetes kinni võetud, vaid Soomes. Rannakaitse ülem: Saksa riik on Eesti vetes mitmesuguseid laevu kinni võtnud ja Saksamaale viinud. On loomulik, et see laev jääb kompensatsiooniks. Sadamakaaptin: Saksa riik võib küll tagasi anda need laevad, mis ta võtnud, kuid „Bobri“ on tal vaja. Rannakaitse ülem: Meil on vaja kõigepealt sõjalaeva ja liitlased ka nõuavad Saksamaalt, et alles siis võivad sakslased ära minna, kui meie oma riigikaitse oleme korraldanud. Selleks aga peavad sakslased kaasa aitama. Sadamakaaptin ei tea sellest midagi, tal on ainult käsk laev ära viia. Rannakaitse ülem: Laeva te ära viia ei saa. Laev ei saa omal jõul edasi ja teda vedada on võimatu tormiste ilmade tõttu. Pealegi on rannakaitse ülemal teada, et inglise laevastik on väinadest läbi sõitnud, et Tallinna jõuda. Kui sadamakaaptin katset teeks laeva sadamast välja viia, siis teatame inglasile ja palume röövlid kinni püüda ja sellekohaselt nendega talitada.

Viimane ütlus mõjus nähtavasti saksa sadamakaaptinile. Ta lubas kohe teatada asjast Saksa admiraliteedile ja palus järgmisel päeval vastuse järele tulla. Samal ajal liikusid Saksamaa rannas liitlaste valvelaevad ja Saksa laevastikul ei olnud enam võimalust

jälgida liitlaste laevastiku sõite. Sakslased pidasid võimalikuks, et liitlased oma laevastiku saavad uutesse riikidesse.

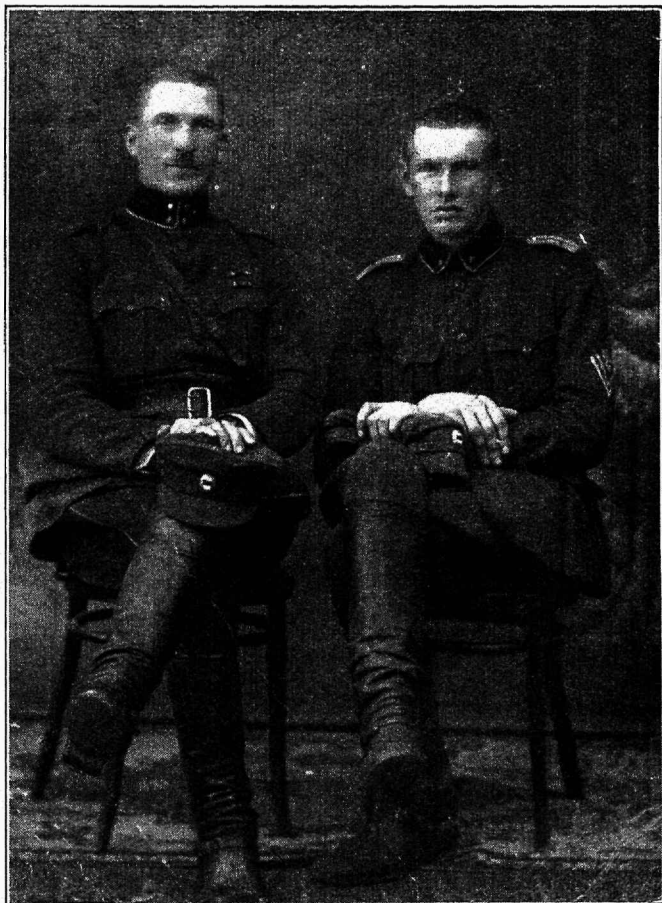
Järgmisel päeval teatas sadamakaaptin, et admiraliteedist on saadud põhimõtteline nõusolek laeva üleandmiseks eestlasile. Admiraliteet teeb aga tingimuseks, et faktiline üleandmine sünnib siis, kui Saksa Marinehafenamt selleks otsese käsu annab. Sadamakaaptini arvamise järele võis see sündida kõige hiljemalt kahe päeva pärast.

Oodati Marinehafenametist käsku. Päevad möödusid, ei mingisugust tagajärge. Ühel ööl kuulevad sadamas vahiteenistuses olevad kaitseliitlased „Bobril“ kahtlast müra, tagumist. Paar päeva oli laeval töö seisnud ja nüüd korraga öösel müra. Asjast teatati Eesti sadamakaaptinile, sadamarajooni kaitseliidu juhile, hra Treilmannile. Kapten Treilmann kogus paarkümmend meest kaitseliitlasi ja võttis sadamas „Bobri“ väevõimuga sakslasilt ära. Õigupoolest polnud siin mingisugust võitlust ega rüüsemist. Kui vahilolevad saksa soldatid nägid suurt sõjariistus salka liikuvat laeva poole, läksid nad ise ära. „Bobrile“ tõmmati Eesti lipp. Kapten Treilmann määras laevale käepärast olevatest meestest meeskonna tüüri-mehe Kase juhatusel. Järelevaatusel selgus, et sakslased olid katsunud lõhkuda mida võis, et laeva muuta kõlbmatuks.

Nähtavasti oli Marinehafenamet ettekirjutuse annud laeva kõlbmatuse olekus eestlastele üle anda.

„Lauterbach“ ja „Bobr“ olid esimesed Eesti vabariigi sõjalaevad. Selle laevastiku juhiks nimetati mereväekapten Schiller, kelle korraldusel laevad lahinguvalmis pidi seatama. Laevastiku juhi ettepanekul nimetas rannakaitse ülem „Bobri“ komandöri kohuste täitjaks mereväe nooremleitnant Kriiski. Sadamatehased asusid „Bobri“ kordaseadmisele, et temast jälle sõjalaeva teha.

27. novembril avaldavad mereväelased soovi, et „Lauterbach“ ümber nimetataks „Laineks“ ja „Bobr“ — „Lembituks“. Rannakaitse ülema ettepanekul kinnitas sõjaminister need nimed.

Kaks vaprat soomusrongijuhti.

Vasakul — kol. K. Parts, paremal — kol.-lt. O. Luiga.

Kontradmiraal Johan Pitka mälestusi Vabadussõja eelaeegadest

3

Enamlased saavad abi.

Maakondade nõupidamise ajal sai teatavaks, et Möisa-küllast läheneb Viljandile vene sõjaväe rong siinsete enamlaste kutsel nendele abiks.

Tegime kiiresti korralduse jaam võtta valve alla.

Venelaste ešelon jõudis Viljandi jaama ette, kuid ees olid ratsamehed, kes neid ei lasknud linna.

Kohal olin ka mina, polk. Puskar ja teisi. Algasime venelastega juttu: „Miks te siia tulite? Siin juba ees oma sõjaväelaste nõukogu...“

Venelased: „Siin olevat mõisnikud end organiseerimas...“

„Näete ise, mis mõisnikud me oleme. Siin on võimud lihtrahvas, talupojad jne.“ Venelased hakkasid kiruma, et neid olevat söömata tulema saadetud — asja ees, teist taga. Akki näeme — teiselt poolt jaama otsast venelasi voolab linna! Stolzen oli Viljandi enamlastega kokku leppinud, et kohalejõudnud ešelon lastakse linna sööma. Viljandi komisarideks olid Sihver, Elsa Pöögelmann ja keegi juut Epstein. Stolzen pehme iseloomuga mehena oli lasknud endale augu pähe rääkida.

Rutanud tagasi linna Stolzeni juure, tegin viimasele ägedasti etteheiteid, et miks ta nii oli toiminud.

„Kuidas, mehed tahavad ju süüa!“ leidis Stolzen.

Meestele anti süüa, aga ka „juua“ — ja, nagu karta võis, nad ei lahkunud enam Viljandist. Stolzen oli oma eskadronist suurema osa mehi jõuluks koju lasknud, pealegi usaldatavaid mehi, nagu peremehed ja perepojad. Kohal oli vahest 40—60 ratsanikku. Selle jõuga ei olnud võimalik venelasi sundida. Siin tuleb olukorra selgituseks veel juure lisada, et Stolzenil ei olnud vabad käed, vaid tegutses ka eskadroni komitee, kes ei soovinud võitlusse astuda.

Pögenemine Viljandist.

Õhtul on meil koosolek. Kuuleme, et „Grand-Hotel“ on sisse piiratud. Piilume aknast välja. Näeme, et vahid on välja pandud. On öö enne jõululaupäeva. Ei jää midagi muud üle kui katsuda põgeneda.

Tuiskab. On külm ja tuuline. Ukse ees sammub patrull edasi-tagasi. On see jõudnud teise uulitsa nurgale, lipsavad uksest välja 1—2 meie seast tuisusse. Ja nii üksteise järele vähehaaval.

Ühel sobival hetkel lipsame uksest kolmekesi — minu poeg Andreas, ajakirjanik Vellner ja mina. Teise uulitsa nurgal saame uuesti kokku. Vellner tunneb linna ja juhhib meid üle järve ühte tallu, kust küüthobust tahame saada. Siin hobust ei ole. Asume siis teele jala. Tahame jõuda Viljandi lähedale mõisa, mille rentnik oli ka tribunaalis ja kes mind isiklikult tänama tuli, kui Viljandi tegelased päästisime.

Umber pool kilomeetrit enne mõisa on väike maja tee ääres. Oleme janused ja näljased ning pöörame sisse. Aknast näeme, kuidas mõisa poolt tuleb voor vene sõdurite saatel. Oleksime meie edasi läinud, oleksime neile otse sülle sattunud. Enamlased olid käinud mõisas rekvireerimas õlgi ja proviant.

Nüüd ruttame edasi ja tuleme mõisa, kus meid lahkesti vastu võetakse. Aga ka siin pole hobuseid. Rentnik aga kinnitab, et mõne tunni pärast hobuse saab. Saimegi ja sõitsime õhtu pimeduses lähimasse jaama. Sel ajal, kui teearsest majast mõisa poole liikusime, nägime 3—4 ratsanikku suure kiirusega teed mööda Viljandi poolt maa poole kihutavat. Tundsime nende seas rtm. Jonsoni (praegu kindral-majori). Arvasime, et nad sõidavad ühele lähedalasuvale väike-venelaste sotnjale järele, kes varem Viljandist läbi minnes lubas eesti ratsanikele nende kutse peale kohe appi tulla.

Loomulikult ei tulnud nad enam tagasi, sest lubamine oli antud ainult meeoleolu loomiseks.

Õnneks oli jaama ees vedur teel Tallinna poole sõiduks. Tegime selle tendril endale ruumi. Ja jõudsimegi jõululaupäeva õöl Türile. Siit edasi ei pääsnud. Hulkusime kesk-õöl alevi ringi. Viimati lasti meid sisse ühte kohvimajja, kui sai kapakalja ja kohvi. Hommikul alles õnnestus sõita Tallinna poole välja.

Hiljem ühel õöl piirati meie ratsanikud Viljandis sisse. Sadulad võeti ära, hobused saadeti laiali. Sõdurid esialgu

arreteeriti, kuid hiljem vabastati. Detsembri ja jaanuari kestes eskadron likvideeriti enamlaste poolt vene jõudude toetusel. Varandused rööviti.

Ratsapolgu asutamine oli seega läbi. Kuid selle süda hoidis end alal. Osa meestega Jonson tuli Viljandist ära. Ja kui Vabadussõja algul ratsapolku uuesti organiseerima asuti, tulid varem juba eskadronis teeninud mehed kokku oma sõjariistadega, mida oli õnnestunud enamlaste eest peita. Ratsamehed saadeti esiti soomusrongide esimeste meeskondadena liinile, kus nad viibisid ajani, mil ratsapolguna läksid Jonsoni juhatusel lahingusse.

Surmaotsuse eest pöranda all.

Tallinnas peeti jaanuari algul „Eesti sõjameeste II kongress“. See oli juba ette nii korraldatud, et seal kõik võim läks enamlaste kätte.

Enne seda tuli aga minu juure üks sugulane ja kõneles, et ta olnud ühel enamlaste koosolekul ja tribunaalis pealtkuulajaks Oleviste kirikus. Seal kõnelnud Viljandi täidesaatva komitee esindajana Sihver, et keegi Pitka olevat Viljandis käinud rahvast ässitamas ja vange vabastamas. See olevat revolutsioonile kahjulik ja hädaohtlik, ta tulevat kahjutuks teha. Mind mõistetudki seal surma.

Kuna ma sõjaväelaste kongressi vastu huvi tundsin, läksin ikkagi sinna. Siin läkski kõik enamlaste soovitud vaimus. Väga tegev oli seal saarlane lipn. Riihkrand, kes hea kõnelejana väitis, kuidas kodanlus olevat sõjas süüdi ja kuidas tapetavat töörahvast. Sellased kõned olid muidugi nagu õli tulle. Kõik enamlaste ettepanekud võeti hooga vastu. Teisitimõtlejaid ei lastud üldse kõneldagi.

Kongressi ajal tuli minu juure kaks ratsanikku. Nad kutsusid mind kõrvale ja teatasid, et mind otsitakse.

„Pögenege, teie maja on juba sisse piiratud!“ Kadusin kongressilt.

Kodus oligi põhjalik läbiotsimine toime pandud.

Proua Pitka jutustab sellest: Laupäeva õhtul heidan kell 11 väsinult voodisse, lausudes oma seltsineile: „Küll oleks hea, kui täna öösel saaks rahu puhata.“ Vaevalt on see lause öeldud, kui alt kostavad põmmud uksele. Pistan pea aknast ja küsin: „Kes on?“

„Uks lahti!“ nõutakse suure käraga. Hakkam riietuma, aga riiet selga ei saa, niivõrd värisen. Viimati saan preili abiga ainult palitu selga. Lähen ja avan ukse. Sisse tuleb õige suur kari hästiriietatud inimesi, kuuel neist on püssid. Nende esimene küsimus on:

„Kus on mees?“

„Reis Inglismaale. Nii pea tagasi ei tule...“ See oli ettekäändeks. Näitasin neile ka igaks juhuks varem kirjutatud kirja, mis oli kirjutatud jälgede segamiseks ja milles seisis: „Ei meeldi Eestis olla. Pääsesin õnnelikult laevale. Saadan sulle raha. Kunas jälle, ei tea...“

Kirjutuslaud kisti lahti. Kõik paberid puistati lauale. Väsimingi kirjutus vaadati läbi. Puhvetikapp, kummut, voodialused — kõik vaadati läbi. Kõik seinad, pörand, lagi ja aknad koputati läbi. Otsiti vist salauksi ja tühikuid.

Üks vanem härra püüdis siis ka mind rahustada, lausudes:

„Võtke suhkruvett...“

Mälestusena vennalt saadud vana kõlbmatu nagaan võeti ära, samuti pistoda. Kaasavõetavad asjad seoti kimpu.

Seal kostab alt uus müra.

„Kes nees on? Kas teie omad?“ küsin.

„Ei ole.“

Nüüd kuus püssimeest seavad püssiotsad ukse poole ja käsutavad mind püsside eest läbi ust avama.

Hirmust küps, lähen avan ukse. Ukse taga on mehi ja auto. Sealt hüppavad välja vene madrused ja sõdurid ning tormavad üles. Nüüd on toas 18 meest. Esimene jagu olid eestlased, nüüd tulid venelased.

Need pärivad jälle: „Kus on mees? Kus on poeg?“

Sel saatuslikul ööl magas poeg Andreas alumisel korral toas, mille kõrval olid karaulis eesti polgu sõdurid, sest meie töökojas hoovis asus sõjaväeladu.

Kuulnud meie toas müra, ta arvanud, et mind juba lohistatakse ühest toast teise. Riietatult sõdurimundrisse ta jookseb üles.

„Andreas, mis sa siia tulid?“ hüüan ehmudes ja värisedes.

Vaivara meeste sõjasõit

2 „Vabadussõja Eugudele“ jutustanud Aleks Kainelo (Müller)

Järgmisel päeval kapt. Steinman tegi korralduse alustada pealetungi, et päästa mehi, keda arvati olevat langenud enamlaste kätte. Hulljulge sõjamehena S. ütles, et meil ei ole nii palju mehi, et võime neid jätta punaste kätte. Ka teised Vaivara mehed olid oma juhiga ühel arvamisel. Olid ju kaduma läinud mehed kõik head sõbrad ja tuttavad, kellega ühes üles oldi kasvanud kodukülas. Eriti mõraks tegi see meele Kainelol, kelle vend Eduard oli ka kadunute hulgas.

Alustati rünnakut, kuid see ei annud tulemusi. Ülekaal oli seks liiasti suur. Järgmisel ööl aga ilmusid tagasi Oskar Entler, Eduard Müller ja Joh. Sipelgas. Ühe sõbra, J. Rätsepa, kaotasime siiski. Tema saatus, nagu eelpool toodud, selgus meile alles siis, kui punased taganesid jälle Narva suunas.

Loobu mõisast põgenemisel, Sauepalu küla lähedal, juhtus O. Entleriga küllalt haruldane juhtum. Jooksime üle lageda välja. Punased tulistasid nii kuulipildujaist kui ka püssidest. Akki kukub E. Ta ajab aga kiiresti end üles ja jatkab põgenemist. Metsa all selgus, et püssikuul oli viinud alt E. saapakontsa! Konts oli nagu noaga ära lõigatud, kuid jalg oli terve. Mees ise seletas, et ta tunnud, nagu oleks keegi kaikaga virutanud vastu saapatalda. E-il olid alles uued saapad: sai need mõned päevad enne juhtumit Tallinna „Ühisabit“.

Kahala postijaama juures viibis 1. rood esimesel jõulupühil. Tallinnast olid sõitnud kohale „Ühisabi“ inimesed, kes jagasid kinke. Anti sooja pesu, kindaid, sokke jne. Jõulu-meeloolu oli kena. Mehed istusid õhtul kaua ülal ja jutustasid jõulujutte lapsepõlvest. Lõppeks võttis väsimus võimust ja mehed heitsid magama. Eelpostil olid parajasti Entler ja Sipelgas. Jõuluöö oli vaikne, kuid pime. Korraga näevad

Kol.-ltm. N. Steinman, vabadussõjaaegne kaptan, Vaivara meestest koosnenud salga juht. (V. R. 11/3).

mehed, et punased on juba nendest hiilunud mööda. Ilmselt tahtsid nad salaja hiilida magavate meesteni, et neid võtta vang. Mõlemad tunnimehed avasid püssidest tule ja pistsid jooksu oma meeste peatuskoha suunas. Algas üldine tulistamine; isegi kahurid käristasid mõned paugud.

1. roodu mehed, kelledest paljudki nägid ilusat ja ahjus särisevatest verivorstidest ja kapakaljast kodutalus, olid kiiresti jalul ja püüdsid põgeneda ümberpiiratud majast. Paljudel jäi jõulukink sinnapaika. Hoovis oli aga punaste ahelik. Paljud ei teadnud seda ja jooksid punastele otse sülle. Nii

sai seal surma lipn. Tillissaar, kes jooksis punaste aheliku poole, arvates need olevat oma mehed. Punaste aheliku keskele jooksis ka Kainelo. Üks punasõdur käratanud: „Kes sa oled?“ Kuna küsimus esitati vene keeles, siis oli selge, et on tegemist vaenlastega. K. vastas samuti vene keeles: „Omad“. Kuna tal oli seljas maailmasõjaaegne sõdurisilm ja peas müts, pimedus segas aga lähemat selgitamist, siis mehel õnnestus tülitamatult viibida keset punaste ahelikku. Seisukord polnud aga sugugi mugav. K. tähendas lähedal olevatele punastele, et ta läheb haarangule majade taha. Keegi K. ei keelanud. Jõudnud hoone varju, ta põgenes kiirel sammul pimedusse. Punased nägid põgenevat meest ja avasid tule. Mõttel puhul K. komistas ja kukkus. K. vend ja Sipelgas, kes ootasid põgenevat sõjakaaslast, iga kukkumise korral juba tegid mõttes lõpuarve tema maise olemisega. Kuid põgenejal oli siiski õnne. Pimeduse tõttu püssituli ei olnud tabav. Mees jooksis jalgupidi väikesesse järve, mille olemasolust tal polnud aimugi. Võttis siis teise suuna ja peagi õnnestus tal ühineda vennaga S-ga, kellega koos järgneti siis teistele.

Harju-Viru piiril, Kuusalu joonel, kavatseti kindlustada positsiooni. Valgejõe vasakule kaldale kaeveti isegi kaevikud. Valgejõe ääres järelsalgal juhtus jälle äpardus. Mehed olid kütnud sauna ja tahtsid veidi endid pesta. Oli taganatud juba kolmandat nädalat. Keha oli must ja loomad kippusid tegema liiga. Parajasti olid mehed jõudnud võtta riidest lahti ja mõni, kärmem, vihaga lüüa mõned „sopsud“ üle sügava turja, kui punased avasid tule sauna pihta. Kuidas mehed said riided selga, seda nad ei mäletanud hiljem enam isegi. Mitu meest põgenes poolpaljalt saunast, ühes käes püss,

Andreas tuleb aga läbiotsijate juure ja lausub: „Olen siin hoovis sõjaväelao vahiks, siin on vargusi olnud. Tulin üles vaatama. Kas olete õiged läbiotsijad? Näidake paberid.“

Läbiotsijad näitavadki talle oma pabereid. Nüüd Andreas läheb alla. Ja et oma julgust demonstreerida, võtab ta autojuhilt veel tuld. Siis põgeneb ta.

Läbiotsijad lahkuvad hommikul kell 4. Kuus madrust valvasid samal ajal maja, Andreas aga siiski põgenes, pääsedes nende vahelt läbi kui sõdur.

Joh. Pitka jutustab edasi: Hulkusin mööda tänavaid. Kuhu minna? Tuttavate poole? Kes mind julgeks vastu võtta? Balti Päästeseltsi asjaajaja-direktor Simsivart elas S. Karja tänaval. Oösel pöördun tema poole. See võtab mind aralt vastu. Ütleb, et kardab ise läbiotsimist, ja palub mitte kauaks sinna jääda. Öö ja päeva veedan tema juures.

Kui läheb pimedaks, väljun. Nüüd tuleb meele töökoja teine meister Schärvel, kes elas kuski Raua tänava kandis. Lähen tema juure ja jäängi sinna. Siin on mul kindel varjupaik. Ees on köök, siis vaheseina taga minu ase. Kõrval, teispool seinat, elas keegi kommunist.

„Metsapraaker“. Muretsesin endale hallid maamehe-riided ja säärikud ning ajasin maha habeme, isegi juuksed. Ka kasutasin kollaseid prille. Nõnda juba võisin julgesti välja minna. Õhtul pimedas lähen moonutatult Ed. Rosenvaldi juure, kes oli sel ajal tselluloosivabriku direktoreid. See esiti ei tunne mind ära. Pean sellega aru, kuidas saada valedokumente. Rosenvald annab nõu linnavalitsuse passiosakonnast muretseda plankett ja selle järjekorranumber, et küll juba tema siis kui endine vallasekretär mulle eeskujuliku passi valmistab. Nii sündiski. Isegi pilt oli passil peal, mille tegi minust Parikas. Rosenvald tegi mind metsapraakeriks oma teenistuses. Laskis mu passile lüüa veel vabrikukomissari punase templi ja andis kaasa volikirja metsa kaubelda kogu Eestimaal. Nüüd võisin oma passiga kindlalt kõikjal liikuda.

Liikusin alguses päris julgesti linnas kindlas usus, et mind keegi ei tunne. Kord Narva maanteed minnes kõnnivad mu ees kaks kommunistlikku naist, sõdurisinelid seljas ja jaapani püssid õlal, ja kõnelevad laskeharjutusest: „Kui ma selle paugu tegin, andis ta, kurat, mulle kohe nii vastu rindu, et pani hinge kinni.“

Jälginis punaseid „amatsoone“ kuni Oleviste kirikuni, kuhu oli koondatud enamlaste sõjaväe varustuspunkt. Seal seisid suured sinelite, püsside ja padrunite virnad, kiriku sees tehti laskeharjutusi. Altaril olid märklauad.

Raudteejaamast tulid punakaardi salgad, leivakotid seljas, pastlad jalas, rivi korras. Kõndisin julgesti kui erapooletu metsapraaker „Jaan Mets“, kehvasti rietatud, kollased prillid ees ja punase tempeliga dokumendid taskus: Estonia puisteel tuleb vastu kaks realkooli poissi, tuntud „omakaitselased“. Lähenen ükskõikselt võõra tundmatu inimesena. Lähemale jõudes kergitavad mõlemad mütsi ja naeravad. „Tuhat tulist! Vaat' kus ninad poistel,“ mõtlen. Lähen edasi, tundes väikest rahutust. Tuleb vastu kogukas hra Habicht. „Tere, härra Pitka,“ ahiv Habicht. Vihasel pöördun kõrvale, tervist vastu võtmata. Ühtlasi oli mul nüüd selge, et olin talitanud jaanalinnu kombel. Sellest peale ei väljunud ma päevavalgel enam ja püüdsin kehaseisu ning kõnnakut tublisti muuta. Pealeselle kirjutasin naisele määratud ümbrikus kirja, milles teatasin, et olen õnnelikult Murmani jõudnud ja juhuslikult trehvates tuttavat saarlast-meremeest, kes kodumaale matkab, saadangi sellega selle kirja.

Järjekordsel maja läbiotsimisel saanudki enamlasted kirja kätte. Minu tagaotsimise ülesanne kuulus komissar August Hansenile, Hansen oli aga minu endine kauplusteenija. Kuigi äge enamlane, oli tal siiski minu ja mu perekonna vastu südamesopis kaastunnet. Teda sai aga ka kui oma perekonnaliiget koheldud, ja seda mitmeaastase teenistuse vältel.

Hansen oli mu vanemale pojale Johnile nelja silma all ütelnud: „Mind see fiktiivkiri ei segaks, ma oleksin teie isa

teises — pealisriiete kimp. Õnneks ei saanud salgast aga ükski mitte haavatagi.

Enne positsioonile asumist saadeti 10-meheline salk kapt. Steinmani juhatusel luurele. Ühe kõrtsi lähedal salk kohtas 8-mehelist punaste luuresalka. Kuigi punastel oli parem positsioon, nad asusid maantee kraavis, otsustati astuda nendega võitlusse. Mehed tegid omavahel nalja, et kui meie 10 mehega ei saa jagu 8 punasest, siis ei maksa küll enam sõda jätkata. Kapt. Steinmani käsul alustasime rünnakut. Kuigi punastel oli hea positsioon vastupanuks, nad ometi põgenesid. 5 punast laskime põgenemisel maha, kuna 3 meest jooksid kõrtsi rehe alla, kust avasid eestlaste peale püssitule läbi suletud ukse. Luuresalga mehed hüüsid kivihoone varjus uksele päris lähedale. Kainelo läks täiesti ukse juure ja viskas käsigranaadi ukse alt sisse. Arvatavasti haaras üks punane veel lõhkenata granaadi ja tahtis visata selle eemale, kui kõlas mürts. Kõik kolm kisti tundmatuseni puruks. Üks granaadikild haavas raskesti rehe all olevat hobust.

Punastelt võeti vähegi kõlvuline riidevarustus ja püssid, pandi need kelgule ja siirduti siis tagasi väeosa juure. Tee ääres üks punaste luuresalga liige ei olnud aga surnud. Mees oli pärit Narvast ja Sipelga koolivend. Mees hakkas paluma, et kulla sõber, ära lase mind maha. Punasel oli 9 kuuli jooksunud jalgadest läbi. Viisime haavatu vangi, kuid mis tast sai hiljem, see jäi teadmatuks.

Valgejõe positsioonil oli kõva lahing. Punased alustasid pealetungi kella 6 paigu hommikul ja see kestis kella 3-ni p. l. Laskisime kui hullud. Kaevikutes oli aga külm. Alul tundsimis külmavalu, kuid siis muutusime otse automaatideks. Töötasid ainult käed, mis mehaaniliselt laadisid relva ja laskisid. Kindlasti poleks meid punased suutnud taganema lüüa, kuid siis saabus teade, et punased olevat raudtee piirkonnas tunginud üle Valgejõe ja ähvardavad 1. roodul lõigata taganemistee. Anti käsk taga-

Mehed põgenesid poolpaljalt saunast . . .

nemiseks. Selle täitmine polnud aga sugugi kerge. Mehed olid külmast kanged ja paljudel oli päris tõsine piin pääseda minema koos teistega. Nii oli külm teinud täiesti elutuks Kainelo jalad. Pärast mitmekordset katsut tõusta püsti, ta hakkas käte abil roomama umbes 100 m eemal asetsevasse

metsa. Tuli roomata üle lageda välja, mis oli punaste kuulipilduja- ja püssitule all. Kuulid kündsid maad, nii et lumi tuiskas. Mitu kuuli läbistas seljapaunas „kateeloki“ ja purustas mitmeks tükkiks K. lusika. Kuid nagu õnnekombel jäi mees kuulidest puutumata. Roomavat meest ootasid metsa

ammugi võinud arreteerida, kui mul oleks selleks jatkunud südant. Igatahes varjaku ta ennast hoolsamini.“

Võib-olla mees ainult hooples, võib-olla kõneles ta siiski tõtt.

Kuidas läbiotsimisi korraldati, sellest jutustab proua Pitka näiteks järgmise episoodi: „Kord pärast lõunat poeg Andreas tuli peidust koju ja küsis sokke. Läksin kööki, et teed keeta. Sean parajasti üles priimust ja teen võileibu, kui kuulduv kolinat. Poeg tuleb, katkine sokk pihus:

„Nad on ukse taga!“

„Ei või olla.“

„On jah. Tundsin ammu, et nad tulevad.“

„Lahku toast, peida end pööningule!“

Arvasingi, et poeg läks pööningule. Sisse tulid läbiotsijad. Üks kole madrus lükkas mind aina, pärides: „Gde muž?“ (Kus on mees?) „Kõnele!“

Siis pärib ta, kust ta saaks pööningule. Elektrilamp ees, revolver käes, tõuseb ta pööningule. Ootan värisedes vaid pauke. Kuid poiss oli ometi läinud alumisele korrale. Seal elas mu mehe õde. Olid läbiotsijad uksest sisse tulnud, lipsas ta välja ja pääsis. Öhtul hilja saime teate, et ta oli siiski tänaval löksu langenud koos rittmeister Jonsoniga ja kapten Poopuuga ning saadetud koos parunitega Leningradi Krestõisse, kus teda hoiti kinni viis nädalat ja kust ta siis pääsis pooleldi eksikombel ühes parunitega Saksa okupatsioonivõimude nõudel.

Pitka jätkab: Enamlased saatsid Andrease koos mõisnike-parunitega Leningradi. Kui nad rongil välja saadeti, oli kava neid ülemiste jaamas vabastada. Käisin ses asjas sakstega läbi rääkimas. Algul oldi sealpool nõus, hiljem aga vastu. Seal kardeti, et kui läheme vabastama, tuleb verevalamist, mis annab enamlastele põhjust mõisnike vastu veel karmim olla.

Andres oli sõdurirühma pandlaga küll muukinud lukustatud ust, aga tagajärjeta. Vangistatute päästmine ülemistel oleks võimalik olnud.

Kui saksa väed olid sees, okupatsioonivõim nõudis vangide tagasiandmist. Ühel päeval mõisnike peamees Dellingshausen helistab mulle, et tulgu ma tema juure. Ta oli juba vangist päästetud. Lähen.

„Tahan teile head meelt teha, teie poeg vabastatakse. Ta on juba teel, on varsti siin.“

Saime hiljem teada, millal rong jõuab kohale. Läksin vastu. Poeg aga, olles end juhniks kannatanud, ei tunnud mind äragi. Ta nägu oli paistes... Kõndisin vangide rongkäiguga kaasa, eesotsas sammus kindr. Tõnisson.

Vangid toodi saksa staapi. Siin poega mulle aga otsekohe välja ei antud, vaid lubati seda teha järgmisel päeval. Sel tuli siis veel ööpäev nalgida.

Tagasi enamlaste terrori aega. See läbiotsimine ei jäänud aga veel viimseks, millest kõneldi eespool.

Ühel öhtul tuldi jälle läbi otsima. Parajasti oli vanem poeg John saanud Petrogradist, koos naise ja lapsega. Oli köetud ahju. Abikaasa hoidnud poja last ahju ees istudes süles.

Läbiotsijad, kes köögiukse kaudu tulnud, jälle pärima:

„Kus on isa?“

„Ei tea,“ on vastus.

Poeg tõmmanud ka endale madrusepluusi selga, et näida „seltsimehelikum“.

Oli ilus kuuvalge öhtu. Vist oli läbiotsijail piinlik hakanud süütu, koduse perekondliku pildi ees, mis neile toas avaneks.

„Kas sõjariistu on?“

„Ei ole.“

Läbi pole otsitud. Kuid majaplaaniga oli põhjalikult tutvutud. Ka kuuriuksi proovitud ja vaadatud, kõiki lukke proovitud. Samal ajal meil oli lumehanges mõnikümmeend püssi, mis jäid aga leidmata.

Minu varjukoht oli hea. Aga see sai varsti kahtlaseks ja hädaohtlikuks.

all ta vend ja Sipelgas, kes aitasid teda siis edasi.

Põgeneti siis Valklasse, 30 versta Tallinnast, mis oli Narva frondi taganemise kaugeim punkt. Valklas oli meeste meeleolu küllalt kehv. Uhel öhtul istuti koos talumajas. Mehed olid toonud mõisa aiast „katelokkidega“ mett ja söid seda leivaga. Arutati tekkinud olukorda. Osa mehi oli juba kaotanud lootuse võidusse. Kuid kõigile oli selge, et punased ei anna armu eesti meestele, kui need langevad vangi. Taganeda mereni, et siis lasta endid maha lüüa või minna ise vette, oli küllalt kurb perspektiiv. Oli taganetud Narva alt kolme nädalaga peaaegu Tallinna külje alla. Mis saab edasi? Nii arutasid mehed „meepotide“ juures. Sõeluti küsimust pikalt ja laialt ja lõppeks arvasid mehed, et enam küll ei tagane. Valklas tuleks nii kaua panna vastu, kuni langeb viimane mees. Selle kindla otsusega heitsid öhtul puhkama.

Nagu aimates meeste meeleolu ja võitlus-tahet, järgmisel päeval anti üldine käsk pealetungiks. Punaste väeosad olid, kasutades metsamaastikku, mere äärest tunginud peaaegu 1. roodu selja taha ja võtsid eestlaste abeliku külgtele alla. Abiks tuli aga 5. polk ühelt poolt ja 4. polgu osad teiselt poolt. Punaste rügement, mis ähvardas tungida selja taha, sattus ise lõksu. Selles lahingus tapeti palju punaseid. Kogu kase-metsa alune oli täis laipu. Kuna Loksalt randsid dessantväeosad ja tungisid punastele tagant peale, algas punaste kiire taganemine. 3 nädalat olid meie väeosad taga-

Kainelo viskas käsigranaadi ukse alt sisse . . .

nenud Narvast Valklani, kuid punased kat-sid selle maa peaaegu nädalaga. A. Kainelo, kes sai Valkla lahingus põrutada ja toimetati Tallinna haiglasse, saadeti kahe nädala pärast jälle tuleliinile Narva alla. Siis olid Eesti piirid puhtad punavägedest. Al-gas pinev frondisõda vahelduva õnnega Nar-va all. Kuid see on eri peatükk. Vaivara

meeste sõjasõidu esimene osa lõppes Valk-las. Siis oli meie rahvavägi võtnud juba kindlama ilme. Moodustati eriväeosad, ku-hu viidi üle vastavate teadmistega mehed sõja algul moodustatud salkadest. Ka Vai-vara meeste sõjasalgast paljud läksid eri-väeosadesse, kus võitlesid Vabadussõja või-duka lõpuni.

SOOMUSRONGIGA RIIAT KAITSMAS

Soomusrong „Kapten Irve“ masendavaim päev naabrite pealinna kaitsmisel

Reserv-ltn. Joh. Sikkar

1919. aasta augustis lõpetasin meie sõ-jakooli esimeses lennus. Õnnestunud eksa-mi tulemused andsid edasise teenistuskoha valimiseks laiad võimalused. Valisin kuul-susrikkaima väeosa — soomusrong „Kapten Irve“.

Kui algas Bermond-Avalovi sõda, seisis rong parajasti Valgas. Oli vististi püha-päev, kui sai teatavaks, et sõit läheb Riiga, vastu sakslasile. See teade mõjus ülenda-valt.

Meid seati jaama ette rivisse. Kpt. Parts tuli ja kõneles — ta saatis meid.

Hommikul oma kupeest väljudes näen: lätlasi istub pinkidel ja sõidab meie rongil. Selgus, et olime juba üsna Riia lähedal, vististi Rodenpoisist läbi.

Lähen kasiinosse. Siin istuvad rongiülem kpt. Neps, üks diviisi ohvitser ja üks läti juhtiv ohvitser. Laual Riia kaart. Nende jutt keerleb Riia kaitsmise ümber. Lätlased on juba otsustanud Riia maha jätta.

Mäletan eriti hästi, kuidas Neps, näida-tes kaardile, seletas: „Mis? Ah . . ., meie sõidame sinna! Anname sealt sinna ja sinna . . .!“ Neps teatavasti ei armastanud üldse pikka juttu. Ta oli teoinimene — sa-gedasti hulljulge oma ettevõtmistes.

Sõitsime otseteed Riia jaama.

Siin kõneldakse, et Riia antavat ikkagi ära. Salkkond noori ohvitseri, mina, kooli-vend ltn. A. Reiman ja teisi, kes Riiga pol-nud veel näinud, otsustab siiski veel minna linna vaatama. Ka sõdurid on laiali valgum-as, et enne lahkumist veel vaadata, mis vaadata on.

Jõudnud jaama trepile, kuulen mind hüü-tavat. Rooduülem kpt. Brackel teeb teata-

vaks: „Hangi 20—30 meest ja mine võta Düüna sillad enda alla . . .“

Mehed sain kätte. Võtsime ka mõned levisid kaasa ja läksime.

Sildade juures selgus, et raudsilla otsa oli võimalik üles tõsta. See käis lahti. Sa-muti oli ka puusilla keskkoha võimalik lahti võtta. Sildu oli seega kerge nõnda seada, et bermondtlased otsekohe ummis-jalu üle jõe ei pääseks.

Kuna teatati, et läti soomusrong olevat veel teiselt pool, siis läksime ka üle sildade teisele poole vaatama. Läti soomusrong — vedur ja paar vagunit, — tõmbus tagasi. Nüüd pöörasime silla lahtikäivad osad üles.

Natuke aega pärast seda avati teiselt poolt Düünat äge kuulipilduja- ning kahu-rituli jõe kallast mööda majadele, mille ees asusime. Suured majad aina tolmasid kuu-lide all. Kuulipilduja kuule sadas nagu tugevat vihma.

Meie vastasime. Oma valvetõkkemehed jaotasin kaheks. Üks osa jäi raudsilla otsa kaitsesse, teine osa läks puusilla juure ma-jade varju. Ägedasti tulistati kahureist puusilla ja raudsilla vahelisi maju — arvati vist, et me asume majades. Kohati oli tuli nõnda äge, et raske oli oma kohale jääda.

Riia raudsilla ees on tamm. Asusime selle taha. Siia kogunes ka üksikuid, vahest kümme-kond, läti sõdureid. Kõneldi, et olevat üliõpilased-vabatahtlikud. Olid tublid pois-id, kel oli veel julgust selles paanikas, mis valitses Riias. Üks osa lätlastist läks meist vasakule jõe ääre, seal asuvate puuvirnade vahele. Granaadid hakkasid langema ka sinna. Lätlased pistsid jooksu. Üks meie mees, kes seisis parajasti raudteetammil,

Res.-ltn. Joh. Sikkar

Kalevlased ja nende Must Pahv

Lugusid ühest liikuvaimast mehest Kalevi Malevas

Vanakalevlaste kaadri või selle algrakukese, mille ümber koondus võimas löökväeosa, moodustas umbes 80 vabatahtlikku, kes esimestena registreerusid Kalevlaste Maleva ridadesse organiseerimise esimestel päevadel — 20. detsembril 1918 — kuni Loksa dessandini — 27. det. s. a. Kuidas nad kõik olid sattunud malevasse, kes seda küll teab. On kindel, et siin noorte vaimustus ka vanu kaasa kiskus.

„Vanad kalevid on kangelasena kaitsnud oma riiki, nende eeskujul peab tegutsema ka praegune Kalevi sugu. Parema auga surra kui võõras ikkes vaevelda! Lähem tulevik näitab, kas on kalevlastel veel eluaset Läänemere kallastel või peab kaduma-raugema uueusulistele kommunistide hullustuses, nagu see sündis sajad aastad tagasi, kui tule ja möögaga meil laotati evangeeliumi ja neeti rahvas orjaahelaisse...“

See vägev üleskutse andis tagajärgi, see põletas ega annud rahu, kuni olid mehed haaranud tuliue relva pihku ja lasknud valge lindi kalevlaste embleemiga köita endale varrukka ümber. Kõhkleva ja kartmalöönud pealinna rahva au oli päästetud, kui 60-meheline malev tegi oma esimese sõjasõidu kolmandal jõulupühäl 1918 Loksale.

Eduard ja Robert Pahvid. Kaks venda, kes varsti tõusid parimate malevlaste ridadesse. Üks omandas oma punakate juuste tõttu kõrvalnimetuse punane ja teine — hoopis eriskummalisimal põhjusil, millest allpool juttu, aga päris — musta Pahvi nime. Ta võib seda kanda veel tänapäevalgi täie uhkusega, sest see sobib talle kui töömehele, kes on ikka ees, igal pool, kus tarvis, on esimene käsi külge panema.

Pahvi esimene kohtamine punastega — Loksa dessandil.

27. detsember 1918. Viimne jõulupüha. Suurt jõulurõõmu ju ei ole, kuid pisike heaolemine on igas majas ikkagi. Kalevlased aga teevad Loksal dessanti ja õpivad sõdima. Mässati ümbruskonnas kogu järgmine päev, ärritati punast, saadi ka vange ning saagiks mitukümmend tuhat tsaari ja kerenski rublasid, kuid ei õnnestunud tookord operatsioon ise, nagu see oli kapten J. Pitkal kavatsatud; dessandil enamlaste väerinnast seljatagant läbi liüa ja ühineda polkovnik Seimani 4. polguga ning sedasi ära lõigata osa ranna pool opereerivaid punavägesid oma peaväest. Kuid 4. polk üha taganes Tallinna poole ja ümbruses liikuvate vene vägedega võrreldes — leiti dessantsalgale antud ülesanne — vaenlase rindest läbi murda — üle jõu käivaks.

Jah, aga kui teistel polnud suurt tegemist, oli Pahvil küllalt jahtimist. Temale jätkus tööd varavalgest kuni õhtu pimeduseni. Ta nägi esimest korda neid nii kardetud punaväelasi ja löi ka kohe lahingu maha.

„Oli 28. detsember. Ius talihomeik,“ jutustab Pahv ise. „Sain pealik L. Tõnsonilt käsu minna sidet looma Lembitu meredessantsalgaga, kes enne meid umbes pool tundi olid maale saabunud. Saadud andmeil pidin liikuma Päriss-

Ed. Pahv, ohv. aset. (V. R. II/3)
Kalevlaste „Must Pahv“

pea küla sihis. Umbes 4—5 versta nimetatud sihis ära käinud, vahin küll teraselt ringi ja kuulatan, ei dessandimeestest jälgegi. Longin veel metsamööda ringi, suplen põlvini ulatuvas lumes, vahin hoolsasti maha ja uurin jälgi, kuid mere meestest ei mingit märki. Narr ka tühjalt tagasi minna. Virutan veel mõne kilomeetri nii umbes — suures laastus öeldes — Petrogradi sihis, kui äkki pörkan mingi sõjameestesalga otsa. Neid võis olla umbes 8—10 meest. Meid lahutas vaid mõnisada meetrit. Eks ehmunud olnud me kõik. Seni kui need teised toibusid, olin mina juba mõnusalt maoli maas ja kohanenud ümbrusega. Mulle avati tuli. Olime küll ühtmoodi riides, aga need teised olid ikkagi punased ega sallinud minu valget käesidet ning saksa kiivrit.

Taganen ettevaatlikult maantee kraavi, upun lumme. Õnneks ei taba mind ükski kuul. Vahin tagasi, nagu oodates mingit abi. Siis mu närvid enam ei kannata vaikida — viimaks vastased arvavad, et mul polegi laskemoona ja

et püssi asemel kannan vast niisama mingit malakat. Lasen oma tuliueest püssist punastele vastu. Seepeale punased, kes üha minule lähemale olid roomamas, peatuvad. Nüüd sikutan oma jalad lumest välja, vinnan kere teisele kraavikaldale, mõidugi hetkekski mitte lastes vaenlast silmist. Tulistan ühtsoodu. Ma ei tohi neil lasta tõusta, ei mingil tingimusel. Mingi tunne nagu hoiatas, et kui ma neil lasen tõusta, on minu elu ka otsas.

Teen hüppe tagasi, kohe järgnevad ka vastased. Tõusta ma neid ei lase, marutuli on järjest peal. Nii passime üksteist — mina ja minu vaenlased. Vahepeal on ka päris vaikseid hetki. Kui aga peatun ja jälle tulistama hakkkan, teeb vastane just samuti. Hüppan siis korraks ka samu ettepoole, ise kogu aja tulistades — vastased roomavad tagasipool.

Sellane mäng ja keksimine kestis juba õige kaua, hakkas tüütama. Hirmuraasuke, mis algul oli, kadus hoopis. Ma aurasin. Lumi sulas külje all ja mu poolkasukas oli veninud maas aeldes peagu palituks.

Mulle hakkas nüüd ka selguma, et olen päris põhjalikult eksinud. Ka hommikul kaasavõetud laskemoon — üks tsinka- (plekk-kasti-) täis padruneid, 300 tükki — on juba lõppemas. Puudusid igasugu orienteerumisvahendid. Asi näis mul niimoodi lõpuks kujunevat üpris täbaraks. Roomasin siis kasuka-hõlmu lohistades lund mööda ikka enda teada ranna poole, kuni sain metsa puude varju. Jätsin vaenlase rahule ja nemad mind ka enam ei jälginud. Videvik laskus, pikk see talvapäev siis on.

Eksinud. Hoopiski võõras ümbruses! Viimaks jään omadest maha. See mõte tegi rahutuks. Vahin taevast ja kuulatan maas, haistan õhku ning, astudes metsast välja, katsun tuule suunda kindlaks määrata. Hirm kasvab, pimedus hakkab varjama üksikuid esemeid kaugemal silmapiiril.

Siis, mis ime. Ranna poolt tõuseb taevavõlvile rakette, pildudes ilusat ro-

Must Pahv (vasakul) kuulipilduja juures oma sõjakaaslasega.

helist valgust sünkjale taevafoonile. Ah, meenub hommikune pealik Õunapuu märkus, et kogunemiseks meestele ja eriti neile, kes on luurekäigul, lastakse laevadelt mõni rakett. Viimaste tulede järgi orienteerudes jõudsin peagi rannale ja oma meeste järele, kes juba olid olnud rahutud minu pärast.

Nii lõppes Ed. Pahvi esimesi kohtamisi punastega. Tema raporti üle pealik Tõnsonile, kuidas ta liikunud Petrogradi sihis ja ära eksinud, heideti nalja veel tükk aega tagant järele.

Päris sõjasõit läks lahti mõni päev hiljem, 2. jaanuaril 1919. Pritsimaja ees asus 127 kalevlasi regelede ja liikurite pikas killavooris Narva maanteed mööda välja. Vaenlane oli jõudnud juba Tallinna külje alla ning nüüd oli vähe sellest, et teda narritada seljast tagant, tuli otsekohe ette astuda ja tee sulgeda.

Ühtviisi tragid olid esimesil päevil liinil kõik. Aga Eduard Pahv oli siiski välimuselt kõigest sõjakam. Koormatud igasugu relvist, liikus ta kui elav arseenal. Iga olukorra lahendamiseks ja igaks võitlusviisiks oli tal alati paras relv käepärast.

Enne kui rääkida vanakalevlase Eduard Pahvi kanglastegudest, sest neid ei saanud veel sõja esimesil nädalail jaanuaris 1919 kuigi palju olla, vaatleme, kuidas talt sai Must Pahv.

Lugu juhtus Külmallikal puskari-põletajate suitsusaunas pakasel jaanuariööl, siis, kui insener Matson kõrvetas oma uued sääririkud tulises keriseaugus ära nii, et muutusid kontkõvadeks ja peenikesiks nagu piibukahad. See oli siis, kui ärkas Erich Altrov's Garibaldi vaim (pärastine hea maakuulaja ja Pahvi lahutamatu retketekaaslane). See oli siis, kui laevandustegelane H. Neuhaus kaotas nrillid ega osanud ilma nendeta enam kuidagi orienteeruda selles kurjas maailmas ja vägisi-vägisi pidi jääma istuma vaesemehe suitsusauna kinnisele — ootama Tallinnast uusi prille. Ja paljudamu süüdnusekesi oli veel enne kui sauna laval maailma sündis ja malevale tekkis Must Pahv.

Kalevlased liiguvad Külmallika ümbruses. Nad on veel laialipillatuina siin-seal kõlbeliseks toeks teistele mobiliseeritud sõjameestele, kes Narva juurest taganedes siiani punaste survele olid pidanud alistuma ja olid tülinud. Noortele kalevlastele sai siis seda enam osaks väsitavaid luure- ja valveteenistusi öösel ja pakasega. Ega ole kuigi kiita asi see sõjamehe elu. Mitu tundi väljas ja teadmatuses, ega tea, kust vaenlane sulle turja kargab.

Eks algul olnud ju ka nii, et peagu enamuse maleva koosseisust moodustasid lapsevõitu noored, ja need on ikka unised. Kuidas sa viitsid soojast ruumist minna välja ja kuhugile metsa ääre lödisema. Neil noorukesil polnud ka veel sugugi aimu valveteenistuse tähtsusest. Polnud ei vastavat kasvatust, kooli ja kogemusi, et kaasvõitleja väljas postil on ometigi tarvis kord vahetada, et teda ei tohiks ju lasta ära külmuda, sedasi endagi elu jättes saatuse hooleks.

Aga kõigest hoolimata põõnutatakse edasi, kuna Pahv on postil kuskil teeäärser metsas. Tema kaks tundi on läbi, aga ta peab truult postile edasi jääma. Hiirvaikselt peab ta seisma kuskil puu varjus, kuhu teda on pannud valvama karauli ülem. Oleks nagu öörahu. Ent ergas sõjamehekõrv tajub liigagi palju... Vahi ja kuulata. Pika-

peale nürinevad meeled. Mõtted lendavad sõprade juure soojas suitsutares. Neil on seal nii hea mõnusa laiskuses, pead-jalad segamini ahtakeses ruumis — pärast väsitavat päevast rännakut.

Pahv läheb rahutuks. Vaikiv ümbrus mõjub omamoodi painavalt. Seegi mõte teeb muret, kas teda viimaks ei unustatagi siia, metsapuid vahtima. Kas liigutaksegi hoopis edasi? Pole kedagi, kellelt kellaaega küsida.

Aga Pahv seisab siiski truult oma postil. Seda teab ka paigutaja Roosaar või „Kuldhammas“, nagu teda nimetati. Tema teadis, et Pahvi sarnased mehed on sõjamehed, kes võivad nurisemata mitu tundi istuda vähemagi riidehilbuta kas või jääpangal ja ei kõssagi. Neile vaiksele kannatajale ei tahaks R. teha ülekohtu, aga vaat', ei saa mehi maast lahti. Aeg aga kaob kiiresti.

Viimaks vahetati Pahv. Õigemini Roossaarel tuli teda peagu lahti kiskuda ühe tüsedä männi küljest. Eks ta olnud oma sinelihõlmapiidi külmanud puu külge! Mees vahib tardunud pilgul enda ette pimedasse... Sinna, kust võiks oodata vaenlast. Viimaks ta toibub pakase rammetusest ning vaevu suudab veel liikuda sooja ruumi. Aga siis pahandab ta veidi, et just samal hetkel, kui teda häiritud, oli ta kuulnud mingeid häälid, just nagu ree nagisemist, ja ta oli oodanud iga hetk kedagi nägevat... Oli nüüd pahane, et siis olnud tal ka ütlemata soe, nüüd aga lödis.

Astunud saunahurtsikusse, võtab teda vastu mõnus hagude pragin ja kibe vingune õhk.

Riides, mis vähegi selga andis panna, kasukale veel sinel üle tõmmatud, pea uputatud rannamehe mütsi ja sellele otsa torgatud saksa kiiver, püss käes ning muud tapariistad ripnenas vööl, nii seisab ta keset magajate jalgade rägastikku ja vahib ringi. Et kuhu minna, kuhu vajuda? Ei kuski ole enam vaba kohta. Veidi taseks teeb meelet. Luid-liikmed on hakanud nagu lahti sulama ja justkui kisub soojema aseme järele. Ta liigub. Saunalavale on suunatud ta pilgud.

— Kurat, mis sa ronid jalgadel?... Ai, mädanus küll, kerilauad sõkud sisse!... — kirutakse. Pahv ei saanud teisiti kui pidi paratamatult poolpimedas komistama teiste otsa. Ka saunalaval pole enam ruumi. Kernet Jürgenson juhatab siis Pahvi oma selja taha üsna soojamüüri ääre, et seal nurgas peaks vist olema veel ruumi.

Pahv ronibki osutatud suunas. Kott-pime. Väikese tattina petrooleumi-valgus ei ulatu siia. Keha liigub veel vaevu, aga vaim on ammu juba kustunud. Kraapinud midagi pehmet karvast, mis pihku juhtus, külje alla, vajub ta silmnäoli sellele...

*

Hommiku hämarust. Postid on ära võetud. Ärkavad ka sõjamehed suitsutares. On enne tükk aega tegemist, kui keegi leiab oma asjad, kõigepealt aga kokku saab iseenese — oma ihuliikmed, mis on kui puunotid tardunud, siin-seal kaasvõitleja külje all. Surnud kätesse-jalusse hakkab elu tagasi tulema väljas — värskes, karges hommikus. Õhk saunas on õõ jooksul muutunud sedavõrd paksuks, et kas või hammusta. Suud matsutades ronib viimaks alla ka Pahv — oma urkast. Nagu öösel viskas, nii ta ka hommi-

Kalevlasi-Vabaduse Risti kavalere V. R. päeval Tapal, juulis 1936.

kul tõusis — kõik koos. Muigab aina, kui kuuleb teiste kirumist. Kell püss kadunud, kel saabas, kel seljakott.

Pahv kohendab end väljas. Aga tõstnud silmnäo vastu ilusat hommikut ja lume säras peegelduvasse päikesekiirtesse, ei taha nagu silmad hästi seletada. Nihutab küll mütsi ühes kiivriga küljelt jälle otse lagipähe, aga ka see ei aita.

— Kuule, Pahv, sina pead nüüd küll oma nägu pesema, — astub teiste naerupursete saatel pealik Õunapuu Pahvi juure, ulatades talle katkise peeglikesse, — vaata ometigi ka korraks ise ennast, kas tunned veel ära? ... Pahv tunnustab oma maist olemist, teised ümber heidavad nalja ta tundmatuseni määrdundu näo üle. Keegi soovitab teda linimeeste esindajana saata pealinna — kuhugi maskipeole.

Päris kirjuks on muutunud Pahvi nägu tahmasel kasukal magades ja higistades. Äigab siis käega üle näo, kuid sama määrdundu käsi aitab niikuinii juba veidra väljanägemise muuta veelgi koomilisemaks. Siis haarab ta hea kamalutäie lund. Tõmmanud korra lumepuudrit näole, on õudsem kui õudne mask valmis.

Ei olnud aega tõsisemat küürimist ette võtta, juba käsutati liikvele. Vähe sealt ka hiljem jõuti maha pesta, polnud selleks aega. Kogu malev oli sedakorda jälle koos ja oli saanud nüüd ülesande jälitada täies kiiruses põgenevat vaenlast, võtta talt Eestist kokkuroõvitud varandus ära ja anda talle üks korralik saun.

Pahvi must nägu ja kribu-kribu, tarvilisi relvi, koormatena ikka alati kaasas, sai nagu mingiks sõjakuse sümboliks. Musta Pahvi üle naerdi, kuid ta tegude üle oldi uhked. Ohtlikemaid luurekäike, kardetavaimaid ja tähtsaid tiivapositionide hoidmisi usaldati ikka tema kätte tema valitud meestega. Pealikud olid talle kindlad, aga ühtlasi teati, et ta pole igav vend, vaid on ka elav ja huvitav naljahammas. Igas ta pismaski teos leidus terake peent huumorit, iga ta liigutus kõneles tahtejõust ja ühtlasi heasüdamlikkusest.

Noh, saab naerda! — nii saadeti Pahv mitugi korda teele — ohtliku ülesande lahendamisele. Ja tõsi, välimuselt räpane ja lopergune, kui ta siis tagasi saabus, oli nalja palju. Muidugi võisid naerda valitud mehed, tublid kalevlased. — Näolt oli tal küll mõne aja pärast kadunud Külmallika saunalava vööp, aga küpsetada ta oli seal ikka küll saanud, sest too tõmmu jume oli ja jäi vabadussõja lõpuni ta eritunnuseks — hoolimata mõnest küürimisest saunas.

A. Rõõm.

Laul teeb rinna röömsaks

Laul ülendab meelt, koondab meeskonda ja süvendab usku oma jõusse. Kuna vabadussõja ajal oli lauludest puudus, siis tegid sõdurid ise algust laulude loomisega. Laulud polnud just kuigi õnnestunud, aga et sõdureid parematega ei varustatud, siis pidi nendega leppima. Loodi isamaalisil viisidel laule, mis vastavad meeleolule, mis peegeldavad eneses minevikumälestusi ja ülendavad meelt raskeil retkkäikudel. Endised laulud olid jäänud igavaks ja nende sage-

dane kaeblik-kurb viis ei vastanud enam rindesõduri meeleolule. Rindesõdureile oli tarvis ülendavaid laule, ja sellaseid löid nad ise siin, vaenuväljal.

Nende lauludega tutvustamiseks avaldame allpool mõned, mida teeme ka edaspidi. Olgu kõigepealt toodud Kalevlaste Maleva 3. roodu laul, mis landesvääri-sõja ajal loodud. Lauldi seda viisil „Kui Kungla rahvas kuld-sel a'al“:

Veel üks II polgu 6. roodu laule:
Poisid lööge janti maha,
ai tummai tummai jaa,
ärge hoidke taskus raha,
ai tummai tummai jaa,
Pühapäev, kui aega rohkem,
näed sa neitut, kes on lahke.
Kiida, et tal ilus nägu,
kena rind ja kõrge pugu.
See on neitul meele järgi,
niikui karul mesikärgi.

Kui kalevlastel suisel a'al
kord läksid saksu lööma,
siis 3. rood sel võiduteel
läks kuldseid hambaid tooma.
∴ Läks aga saksu pookima,
landesvääri rookima ∴:

Seal parunite-bandesid
ju kokku actud palju,
kes Eestimaale kippusid,
et vaba rahvast mulju.
∴ Rahvast maha tappa nad
vihatuks tahtsivad ∴:

Me rindu täitis võidupüüd,
püüd vaba Eestit kaitsta,
et vaevast värsind rahvas nüüd
võiks priiuspäevi maista.
∴: Võiduhimu täis me rind.
Kodu, kaitsta tahan sind! ∴:

Ju' esimestes löökides
meil saksad pistisid plehku.
Nad kõiges oma julguses
ei kannatand me õhku.
∴: Saksad jooksu pistisivad,
kalevlasi kartsisivad! ∴:

Siis 3. rood käis võiduteed —
Ja Rüga saime näha!
Ju' paistsivad meil Düüna veed,
sest saksad löime maha!
∴: Parunid said pookida,
landesväär sai rookida! ∴:

Nüüd tuttavad meil võiduteed
ja raudne rood meil valju!
Ei karda meie vaenlasi:
me seisame kui kalju!
∴: Eestit meie kaitseme,
tema eest ka sureme! ∴:

Meil Eesti kodu püha on,
tall' truuks meie jääme!
Kas olgu übla, parun, von,
kõik puruks meie lööme!
∴: Vaba Eesti elagu,
igavesti elagu! ∴:

*

Katsuti ka tõlkida ja osaliselt kohastada venekeelseid sõdurilaule. Üks sellaseid oli „Razboiniki“ (Röövlid), mille meeldivuseks oli laulu ilus ja marsitaktis viis:

Paksu metsa keskel sammub
sõdurite-salgake.
Endi keskel nemad kandvad
üht langend seltsimeest.

∴: Mets kohab, pilved jooksvad
[ruttu,
kaugel kuulda lahingut.
Oh üttele, mille üle mõtled,
oh üttele, sõber, sa ∴: (jne.).

*

1. ratsapolgu ridades Narva, Võrumaa, Põhja-Läti ja Düüna kallaste lahinguväljal kolmas veidi kohastatud suure prantsuse revolutsiooni aegne prantsuse sõdurite laul:

Ei välk, ei kõuemürin,
ei surm, ei sõjakärin
me ratsamehe rammu raugenda,
kui võitlema neid kutsub isamaa.

*

Soomusautode Kolonni sõdurite lemmiklaule oli „Kolm habemega juuti“, mille viimses salmis oli juttu 2. rühma ülemast, leitn. N-ist, kellele sõdurid olid millegipärast pannud hüüdnimeks „Juut“*). Suureviisiline oli teine lemmiklaul „Ma olen üks korstnapühk'ja-sell“, kus vaheldusid nüansirikkad „pühin“ ja „nühin“.

*

II polgu 6. rood laulis alljärgnevat laulu:
Kord kevadisel koiduajal
ma sammusin seal saarikul,
∴: ja kasteid kandval nüdurajal
ma vara vaikselt vaarikult. ∴:

Kust saate, õrnad õied, ilu,
kust pärit on need pisarad,
∴: mis nutab vaikne ööde vilu
te nuppudesse nägusalt? ∴:

Siis ühe sinilille palgel
ma nägin kurba naeratust,
∴: ja härda koidu kuldseil valgel,
ta vastas kurtes, küsides ∴:

Oh Eesti-poeg, kas sa ei tea
veel seda saatust salaja,
∴: kust saame, õrnad õied, ilu,
kust pärit on need pisarad? ∴:

Siin muiste möllas hädameri
ja värskest verest auris maa,
∴: siis ka su vanemate veri
siin selle pinna väetas. ∴:

Nad hüüdsid allah ahastuses,
oh, Taara, tõuse ülesse.
∴: Las tõusta tuulte tugevused
ja päästa piinast isamaa. ∴:

Nii ütles õis ja tahtis tasa
küll ise nutta salaja,
∴: ma siiski näin, kuis kattis aasa
ta püha pisaratega.

*

Poisid, lähme sinna tallu
vähke mannikese manu.
Kui on peremees sääl kuri,
kohe kõrist kinni hari.
Anna talle lopsu kaks,
siis on asi jälle tops.
Üöta saapad jalast ära,
muidu teed sa palju kära.
Astu tasa talle ligi,
vahest on ta üsna tige.
Kui on asi täies joones,
veri vabalt voolab soones.

*

Sõdurilaule reageerib kaitseväge päävasündmusile sageli üsna tabavate värssidega. Allpool mõned näited:

Pärast vabadussõda asuti meie kaitseväge reorganiseerimisele, sest riigil polnud tarvidust alal hoida kõiki väeosi. Muuseas moodustati siis S. R. diviisi kuuluvaist Kuperjanovi partisan-, Scouts- ja Kalevi. Maleva pataljonist Valgas uus väeosa — 6. jalaväe polk, mille ülemaks nimetati sõjaaegne 3. jal. polgu ülem, al-polk. J. Kruus, VR II/3 (praegune kindr.-mjr. ja divül II). Sellele sündmusele reageerisid sõdurid kohe päevakajalise värssiga:

Kolmest luust*)
Sai üks uus;
See on polk number kuus,
mil ülemaks polkovnik Kruus.

*

Vabadussõja algul puudusid meie lennuväel korras ja lennukõlvulised lennukid. Need kaks lennukit, mis meie vägedele punastelt saagiks saadud (esimene — 19. I 1919. a. Narvas, teine — 1. II 1919. a. Võõpsus), olid aga korrast ära, mistõttu ükski lendur ei julgenud nende „surmakärudega“ algul õhku tõusta. „Need on kaelamurdmisaparaadid, mis enesetapjate puudusel tarvitamata seisavad,“ naersid lendurid.

Kohe luuletati siis selle asjaolu kohta päevakajaline värss, mida võis laulda viisil „Oh, Jeesus, sinu valu“:

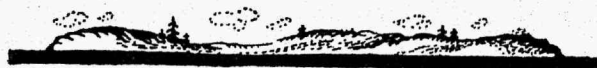
Et surmalaulu laula,
Sa, lendur-inime,
Ehk otsa saab ju täna
Sul sinu elutee.
Küll kõrgest mäest jõuad
Sa üle kõndides,
Ei Lasnamäest jõua
Sa üle lennates.

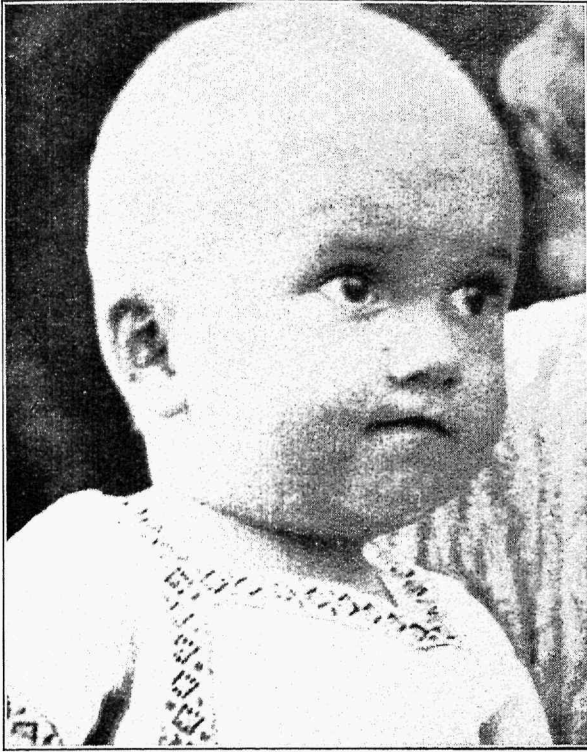
*

*) Selle all on m. s. mõeldud ka Kuperjanovi partisanide embleemi: surnukolp kahe ristatud sääreluuga.

VABADUSSÕJA KANGELASTE SÜNNIPÄEVI DETSEMBRIS 1936

- Kapten Joh. Mõttus (V. R. II/3),
sünd. 1. dets. 1892 Karksi v.
Ohv.-aset. Jaan Tõllasson (V.
R. II/3), sünd. 1. dets. 1894 Holstre v.
Major Ferd. Tõnso (V. R. I/3),
sünd. 1. dets. 1890. Pärit Tallinnast.
Kapten-major A. Erikson (V. R.
II/3), sünd. 2. dets. 1892 Seliste v.
Veltev. J. Moisar (V. R. II/3),
sünd. 2. dets. 1895 Nehatu v.
Juhan Pattak (V. R. II/3), sünd.
2. dets. 1893 Lustivere v.
Kindralmajor J. Roska (V. R. I/2
ja II/3), sünd. 3. dets. 1890 Joala v.
Kapral K. Meister (V. R. II/3),
sünd. 3. dets. 1890 Audru v.
N.-ltn. Aug. Rosenberg (V. R.
II/3), sünd. 3. dets. 1898 Viljandis.
Major K. Soo (V. R. I/3), sünd. 3.
dets. 1895 Urvaste v.
Viktor Berg (V. R. III/3), sünd.
4. dets. 1871 Naissaarel. Saab 65-a.
Kapten K. Hansen (V. R. II/3),
sünd. 4. dets. 1892 Olustvere v.
Kapral P. Jürgenson (V. R.
II/3), sünd. 4. dets. 1897 Orajõe v.
Kapten Aleks. Rosalk (V. R. I/3),
sünd. 4. dets. 1889 Adavere v.
Major A. Simson (V. R. II/3),
sünd. 4. dets. 1896 Haapsalus. Saab
40-a.
Kapten N. Vildenu (V. R. I/3),
sünd. 4. dets. 1887 Jõhvi alevis.
Joh. Jorits (V. R. II/3), sünd. 5.
dets. 1889 Saksi v.
Kol.-ltn. Rich. Luik (V. R. I/3),
sünd. 5. dets. 1882 Paides.
M. Martinson (V. R. II/3), sünd.
5. dets. 1900 Suigu v.
Jaan Munakson (V. R. II/3),
sünd. 5. dets. 1892 Abja v.
Kv.-am. K. Tiisler (V. R. I/3),
sünd. 5. dets. 1888 Erastvere v.
V.-allohv. A. Klemmer (V. R.
III/3), sünd. 7. dets. 1905 Tallinnas.
N.-allohv. J. Pääsuke (V. R. II/3),
sünd. 7. dets. 1900 Lustivere v.
V.-allohv. J. Seitam (V. R. II/3),
sünd. 7. dets. 1884 Suure-Kõpu v.
Anna Vares (abielus Kukk, Vaba-
dussõjas Ronk, Peeter), (V. R. II/3),
sünd. 7. dets. 1901 Viljandimaal.
Kapten V. Lents (V. R. I/3), sünd.
8. dets. 1884. Amblas.
Kapten J. Mühlbach (V. R. II/3),
sünd. 8. dets. 1888 Kolga-Kõmmu v.
Kapten Boris Seppling (V. R.
II/3), sünd. 8. dets. 1882 Kloostri v.
Kapten K. Kask (V. R. II/3), sünd.
10. dets. 1891. Pärit Narvast.
Arnold Lepik (V. R. II/3), sünd.
10. dets. 1898 Vaimastvere v.
V.-allohv. Hans Schefer (V. R.
II/3), sünd. 10. dets. 1894 Hallinga v.
Leitn. A. Julle (V. R. II/3), sünd.
11. dets. 1887 Narva v. Ingerimaal.
Aug. Kilberg (V. R. I/3), sünd.
11. dets. 1878 Tallinnas.
V.-allohv. Aug. Turmann (V. R.
II/3), sünd. 11. dets. 1895 Einmanni v.
Endel Loide-Rätsep (V. R.
II/3), sünd. 12. dets. 1900 Rõuges.
Leitn. J. Raudsepp (V. R. II/3),
sünd. 12. dets. 1889.
Ohv.-aset. Aug. Bringfeldt (V.
R. II/3), sünd. 13. dets. 1890. Pärit
Alatskivi v.
Ohv.-aset. Ed. Pahv (V. R. II/3),
sünd. 13. dets. 1897 Lümmada v.
V.-allohv. Karl Stamm (V. R. II/3),
sünd. 13. dets. 1896 Puurmani v. Saab
40-a.
Kol.-ltn. Mart Tuisk (V. R. I/3),
sünd. 13. dets. 1889 Tori v.
Kapten Th. Rõuk (V. R. I/2), sünd.
14. dets. 1891 Viljandis.
Leitn. G. Bachmann (V. R. I/3),
sünd. 14. dets. 1893 Vastemõisa v.
Kapral K. Jaanson (V. R. II/3),
sünd. 14. dets. 1895 Kaisma v.
Hans Riiberk (V. R. I/3), sünd.
14. dets. 1901 Laitse v.
Vold. Erik (V. R. II/3), sünd. 15.
dets. 1897 Suislepa v.
Kapral Aleks. Jaanberg (V. R.
II/3), sünd. 15. dets. 1894 Vihterpalu v.
Kapten Aleks. Maiste (V. R. II/3),
sünd. 15. dets. 1892 Puiatu v.
Kapral Mart Oinas (V. R. II/3),
sünd. 15. dets. 1897 Abja v.
N.-ltn. K. Rekk (V. R. I/3), sünd.
15. dets. 1887 Keeni v.
N.-allohv. Vold. Seiton (V. R.
II/3), sünd. 15. dets. 1900 Undla v.
Kapral P. Toom (V. R. II/3), sünd.
15. dets. 1897 Vorbuse v.
Leitn. Osv. Mitt (V. R. I/3), sünd.
16. dets. 1887 Pärnus.
Veltev. Aug. G. Ustav (V. R. II/3),
sünd. 16. dets. 1890 Kaarepera v.
V.-allohv. J. Eibach (V. R. II/3),
sünd. 17. dets. 1893 Särevere v.
N.-allohv. N. Leets (V. R. II/3),
sünd. 17. dets. 1903 Tuhalaane v.
Ohv.-aset. J. Lepisto (V. R. II/3),
sünd. 17. dets. 1899 Tallinnas.
Leitn. N. Põlendik (V. R. II/3),
sünd. 17. dets. 1901 Kõo v.
Konst. Tiisfeldt (V. R. II/3),
sünd. 17. dets. 1898 Võhmuta v.
V.-allohv. H. Trankman (V. R.
II/3), sünd. 17. dets. 1900 Narvas.
Major H. Tuksam (V. R. I/3),
sünd. 17. dets. 1885 Vana-Suislepa v.
Joh. Vahmann (V. R. II/3), sünd.
17. dets. 1885 Maidla v.
Hans Kirkman (V. R. II/3),
sünd. 18. dets. 1897 Särevere v.
V.-allohv. Osk. Kongo (V. R. II/3),
sünd. 18. dets. 1895 Erastvere v.
Kolonel A. Engmann (V. R. I/3
ja II/3), sünd. 19. dets. 1890 Rik-
holdi v.
V.-allohv. M. Rosenblatt (V. R.
II/3), sünd. 19. dets. 1898 Veinjärve v.
Hugo Uusenberg (V. R. II/3),
sünd. 19. dets. 1893 Porkuni v.
Leitn. Aug. Gustavson (V. R.
II/3), sünd. 20. dets. 1894 Kunda-
Malla v.
Leitn. O. Köster (V. R. II/3), sünd.
20. dets. 1890 Mustjala v.
V.-allohv. A. Saarnak (V. R. II/3),
sünd. 21. dets. 1898 Suuremõisa v.
Kapten A. Tõnishof (V. R. II/3),
sünd. 21. dets. 1891 Adavere v.
Jaan Tõnisson (V. R. III/1),
sünd. 22. dets. 1868 Viljandi v.
V.-allohv. Aleks. Erschke (V. R.
II/3), sünd. 22. dets. 1898 Riias.
Kapral J. Kallmann (V. R. II/3),
sünd. 22. dets. 1889 Kõo v.
Kapten Joh. Fuks (V. R. I/3),
sünd. 23. dets. 1890 Tahkuranna v.
Kol.-ltn. Aug. Schvarz (V. R.
I/3), sünd. 23. dets. 1888 Abja v.
Kolonel O. Sternbeck (V. R. I/2),
sünd. 24. dets. 1884 Albu v.
Kapten Edg. Neggo (V. R. I/3),
sünd. 24. dets. 1893 Kuressaare.
V.-allohv. A. Turman (V. R. II/3),
sünd. 24. dets. 1897 Kolga v.
N.-allohv. R. Vildmaus (V. R.
II/3), sünd. 24. dets. 1889. Pärit Liig-
vallast.
Kol.-ltn. Aug. Rattiste (V. R.
II/3), sünd. 25. dets. 1893 Audru v.
Arseni Grenstein (V. R. II/3),
sünd. 26. dets. 1896 Laiksaare v. Saab
40-a.
Lipnik E. Joaste (V. R. II/3),
sünd. 26. dets. 1895 Kuremaa v.
N.-allohv. H. Kink (V. R. II/3),
sünd. 26. dets. 1894 Sürgavere v.
Veltev. H. Lillakas (V. R. II/3),
sünd. 26. dets. 1897 Sõmeru v.
Aug. Pobol (V. R. I/3), sünd. 27.
dets. 1887 Kuriste v.
Paul Siilak (V. R. II/3), sünd. 27.
dets. 1892 Peri v.
Vold. Simonson (V. R. II/3),
sünd. 27. dets. 1885 Haapsalus.
N.-allohv. E. Tamberg (V. R.
II/3), sünd. 27. dets. 1901 Kõmmu v.
Kolonel Ed. A. Kubbo (V. R. I/2
ja II/3), sünd. 28. dets. 1887 Kärstna v.
N.-leitn. G. Birkholz (V. R. II/3),
sünd. 28. dets. 1894 Taagepera v.
Joh. Kärmas (V. R. II/3), sünd.
28. dets. 1899 Viljandi v.
Leitn. H. Sepp (V. R. II/3), sünd.
28. dets. 1894 Kudina v.
Kol.-ltn. N. Steinmann (V. R.
II/3), sünd. 28. dets. 1894 Vaivara v.
Leitn. A. Sõster (V. R. II/3), sünd.
28. dets. 1890 Palmse v.
Kapten A. Adler (V. R. I/3), sünd.
29. dets. 1888 Palmse v.
Kapral F. Martin (V. R. II/3),
sünd. 29. dets. 1896 Uderna v. Saab
40-a.
Leitn. Rich. Sütt (V. R. II/3),
sünd. 29. dets. 1897 Kavilda v.
V.-allohv. O. Fromhold (V. R.
II/3), sünd. 30. dets. 1891 Järvakandi v.
N.-allohv. A. Kunder (V. R. II/3),
sünd. 30. dets. 1895 Vana-Vändra v.
Kapten Paul Laamann (V. R.
I/3), sünd. 30. dets. 1892 Tartus.
Ohv.-aset. J. Pehka (V. R. II/3),
sünd. 30. dets. 1888 Pangodi v.
V.-allohv. A. Pöder (V. R. II/3),
sünd. 30. dets. 1899 Viljandis.
V.-allohv. E. Hõbemägi (V. R.
II/3), sünd. 31. dets. 1901.
Kapten Vassili Kask (V. R. II/3),
sünd. 31. dets. 1896 Hellamaa v.
Kol.-ltn. J. Lippus (V. R. II/3),
sünd. 31. dets. 1891 Adavere v.
Joh. Olmann (V. R. II/3), sünd.
31. dets. 1897 a. Rae v.
V.-leitn. A. Pontak (V. R. II/3),
sünd. 31. dets. 1899.
Veltev. J. Sammel (V. R. II/3),
sünd. 31. dets. 1896 Esna v. Saab 40-a.
Kapral Andres Sauga (V. R. II/3),
sünd. 31. dets. 1900 Pati v.

*Kuperjanovi partisani, Tartu linna abisekretäri
F. Murka, 2-a. poeg
Jaan*

*Soomusronglase E. Pareli (V. R.
II/ 3) tütar
Doris*

Vabadussõja

sangarite järeltulijaid

*Soomusronglase J. Lepa tütar
Juta ja poeg Võimo*

*Res-lipn. J. Kriisa poeg
Sven*

Sõdur Bernhard Mäns

Jutustus Vabadussõjast

Kirjutanud res.-kol. A. A. STEINBERG

Kol.-ltn. A. Steinberg (V. R. I/3),
jutustuse „Sõdur Bernhard Mäns“ autor.
B. Mänsi retkekaaslane. Hiljem 3. diviisi
staabi ülem. Praegu reservis.

4. Esimesed paugud.

Teega, mida mööda liikusime, ühines varsti veel üks kehv talitee. Vasakut kätt paistis läbi raagus puude küla, paremalt üksikud majad. Siis nägime ees ja veidi vasakul üle põldude majade gruppi, milles selgesti erines üks valge kivist hoone. Kõigi kaalutluste kohaselt pidime iga hetk jõudma Narva maanteele. Lähima küüni juures jätsime hobused maha ühe sõduri ja Kuzma hoole alla, juhtnõoriga — tulla järele kooskõlas meie edasilükkumisega. Rivistusime enam-vähem lahingukorda ja hakkasime lähenema majade gruppile. Tegevuskava oli väga lihtne: kui seal on omad, siis on hea; on seal aga vaenlane, siis kargame neile peale — seljagant antud ootamatu löök peaks nad segadusse viima ja kasutades seda tungime edasi. Veidrana see kõik ju tundus. Harjunud maailmasõjas kindlate rinnetega ning korrapärase paigunemisega, praegune olukord näis imelikuna ja võõrana. Partisanisõja taktikast ja võtetest polnud kellelgi suuremat taipu. Äkki kostsid majade suunast üksikud paugud. Siis jälle vaikus.

— Punased....

Mõni sekund hiljem avati hõredavõitu püssituli meist kusagil paremal, aga hoopis kaugemal.

— Tuli avada ainult käsklusele... Hoida padruneid... Sihtida hoolikalt... Meie ahelik, laskmist kuuldus õhinal lumele heitnud, liikus edasi. Kedagi polnud näha. Paremal pool, kõrva järele otsustades umbes kilomeetri kaugusel, paugutati edasi, ja kuna polnud kuulda kuulide häält, siis arvasime, et see tulistamine polnud suunatud meile. Kui nõnda, siis... siis ei peaks ees oleva majade grupi juures olema punased, vaid meie mehed!... Vaevalt saime selle oletuse teha, kui majade suunast anti meie pihta jälle mõned lasud. Kuulid vingusid üle. Polnud kahtlust, et need olid määratud just meile. Siis jälle vaikus. Aga ikka rohkem ja rohkem ronis pähe mõte, et eespoolt laskjad on meie mehed, mitte vaenlane. Kuidas muidu seletada laskmist paremal pool. Hull lugu... Selle peab lõplikult selgitama!

Aheliikku maha jättes sammusime neljakesi üle põllu edasi. Äkki Mäns hüüab õhtuvaikusel:

— Näete, ongi Narva maantee!

Tõepoolest, kuigi juba tugev videvik, on selgesti näha maantee veer telefonitulpadega. Ja see võib olla ainult Narva maantee. Samal ajal kergivad mõne saja sammu kaugusel kivivare takka kaks tumedat kogu ja käsutavad sulaselges eesti keeles:

— Seiske paigal või teid niidetakse maha!

Jääme paigale ja vastame:

— Mispärast oma mehi maha niita?..
— Omad?... Punased oletel!...
— Teeme selgeks. Saatke üks mees vastu, meie saadame ühe, aga ilma püssideta.

On näha, kuidas kivihunniku tagant ronib välja mees ilma püssita, teeb aga ainult mõne sammu ja siis seisatab. Kardab või?... Mäns jätab püssi lumele, keerab aga mauseri tohlu salapäraselt selja taha, ja enne, kui saame midagi ütelda, astub mehe poole. Selgitamine ei kesta kaua. Siis näeme, kuidas nad mõlemad suitsud põlema süütavad ja meie poole tulevad. Varsti kuuleme erariides, aga sõduri mütsimärki kandvalt mehelt mahlakat ning praalivat ütlust:

— Kuradi hea, et teil keegi rääkis Narva maanteest, see löi meid kahtlema; muidu oleksime tina edasi valanud.

Selguski, et N. rügement juba möödunud ööl lahkunud Kõnnu mõisast ja, olles kogu päeva punaste tugeva surve all, taandus lõunaks Kahala küla ja järve joonele. Paremal poolt kuulud püssilaskmine oli punaste oma. Neil olevat padruneid küllalt ja nad kõmmutavat igal võimalikul juhtumil. Maantee piirkonnas punaste eelpostid olevat Kuusiku kõrtsi juures, siit umbes kilomeetri kaugusel.

Vahepeal salga meeskond ja hobused tulid järele. Jõudes künkal asetseva aia juure, kus kaks sõdurit külma käes kükitasid, ma küsisin mahlaka jutuga sõjamehelt, et kui me oleksime punased olnud — millega nad meid lubaduse kohaselt siis oleksid maha niitnud? Sellele vastas mees muheldes:

— Noh, hirmu peab olema... Aga täna tuli meile Kahalasse patari! Nüüd hakkame punastele valu andma. Senini ainult nendel olid suurtükid.

See optimist ei kuulnud siiski veel tüki ajal meie suurtükkide müra, sest kuigi rügemendile oli tõepoolest saadetud kaks vana suurtükki, polnud laskemootor rohkem kui mõned laengud. Ja neid kolonel hoidis kui kalleimat vara — kõige kriitilisemaks momendiks...

Jätsime siis need kolm vaprat poissi põllule kivivare taha, läbistasime rügemendi äärmiselt hõreda eelpostide joone ja varsti olimegi maanteel valge hoone juures. See osutus endiseks postijamaks; praegu asus siin eesliini sidumispunkt haavatuile.

5. Kahalas.

Astusin majja. Kivist põrandaga ruumikas tuba oli valgustatud viletsa petrooleumilambiga. Seda lampi, kui oli tarvis valgust, tõsteti ühe lamaja juurest teise juure. Enamik haavatuid oli paigutatud põrandale õlgedele, ai-

nult kahele oli meisterdatud midagi naritaolist ja üks lamas seinä ääres puuvoodis. See viimane, päris noor poiss, kaetud gümnaasiumiõpilase palituga, oigas ja püüdis end istukile ajada, missugune katse talitaja naisterahva poolt igakord nurja aeti. Talitaja seletas poolsosinal, et see kooliõpilane toodud alles hiljuti; tal olevat mõlemad jalad läbi lastud ja ta püüdvat istukile tõusta, et näha, kui raskelt ta on haavatud ja kas tema palitu on kuulidest palju rikutud... Kõik haavatud olevat tänasest lahingust. Arst läinud otsima võimalusi haavatute edasisaatmiseks.

„Tuleb rutata, muidu jäävad punaste kätte ja siis on nad kadunud.“

Talitaja lõpetas oma seletuse ägeda süüdistusega Tallinna aadressil, et mis seal ometi mõeldavat, et ei anta rindele vahendeid haavatute veoks ega saadeta abiks velskereid. Nüüd olevat nõnda, et arstil endal tuleb kallist aega raisata käskjala ja hobusemehe kohuste täitmiseks.

Haavatud koolipoiss oigas jälle kuuldavamalt. Talitaja ruttas voodi poole. Läksin õue.

Koloneli juure sõitnud salgajuht polnud veel tagasi jõudnud. Mis ülesande saame ja kuhu peame ööseks minema? Arvasime, et meid asetatakse kohe teiste kompaniide vahele, et vähegi rinnet kõvendada. Meile oli teadmata, et rügemendiülemaal polnud varus ühtki allüksust, ühtki meest, samal ajal aga pidi valmis olema vaenlase võimalikku rünnakut tagasi lööma, teadmata, kuhu vaenlane selle rünnaku suunab. See pärast olimegi imestanud, kui saime käsu asuda staabi juure varru. Korteriüks määrati meile kaks talu lõunapool maanteed. Kuna osa mehi seisis nii öösel kui päeval väljas vahipostidel, siis jätkus meile nendes kahes talus ruumi küllalt.

Saabunud öö ja järgmine päev möödusid vaikselt, vaatamata sellele, et punastele maantee piirkonda hiljuti appitunud Kroonlinna madrused ja kursandid, arvult üle kolmesaja mehe, võtsid lahinguist osa ainult mõned päevad, seega nad väsinud veel ei võinud olla.

Keskpäeval salga juht kutsus salga ohvitserid kokku, määras endale asetäitjad ja selgitas lühidalt olukorda. See ei pakkunud kuigi rõõmsat pilti: Narvast alates on rügemendist ainult taandunud; mehi on äärmiselt vähe ja needki väsinud; riietus kehv, eriti halb on jalanõudega; kuulipildujaid vähe, padrunite arv piiratud; suurtükiväge pole õigupoolest olemaski; toitlustamine jätab soovida, sanitaarkorraldus vilets; jooksikute arv on üldiselt küll kahenenud, aga iga päev „kaob“ mehi ära; ja meeoleolu — mida lähemale Tallinnale, seda rohkem langeb. Aga kuulda on, et kõige lähemal ajal jõuab kohale koolipoiste salk, kalevlaste pataljon ja soome vabatahtlikud. Siis on lõpp taandumisel! Salga juht palus viimased asjaolud meestele ära seletada.

Jutu lõppedes toas viibinud Mäns võttis põuest tüseda rahapaki soome markades ja rublades, andis selle salga juhi kätte, lausudes:

— Palun, härra kapten, raha nüüd enda kätte võtta; oleme tuleliinil ja ma ei taha seda enam enda juures hoida.

— Oled aga ametlik, kinnitas väimees raha vastu võttes ning jatkas, koosolijate poole pöördudes:

— Teatage veel meestele, et riik maksab neile muidugi sõduripalga. Aga riigil on praegu raske, palgamaksmisega võib tulla viivitusi. Sellepärast meie kaasvõitleja Mäns enne ärasõitu algatas Tallinnas korjanduse, et saadud rahast maksa meeskonnale päevaraha. Kõik mehed, olgu ta ohvitser või reamees, annetajate soovi kohaselt saavad kolm marka päevas. Teen ametnik Moik'ile ülesandeks võtta need summad enda kui laekahoidja kätte ja pidada nende tarvitamise üle aruannet.

Mäns, see isevärki mees, nagu ütles Aegviidu jaamas allohvitser Ende, poetas end uksest välja: ta ei tahtnud praegu teiste keskel toas viibida, sellepärast, et tema nime kiiduväärselt puudutati, ja, mine tea, võib-olla veel tänamagi hakatakse...

Varsti oli meeskonnal teada, et Mäns polnud mitte ainult korjanduse algataja, vaid üks suuremaid annetajaid, ja et sellest omapärasest riigikassale appiminekuist võtsid osa veel pastor Kapp, vennad Uibopuud, restoraatorid Jan-son ja Devid ja kaupmees Habicht.

Endel on õigus — Mäns on jah isevärki mees; veel rohkemgi: ta on nii imelik mees, et meie salgas teda kõik vahivad, sest varemalt pole keegi niisugust meest näinud.

Rügemendi osade parem tiib lõunapool maanteed oli täiesti lahtine, seal haigutas suur tühimik, millega tuli leppida kui paratamatusega, sest selle katmiseks polnud meil jõude. Vaenlasele see aga pakkus soodsa võimaluse haaranguks ja rügemendile seljataha minekuks. See halb asjaolu nõudis meie salgalt, kui rügemendi varult, igakülgset valmisolekut, valmisolekut punastele vastu panna ka samalt positsioonilt, kus asusime. Sellepärast nõupidamise lõppedes läksin maastiku luurele. Ei midagi erilist, ei midagi rõõmustavat: lõunapool küla leidis kinniseid lähiseid, mida vaenlane võis edukalt kasutada, paarkümmend salga-meest ei suudaks siin punaste tiivamanöövrit nurja ajada. Aga tarbekorral pidi õnne katsuma... Jah, ainult õnne!...

Hakkas kergelt lund sadama, kui jõudsin Kahala küla lääneservale männimetsa juure. Maantee ületas siin väikese jõesängi ning tegi truubi kohal käänaku, tõustes idapool truupi madalale künkale, kus lamas pikk kivist kõrtsihoone, rehepoolse otsaga vastu metsa. Olles juba mitu head minutit ümbrust ja hoonet vaadelnud, märkas, et metsa veerul seisab Mäns, kes niisama innukalt maastikku uurib. Ta alustas:

— Kas siin saaks midagi ära teha?

— Vaevalt. See jõekene endast tõket ei moodusta.

— Ja kivihoone künkal, kui ta vaenlase käes, oleks meile väga halb?

— Kindlasti.

Silmitsedes ümbrust ja hoonet me kumbki ei aimanud, et mõne aja pärast meie väike salk just siin saab esimest korda veristada.

— Härra kapten, ma pole sõjamees, palun ütlege mulle avameelselt, kas rügement sel positsioonil, kus ta praegu asub, suudab punaseid kinni hoida või mitte?

— Arvan, et ei suuda...

— Mispärast?

— Te kuulsite, mis kapten Asman rääkis.

Rügement on nõrk. Oleks küllalt kuulipildujaid, saaksime meeste vähesust kompenseerida võimsa tulega. Näib, et punaste peale surudes rügement jälle taganeb.

— Millal võiksid punased peale tulla?

— Kas või täna. Nad võivad arvata, et me oleme kallil jõuluõhtul hooletumad...

— Siis hakkame ägedasti vastu!

Jõuluöö ja pühad möödusid siiski ilma et vaenlane oleks pealetungi jatkanud. Tegevus piirdus tulevahetusega ja luurega.

Jõuluõhtul vabad mehed kogunesid peretoas väikese kuuse ümber. Laulsime paar jõululaulu. Aga tõeline jõulurõõm puudus. Seda tundsid kõik, aga sellest ei räägitud.

Kol. K. Haas 45-aastane.

1. detsembril sai 45-aastaseks lennubaasi ülem kol.-lt. Karl Haas. Kol. Haas on sündinud Pärnumaal. Maailmasõjast võttis osa lendurohvitserina, tehes kaasa 41 lahinglendu. Vabadussõjast võttis osa algusest sõja lõpuni lennusalga ülemena. Lõpetanud Prantsuse lennuväe laske- ja pommipildumiskooli. Omab I l. 3 j. Vabaduse Risti.

Kapten Jul. Kannelaud 40-aastane.

29. novembril sai Tartu Maleva instruktor kpt. Jul. Kannelaud 40-aastaseks. Kpt. Kannelaud on sündinud Viljandimaal, hariduse saanud Rakveres ja Riias ning lõpetanud Gafšina lipnikkudekooli. Vabadussõjast võttis osa 3. soomusrongi kuulipildujate k-do ohvitserina ja tehnikakomando ülemena. Omab I l. 3 j. Vabaduse Risti.

6. Jälle taandumine.

Mõnepäevane püsimine Kahala positsioonil tekitas meile kui uustulnukale juba nõrga lootuse, et nüüd enam tagasi ei minda, kui äkki saime käsu — kiirelt marssida Kuusallu! Vaenlane surub laial sektoril peale, rügement taandub...

Kibedustundega asume teele. Püütakse nalja visata, aga see tundub kunstlikuna ja otsituna.

Jõulupühad punaste terrori all Rakveres

Jõuluõhtu-pidutsemised rahvamajaks muudetud kirikus. — Anvelt kantslis „jutustamas“. — Dägivald kodanike ja vangide kallal.

Nüüd katab juba aastate rida seda aega, millal osal meie kodumaast tuli jõulupühi veeta punaste terrori all. Need päevad on kõigi oma koleduste ja kannatustega juba varisemas unustuse hõlma. Rahupühad lähevad jälle pinevas ootuses ja ettevalmistustes, nagu poleks neid suuri päevi kunagi julunud ükski jõud ega vägi muuta ega takistada.

Kui seda unustuse linikut aga natuke kergitada, siis saavad paljudegi mälestustes jällegi elavaiks need päevad, mis valitsesid Rakveres ja selle ümbruskonna keskustes 1918. aasta jõuludel. Kui detsembrikuu keskel valgete väed enamlaste ülevõimu ees pidid jätma linna maha ja taanduma, siis tavalise pühade ootuse asemele astus kodanike hingesse suur hirm. See oli just nädal enne jõulupühi, 16. detsembril, kui esimesed punaste väeüksused jõudsid linna, kus neid vastu võeti kohaliku allilma röömu-hõisetega. Rakveresse tungis sisse 2. ja 3. Eesti kommunistlik rügement, 46. Vene rügement, kaks kergepatareid, soomusrong ja ratsasalk.

Samast päevast muutus ka kogu Rakvere senine elu ja selle asemele astusid kannatusterikkaimad ja veriseimad päevad, milliseid seal üldse mäletatakse. Õnnelikeks võisid end nimetada need kodanikud, kel oli võimalus koos perekondadega enne punaste saabumist linnast põgeneda. Lah-

kuti hulgana rongidel ja eestlaste vägede vooridegagi ning jõulud tuli paljudel veeta mõnes ajutises ulualuses, näiteks ühel osal rakverelastel raudteerongis Lehtse jaamas, kus viibis ka kirjanik Jakob Liiv. Seal võis vähimalt oma elu suhtes olla julge ja nimetada omaks kas või riideid enese ümber.

Umbes kaks kolmandikku Rakvere kodanikest oli aga jäänud kodulinna, kust pärast enamlaste sissemarssimist polnud enam mingit pääsu. Punaste kaitsevõimud ise ei tunnud kodanike tagakiusamise vastu küll kuigi suurt huvi, kuna asuti edasistele operatsioonidele, kuid see andis kohalikele allilmale just sobivaima võimaluse kogu võimu enese kätte hankimiseks. Linna tegelikult võimumeheks sai ühe Siberisse saadetud sunnitöölise poeg — Karl Stein, kes nimetati Virumaa töörahva nõukogu Rakvere linna administratiiv-osakonna esimeheks ja kes koos oma perekonnaga sai siis ka kardetavaimaks isikuks kõigile, kes kuulusid vähegi korralikumate või jõukamate kodanike ringi. Algasid hulgalised arreteerimised, rüüstamised ja kohapealsete enamlaste pidutsemised linna jõukamate kodanike poolt mahajäetud kortereis. Päevast päeva käisid püssimehed toimetamas vangistamisi ja läbiotsimisi, nii et rahu ei antud seal kellelegi. Hirmununa ja meeleheitel oodati iga järgnevat tundi.

Kui säärase nädala järele saabus lõpuks jõuluõhtu, siis võis juba arvata, mida oli oodata nendestki pühadest. Kohapealsed uued võimumedel olid lubanud kodanlased koos jõulupuudega põlema süüdata ja vaevalt keegi julges siis üldse mõeldagi jõulukuuse muretsemisele. Ei julunud ka ükski talumees linna sõita, kõnelemata veel jõulukuuse toomisest. Ka oli teada, et korterid võetakse jõuluõhtul kontrolli alla, nii et enamikus majades kustutati juba varakult kõik tuled ja jääd i ootama järgnevaid sündmusi. Ainult üksikutes enam kõrval asuvates hoonetes süüdati laste rõõmuks vaipadega kaetud akende taga mõni küünal kuuseokakesel põlema ja arutati tühja jõululaua ääres võimatuseni muutunud päevi.

Samal ajal olid aga tänavad täis vilgast elu ja askeldamist. Linnas viibivad punaväed ja kohalik allilm alustas oma suurimat prassingut ja pidutsemist, mille keskuks sai rahvamajaks kuulutatud Kolmainu koguduse kirik. Nagu vanast põlvest põlve kestnud kombest aetuna oli jõuluõhtuks sõitnud kiriku juure ka hulk ümbruskonna talupidajaid, kes leidsid siit eest aga sootuks teissuguse olukorra. Kiriku altar ja kantisel olid kaetud suurte punaste kangastega ja avar pühakoda kandis enam kõrtsi kui mingi teise ruumi ilmet. Sõdureid ja kohalikke punaseid oli kogunenud sinna hulgana kokku ja põgenenud kodanike pani-

Ei ole pikemat püsimist ka Kuusalus. Uueks aastaks leiame end Kiiu mõisas. Ja varsti peame taganema Kaberlasse. Siia asub ka rügemendi staap. Juba hakkavad meiegi salgas kuuldavale tulema arglikud hääled, et ega sellest sõjast enam head loota ole. Kõigist röömsaimad on aga Mäns ja Kuzma. Niipea kui mõni mees kahtluse kuuldavale toob, on Mäns kohe jaol — seletab veenvalt ning pühalikult, et midagi polevat veel katki, et kõik muutub heaks, ainult kannatust olevat tarvis. Ja argumentatsiooniks on tal vaid üks ja sama ütlus:

— Küll te näete!

Vaatamata ikka enam ja enam levivale kuuldusele, et varsti tulevat rindele soomlased, rügemendi juhatus siiski valmistub ka võimalikule uuele taandumisele. Muuseas läkitatakse rinde staapi ohvitser küsima juhtnööre ja ka seda, kuhu rügement nüüd peaks taanduma, kui muud enam üle ei jääks. Kindral olevat vastuseks sellelt ohvitserilt omakorda küsinud:

— Aga mis te ise arvate, kas taandume Riiga või teispoole Riia?...

Tõepoolest — kuhu taanduda? Tallinna tornid niigi juba hakkasid paistma ja suurtükimürin kostis pealinna. Kuhu sa, hing, veel taandud?

Meeleolu oli kehvy, seda ei maksa salata.

Nõnda saabus 3. jaanuar 1919.

7. Valklasse!

Hommiik töötab ilusat päikesepaiste-list, aga külma talveilma. Valkla poolt, kus on positsioonil rügemendi teine pataljon, kostab suurtükimürinat, kuulipildujate ja püsside raginat. Need on punased, kes jälle on alustanud kallale tungi. Eriti ägedalt tungivad peale punased madrused — vene revolutsiooni au ja uhkus. Meie mehed panevad vastu, juba on kaotusi. Vabatahtlike salk saab käsu — nii ruttu kui võimalik pataljonile appi minna. Mõne minutiga oleme rivistunud ja siis pooljoostes mööda maanteed edasi. Lumi krudiseb taldade all, kehal on soe, aga külm paneb ninasõõrmed kleepuma. Siniselt taevavõlvilt kiirgab päike. Ilus ilm tõstab tuju, aga juttu on vähe.

Vastu tuleb üksik regi. Õlgedele on midagi laotud ja see midagi on kaetud tekkidega. Ree möödudes näeme maanteel sädelevas lumes verd: punased tilgad on kenasti ritta tipitud ja nii umbes iga kahekümne sammu tagant on tilkade vahel peosuurune roosakas laik. Veri... Mehed püüavad neid laike vältida, aga kiirel käigul saapad tahtmatult satuvad verele ja see seguneb lumega. Peagi tuleb vastu teine regi haavatutega.

Juba paistavad küla hooned. Vaenlane kahtlemata näeb meie väikest ko-

lonni juba ammu, aga mis sellest — meil on kiire ja sellepärast läheme keest maanteed edasi. Mõlemal pool teed on lagedad põllud, madalate paekivist aedadega ruutudesse jaotatud.

Jajah, seltsimehed, mõistame väga hästi, miks te meid veel ei tulista — tahate, et kolonnis võimalikult lähedale tuleme! Olgu siis pealegi; salga juht lahkriivisse asumiseks käsku annud ei ole ja pole meie asi temale seda meele tuletada. Proovime, seltsimehed, kelle kannatus ennem katkeb...

Ahaa!... See suurtükitali on määratud juba meile!... Algul ta kaldub meist paremale, kuid siis punased parandavad seadet ja nüüd hakkab tuli lähenema. Ikka lähemale, ja ikka üks kogupauk granaate, teine šrapnelle. Vist kütavad koguni kaks patareid? Ja nüüd valatakse meid kuulipildujast. Ah teisest veel kah!... Metall tungib läbi õhu üle meie peade, veidralt vingudes, kiumudes ja inisedes.

— Kõrgelt võtavad, märgib keegi.

Vaatan murelikult salga juhi poole. Mida ta ootab? Kas proovib meeste vastupidavust?... Just kui tundes neid küsivaid mõtteid ta käsutab:

— Ahelikku! Edasi!

(Järgneb.)

Kaks surma- mõistetut

1. suurtükiväe grupi 3. patarei aias, Narvas, on „iluasjadena“ üles pandud kaks raskekahurit. Kahurid on lukkudeta, ilusti üle värvitud ja üles seatud suuga idasse. Paras vanaraud, kuid ometi nad seisavad seal valvepostidena, kuigi nad on juba jõudnud raugaikka ja osutuvad täiesti kahjutiuks. Need kaks rauka-kahurit on Vabadussõja kangelased idafondilt. Nad on elanud läbi veriseid lahinguid, vangilangemise hädaohu ja palju muudki viletsusi võidukas sõjas. Nüüd puhkavad need kaks vana sõjaveteraani...

*

1919. a. sügisel, kui Põhja-Lääne armee alustas tungi Peterburi suunas, asus 2. kindluse raskesuurtükiväe divisjon N.-Jõesuus. Ühel päeval teatati, et meestel on võimalus minna Põhja-Lääne armeega kaasa, kui leidub vabatahtlikke. Kuna kuurordi elu sõjategevuse tõttu oli vaikne, mehi kippus igavus tüütama, siis oli rohkesti neid, kes nõustusid liinile minekuga. 4. patarei 2 kahurit meeskonnaga saadetigi Narva kaudu Jamburgi suunas.

Pool patareid lipn. T. Uustalu juhatusel jõudis Jamburgi jõe ääre, kuhu jäidi peatuma. Liin lähenes kiiresti Jamburgile.

Põhja-Lääne armee väeosad hakkasid paaniliselt põgenema. Neil puudus korralik side ja ühel sügispäeval olid põhja-lääne-armeelased, punased kannul, juba Jamburgis.

Olukord muutus küllalt kriitiliseks. Patareilipn. Uustalu läks koos telefonisti Ojaga maanteele, et revolvi abil sundida põgenevaid põhja-lääne-armeelasi seisma ja asuma positsioonile patarei kaitseks. Vahepeal teatati divisjoniülemale kapten Vestelile (pärast sõda oli V. rahaminister), et patarei on sattunud punaste kuulipildujate ja püsside tule alla, et seisukord on äär-

Üks neist raskesuurtükist Narva-Jõesuus 1919. a., mille kohta divisjoniülem kaptn. G. Vestel tegi „surmaotsuse“ Jamburgi jõe ääres.

miselt kriitiline. Kaptn. Vestel tegi korralduse purustada kahurid, hävitada laskemoon ja päästa mehed.

Kuna üksikud kinnipeetud P.-L. armee sõdurid ei moodustanud kuigi tõhusat kaitset, siis asuti divisjoniülema käsku täitma punaste kuulipildujate ja püsside tule all. Selle ülesande võttis endale esimese suurtüki ülem, vanemallohvitser, hüüdnimega „Kapten“ (kuna kogu sõjategevuse aeg tunti meest hüüdnime all, siis praegu sõjakaaslasel ei mäletagi ta õiget nime). Pikkade vurrudega „Kapten“, keda tunti patareis hulljulge sõdurina, kutsus kaasa sihturi A. Kainelo. Kahurite juures vana sõjamees muutus morniks. Ilmselt oli mehel kahju lahkuda raudsetest sõpradest.

„Kuule, isa sea õige sihik punaste kuulipildujate peale ja laseme mõned paugud“ — ütles „Kapten“ sihturile.

Sihtur pani rauda šrapnelli. Ja nii see algas. Algul lasksid mehed rohkem nalja pärast. Kuna aga šrapnelli tuli oli tabav, siis vaiksild punaste kuulipildujad. „Kapten“ sattus sellest edust hoogu. Mehel särasid silmad ja ta paar korda keerutas sõrmedega isegi vurre, mis oli tunnuseks, et „Kapten“ on parajas sõiduvees. „Kapten“ käskis võtta sihiku Peterburi-Jamburgi maanteele, sest oli arvata, et seda mööda lähenevad punaste väeosad linnale kolonnides. Ja siis läks tulistamine lahti granaatidega.

Üsna pea võidi divisjoniülema teatada, et patarei on päästetud. Kahurid toimetas Narva suunas, Kobõljani külla juure, üks P.-L. armee veoauto. Kahurid olid päästetud.

Nüüd need kaks „surmamõistetud“ sõjaveteraani puhkavad Narvas patarei aias...

paikadest leitud viinatagavarad olid teinud juba kõikide tuju küllalt lärakaks. Liiguti mütsides ja piipe ning paberosse suitsetades kirikus ringi ja püüti võimalikult palju räusata ning vanduda, et mõnele juhuslikult kirikusse sattunud korralikule kodanikule oma jumalavastast meelsust selgitada.

— Elagu kommunistid, meie kodumaa päästjad! — hüüdis korraga üks pingile püsti karanud kohalikest naisikuist, kes aga praegu elutseb Rakveres küllaltki kodanlikes oludes. Samas tõusis veel üks ja teine üles ja hõikas kas mõne irvitava lööklause või pidas maha miitingukõne. Ja kui kirikus lärmamisest juba küllalt sai, siis löödi väike salk kokku ning mindi otsima kodanlaste jõulupuid, s. o. hirmutama ja terroriseerima rahulikke elanikke.

Kirikus kestis see rahvakogunemine pühad läbi. Suurimaks sündmuseks sai aga koosolek, kus pikema kõnega esines nende päevade kuulsaim eestlasest kommunist Anvelt, kes parajasti oli Rakveresse jõudnud. Anveldi kõnet kogunes kuulama täiskõnitud kirikutäis vanu ja noori punaseid, kes siis omas usuvastases vaimustuses laulsid pärast otse lakkamatult internatsionaali.

Rakvere punaste jõulude üksikasjalikult küsimuseks oli ka toiduainete hankimine. Pühade eel, millal valgete väed taan-

dusid ja punased linna vallutasid, kadusid kõik toidutagavarad turult ning vaevalt kellelgi õnnestus oma perekonda pühadeks varustada. Hing hoiti sees mõne vähese raasukesega, kuna jõuludeks püüti üht-teist muretseda maalt tuttavalt talupidajailt, kellel küll enestelgi polnud tagavarasid kuigi palju, kuna punaste rüüsteretked ulatusid ka ümbruskonda. Palju sellest tuttavate talupidajate käest muretsatud toidutagavarast langes aga pühade ajal ikkagi punaste saagiks. Viimastel oli korralike kodanike kimbutamiseks säärane komme, et astuti kolme-nelja püssimehga lihtsalt mõnesse korterisse sisse ja nõuti kogu toidutagavara lauale kandmist. Kui siis mõni tähendas, et tal midagi üldse pole, siis anti teada, et võetakse ette põhjalik läbiotsimine ja sel juhul, kui midagi toidupoolist leitakse, viiakse kogu perekond otsema teed vanglasse. Säärase ähvarduse peale toodi perenaiste poolt kõik pühadetoitud vält ja mis siis punaste kõhutäitest üle jäi, see aeti taskusse ja viidi kaasa. Samal kombel viidi korterist ära isegi lastele tehtud jõuluringid, et nendegi jõulurõõm lõpetada.

Punaste jõulude masendavamad päevad olid aga Rakvere vanglahoones. Siia oli linnast kui ka ümbruskonnast toodud jõuluelusel nädalal kokku juba üle kaheksa kodaniku, kellele üle käis nüüd tribunaali

ees kohtumõistmine ja surmaotsuste määramine. Väikesed vangikambriid olid viimse võimaluseni täis kiilutud vahistatuist. Punaste valvurite vägiteod muutusid just jõuluõhtuks eriti jõhkraks. Sellest vangistus-est eluga pääsnud kodanikud teavad jutustada masendavaid lugusid, kuidas vangla kantseelil olnud jõuluõhtul käimas valvurite pressing vangidele kodust järelesaadetud toidutagavaradega, mida nalja all kannatanud vangidele üldse üle ei antud. Viimastunud valvurid koos kahtlaste naistüüpidega tulnud siis aeg-ajalt vangikongidesse, kus heideti kannatajate üle rõvedat nalja ja kästi seada end valmis peatseks hukkamiseks.

Eriti verejanuline olnud seal keegi Siikimimiline valvur, kes vähearenenud inimesena oli nüüd leidnud paraja aja võimutsemiseks ja kes pühade puhul ilmus vanglasse lausa mardisandriideis.

Nii möödusid Rakvere punased jõulud otse masendavate sündmuste keerises, mis aga olid vaid nagu ettevalmistuse päevadeks järgnevale ajale, millal punased asusid vanglasse toodud kodanike hukkamisele. Juba vana aasta viimisel päeval viidi 16 vangli Palermo ühishaua kaldale, kus nad metsikult tapeti. Nendele järgnes aga veel kaks hauatäit, nii et kogusummas elas Rakvere vanglas 82 vangit oma viimseid jõule.

KINDRAL JA SÖDUR

Ühel päeval külastas kindral N. jalaväerügementi. Ühe allühiku sõdurite eluruumis tahtis kindral veenduda, kas ahjupealne on tolmune või mitte. Ta võttis peast mütsi ning viskas selle ahju otsa, mille tagajärjel tõusis sealt suur tolmupilv. (Räägitakse, et kompanii seinakell jäanud sel hetkel hämmastusest seisma!) Ja tõesti — ahju peal lasus sametpehme tolmukord, millele võinuks ilusasti kirjutada oma nime ja auastme. Siis käskis kindral kompanii korrapidajal mütsi ahju pealt alla tuua.

Korrapidaja ronis suuri vaevu ahju otsa ning tõi alla kindrali mütsi, mis oli tolmust üleni hall. Kindlasti „röömustas“ kindrali staabitööst tulpinud südant ämblike imepeen „ilutikandis“ mütsil.

Ta käratas, tehes võrratult vihase näo: „Mi—iss?! See pole minu müts! Tooge alla minu müts!“

Korrapidaja oli nõutu. Siis jätkas kindral: „Minul oli ilus roheline müts, see siin aga on mingi hall moonutis! Kompaniium, vaadake, et niisugust asja enam ei juhtu — muidu!“

Kindrali müts puhastati tolmust puhtaks, samuti ka ahjupealne.

*

Ühel päeval inspitseeris kindral H. üht üksikpataljoni. Muu hulgas külastas kindral ka 2. kompaniid, mille järele siirdus kööki, tutvuma kokakunstiga ja selle savutustega. Köögis esines korrapidaja, sõdur K., kindralile ettekandega: „Härra kindral, 2. kompanii köögis on katla peal (pro toidul) 96 kaitsevaelast; valmistatakse see ja see supp; kõik on korras!“

„Mi—iss?!“ hüüatas kindral, tehes imestunud näo. „Või teil on katla peal 96 meest?! Mina küll ei näe seal ühtki meest!“

Taibanud hoobilt oma eksimust, sõdur K., ise ähmi täis, parandas kiirelt oma ütlust: „Katlas, härra kindral!“

*

Astub kindral 6. rügemendi kööki. Köögi korrapidaja, reamees J., tõstab kindralile proovimiseks katlast rasvasemat suppi kui on sõdureile väljajagatav.

Kindral proovib suppi ning olles jälginud supijagamist, kirjutab seejärel köögiraamatusse:

„Köögi korrapidaja tahtis oma ülemust petta, andes temale rasvasemat suppi kui katlas tegelikult oli. Supp maitsev ja hea.“

*

Kord, aastate eest, puhkes N. garnisonis asuva hobusteväeosa tallides kahjutuli. Tuleohvriks langes üks tall, hobused suudeti päästa. Sündmusekohta kiirustus väeosa kolonelilt-üle ettekandega diviisi-kindralile, kes kirjutas ettekandele resolutsiooni: „Juurdlus toime panna“.

Veidi hiljem ilmes, et tulesurma oli leidnud ka väeosa sikk. Nüüd esitas kolonel täiendava ettekande:

„Täienduseks oma tänaohmikusele ettekandele kannan ette, et talli põlemisel on surma saanud väeosa sikk.“

Sellele ettekandele pani kindral, kes heast naljast pidas lugu, järgneva resolutsiooni:

„Ette kanda täpne matusekava. Orkestriga maha matta.“

*

Kord õhtu eel külastab kindral N. rügemendi kasarmut. Kusagil trepi all avastab kindral ühe kompanii kolikambri, kus hoiatakse alal luudi, kalte ja muud koli. Kindral pärib kompanii veltveebliit: „Mis see seal on?“

„Luudade ja puhastusvahendite hoiukoht, hra kindral!“

„Mis seal veel on?“

„Muud ei midagi, hra kindral!“

„Hüva, astuge sisse!“

Veltveebel sisenenud, sulle kindral kohe ta järele kolikambri ukse. Seejärele ta siirdub kompaniisse ning küsib sõdureilt: „Kas olete näinud Borneo saare päriselanikku?“

„Ei ole, härra kindral?“ vastavad sõdurid kooris.

„Noh, siis on teil täna juhus teda näha, tulge kaasa!“

Sõdurid järgivad kindralile kolikambri juure, kus kindral avab ukse ning hüüatab veltveebliit: „Tulge välja!“

Veltveebel väljub kolikambrist sõdurite muhelemise saatel.

*

Kord kohtab kindral tänaval sõdurit ning märkab midagi ebaharilikku selle kuue juures. Ta peatab sõduri ning pärib, laupa kibrutades:

„Miks on teil emalõvid nõopidel, reamees?“

„???“ — Sõdur seisab nagu elav küsimusmärk, lai arusaamatus näol.

„Kas saite aru mu küsimusest: miks on teil emalõvid nõopidel?“ kordab kindral.

„Ei saanud, härra kindral!“

„Kas te ei näe, et neil on jalad püsti?!“

Sõduril oli kaks kuuenõopi tagurpidi ette ömmeldud.

*

Vabadussõja ajal oli Tallinnas ja teistes linnades rohkesti näha juute, kuna väerindel oli juut väga haruldane nähtus. Tollest ajastust põlvneb kindral A. Tõnissoni järgnev telegramm Sõjavägede Ülemjuhatajale:

„Et kogu Viru väerindel ainult neli juuti on, neist üks arst, teine apteeker, kolmas veisker ja neljas sanitar, aga Tallinnas iga teine vastutuleja on juut, palun korraldust teha, et Viru väerindele vastav arv juute ka sõduritena saadetak.“

*

1910. a. suvel viibisid puhkusel 6. polgu väeosad Repniku mõisas, Narva lähedal. Ka polgu orkester oli Repnikus. Mõis asub maantee ääres. Üsna sageli sõitis Viru väerinde juhataja kindral Tõnisson Sillamäelt, kus asus staap, Narva, ühel päeval kindral peatus Repnikus, möödasõidul Narva. Terve hulk orkestrante istus maantee ääres suure puu vilus ja mängis kaarte. Kuna kindrali lähenemist keegi mänguhasardis tähele ei pannud ja ükski ei tõusnud püsti, siis see ei meeldinud väejuhile. Ta pragas mehi tõsiselt. Eriti tugevasti tegi ta etteheiteid seepärast, et meestel on saapad

jalas ja isegi pintsakud seljas kuuma ilmaga.

„Mis komme see on, noormehed, kuldada põhjusega riigi varandust? Meil ei ole anda meeste eeslinnil korralikku varustust ja teie aelite siin, liini taga, riietega murul. Sooja ilmaga tuleb riieteta ümber joosta liini taga. Saite aru?“

„Just nii, härra kindral,“ vastasid sõdurid kooris.

Paar päeva hiljem pidi kindral lõunatama Narvast tagasisõidul Repniku mõisas.

Orkestrandid otsustasid seekord täpselt täita kindrali korraldust riietuse suhtes. Osa mehi oli täiesti Aadama-ülikonnas, kuni teisel osal oli seljas kas ainult särk, või aluspüksid. See n.-ü. poolpaljas orkester tahtis kindrali vastu võtta orkestrimänguga. Orkester rivistus üles otse maantee ääre. Kui nähti lähenevat kindralit hobusega, alustas orkester mängu. Jõudnud orkestri juure, laskis kindral hobuse kinni pidada ja ootas, kuni mäng lõppes.

„Orkestrijuh, tulge siia,“ käsutas T. Orkestrijuh raporteerib.

„Mis tsirkust te siin teete rahvale,“ käratab kindral.

„Täidame Teie käsku, härra kindral,“ vastab mees rahulikult.

Kindral vaatab veel korra paljastele meestele ja käsutab siis edasi sõita. Staabis oodati kindralit lõunale, kuid viimane kihutas juba Sillamäe poole...

*

Kord siseneb kindral ootamatult ja üksi sõjakooli 2. roodu ruumidesse. Kadetid on kõik söögisaalis lõunastamas, ja eluruumis viibib vaid päevnik, nooruke noorkadett, kes sammub kindralile vastu, et esineda ettekandega. Kadett hakkabki raporteerima, kuid katkestab selle poole pealt. Kindralil on suits suus ja ta ei tõsta tervituseks kätt mütsi ääre, tähendab — ta ei soovi raporteerimist. Noor kadett tajub seda hoobilt ning astub määrustiku kohaselt sammu kõrvale.

Kindral: „Kadett, miks te ei raporteeri edasi?“

Kadett vastu: „Härra kindral, teil oli suits suus ja te ei tõstnud kätt mütsi ääre!“

Kindral muigas kavalasti kadeti taibukese üle, võttis valvel-seisangu ja pani käe mütsi ääre. Nüüd esines kadett temale ettekandega.

Oma taibukuse eest sai kadett veidi hiljem kindrali käest kogu kooli kadettide ees kiita.

Polkül 1, alpolk Pulk.

Teadupärast kirjutatakse kv. ametlikes telegrammides väeosade ja auastmete nimetused lühendatult. Vabadussõja lõpp-perioodil oli Viru rindel tegutseva 1. jalaväepolgu ülemaks praegune I diviisi ülem, kol. A. Pulk (VR I/2). Kord nende ridade kirjutaja pilk naelus ühe tolle ajastust pärit oleva telefonogrammi allkirjale, mis kõlas sõnasõnalt järgmiselt:

Polkül 1, alpolk Pulk.

Ärasteletatult tähendab see sarnaselt-kõlavate sõnade kokkusead: 1-se polgu ülem, alampolkovnik Pulk.

Lõbusaid lugusid

Jüri näitab Rakvere naistele sõda.

Sõitis korra kõvem soomusväelane „Soomusrongi Jüri“ kodulinna, Rakverre, vaatama ema, keda ta viimati näinud maailmasõja puhkemisel. Muidugi oli Jüri hambuni sõjariistus. Püss, mõök, paar revolvrüt ja vöö vahel tüse tosin saksa „pudeleid“. Automaati ei lasknud roodu mehed kaasa viia. Arvasid, et läheb seda vaja ka Jüri ärakolekul.

Rakveres olid kõvad laadapäevad. Tudisev emake käe kõrval sammus Jüri kõva kuraasi all täies relvastuses laadale. Vaatab: ühes kohas naised kobaras koos ja arutavad elavalt midagi. „Mes siin lahti on?“ astus Jüri ligi. „Mes kohvijuttu te siin ajate? Laiali minna!“ „Pai kindralihärra! Ää pahanda kedagi — ajasime siin natuke juttu sõjast,“ vabandasid naised kartlikult taandudes.

Jüri võttis prillid ninalt, et paremini näha. Prille ei kannud Jüri mitte seepärast, et silmad oleksid ohnud nõrgad, vaid need olid saadud „soomus-eks“.

„Mes, korrat,“ vandus Jüri. „Mes sõjajuttu ka naised oskavad ajada? Te, vaesed, pole veel õiget sõda näinudki. Tahate, ma näitan teile sõda?“

Ja vastust ootamata haaras Jüri seljast püssi, lõi padrunid rauda ja kihutas kõik viis vastu taevast.

Naised nähtavasti olid aga püssipauke juba varemalt kuulnud ega teinud suuremat väljagi. Mõni tihkas isegi naeratada.

Jüri seisis jalad hargis naistekarja keskel, vaatas ringi ja küsis võiduroomsalt: „Noh, korrat, kuidas oli? Kas ajas judinad peale?“ Nähes aga, et naised ainult muigasid, läks Jüri marru. Ajas seljakoti seljast, kobas musta pesu seest paarinaelase „Nowitsky“, lõi sellele sütiku sisse ja paiskas siis granaadi suure hooga eemale lagedamale platsile. Käis ilmatu kārakas. Must suitsusammas kerkis vastu taevast ja liiva sadas robinat.

Kui silmapiir natuke klaaris, nägi Jüri imestusega, et ainult tema üksi seisib keset laadaplatsi. Ümberringi mitte hingegi. Ainult oma jalgade juures silmas ta ühe eidekese kogu. Aitab selle jalule. Vaatab, oma ema. Teistest laadalistest aga mitte jälgegi. Ainult putkade puldanikatused löövad laksu tuule käes.

Jüri süda lõi raskeks.

„Noh, emake, astume siis kodu poole,“ ütles Jüri ning võttis vanakese käest kinni.

Kaugele Jüri minna ei saanud. Laadaplats oli ümber piiratud.

Järgmisel päeval oli Jüri tapiga soomusrongil tagasi. Relvastatult enam kedagi puhkusele ei lubatud.

Millal ei tervitata.

Teadupärast tervitamine kaitseväes on eranditult vastastikune ja tervitatakse igal ajal, välja arvatud erandjuhul.

Allõlev lugu juhtus 1919. a. lõikuskuu algul, vabariigi sõjakooli 1. sõja- aegse jalaväekursuse lõpu järele.

Sammub üle Vabadusplatsi õhtul „värskele-küpsetatud“ lipnik magnaatlikul kõnnakul, hüljates kogu maailma

ja ümbrust, kuna aga lahtisesilmne uudishimus ümbrus, eriti neiud, just teda vahivad ja imetlevad.

Talle tuleb vastu keegi madrus, kes ei pea tarviliseks „kulpi lüüa“ (=tervitada), vaid vahib lipnikule võõriti otsa. Lipnik peatab madruse ning pärib talt kurjasti: „Madrus, miks te mulle vastu tulles tervitamiseks paremat kätt mütsi juure ei tõstnud? Kas teil pole teada Sõjavägede Ülemjuhataja päevakäsk nr. 9 § 3 ja nr. 99 § 6?“

Madrus-võrukael, teades küll sise-määrustiku nõuet, et ükski kaitseväelane ei või vabanduda tervituse- ja viisakuse-reeglite mittetäitmisel tähelepanematusena, otsustab lipniku tulu- uue inglise mundri järgi, et siin on tegemist noore „ohvega“, keda võib „vabalt otsa võtta“, ning valetab veenvalt: „Härra lipnik, meremäärustiku järgi pärast lippude allalaskmist mere- väes (pro laevadel) ei tervitata!“

„Otsavõetud“ lipnik jääb uskuma ja jätkab oma teed.

Saksa sõdurite jaht „surnud“ seale.

Saksa okupatsiooniväed, Eestisse tulekul, armastasid tarvitada omavoli ja võtsid talupidajailt sigu, loomi ja ka muid toiduaineid, ilma et keegi mõtelnuks tasumisele. Vaivaras sakslased „rekvireerisid“ ühelt mõisatööliselt suure sea. Sõdurid ei osanud aga siga tappa. Üks sõdur lõi suure haamriga sea uimaseks, kuna teine löikas täägiga sea ninasõõrmed lõhki. Uimane siga tõsteti reele ja sõideti Narva poole.

Laagna mõisa juures siga aga toibus, hüppas reelt maha ja pani metsa poole jooksu. Sõdurid avasid sea peale püssidest tule, kuid surmahirmus loom pages endiselt sõdurite eest, nii et lumi tuiskas. Ei jäänud muud üle kui pandi kuulipilduja hakkama.

Valang oli tabav. Siga rööganud korra ja jäänud siis maha. Sõdurid polevat siiski usaldanud „kavalat“ siga, vaid sidunud ettevaatuse pärast seekord juba päris tõsiselt surnud sea nõõridega ree külge kinni, et loom ei valmistaks uut üllatust.

Ants-Jaagupi ilutulestus.

Ants-Jaagup jooksis granaaditule all laskurkaeviku poole. Vististi tõi ta mingit käsku. Ühtäkki neelis teda kohutava raksatusega pruunikasmust granaadi lõhkemissammas.

Tolm hajunud, sööstis ta meie poole, kiiver peas viltu löödud.

Hüppasime püsti ning toetasime teda.

„Mis on sinuga?“ pärisime kokkuniult.

„Ma ei tea seda,“ vastas ta kogeldes, „ma usun, mind valgustati äkisti seljatagant ilutulestusega!“

„Kadakatega“ segatud kiri.

Allõlev looke kõlab küll anekdoodina, kuid on siiski tõsielu-juhtum Vabadus- sõja päevilt, maha kirjutatud N sv.-haigla arhiivist.

1919. a. 21.märtsil lähetas Tartu N sv.-haigla peaarst ühele kohalikule leivavabrikule ametliku kirja, milles sooviti, et haavatuile ja haigeile võimalikult puhtam leib välja antaks. Sel-

Sõjakooli tarkus ja tegelik sõda.

27. augustil 1919. a. pärast Pihkva operatsiooni, seisime soomusrong nr. 3-ga Irboska jaamas.

Esimest korda tehti minule ülesandeks 20 sõduriga luurele minna Gredištše külasse ja see enda alla võtta. Käsutan oma dessantroodust 20 meest välja, selgitan neile ülesande ja hakkam rongi löögiosa juures enamlaste suurtükkitule all rühma loendust tegema.

Märkan üksikute meeste imestunud pilke, kuid loendus sai pikapeale siiski tehtud ning jaovanemad ja nende abid määratud, nagu määrustik nõudis.

Käsutan rühma ahelikku ja annan liikumiseks suuna. Ise aheliku taga seis- tse käsutan aheliku liikuma, kuid mehed ei liigu. Taipan aheliku ette astuda, kamandan „ahelik minu järele,“ ja ahelik hakkab silmapilkselt liikuma, maha ei jää keegi.

Jõudnud Gredištše külasse selgub, et punaste luuresalk on äsja sealt lahku- nud. Saadan 3 sõdurit valvepostile küla ees seisvate heinakuhjade juure, milliseid heinamaal oli terve pikk rida. Läh- en üht valveposti üksiku kuuse juure viima.

Valveposti sõdurid (3), jõudnud esi- mese heinakuhja juure, märkavad järg- mise heinakuhja taga, mis 10 silda eemal, umbes 15-mehelist enamlaste luuresalka. Viibimata lüüakse tuli lahti. Tormatakse kolmekesi peale.

Kui ma umbes 150 sammuga kauguselt oma 2 sõduriga sinna jooksin, on lahing juba läbi, enamlased põgenevad heina- kuhjade varjul. Sõjasaagiks 2 haavatud enamlast ja 2 langenut. Põgenejad vii- sid ühe haavatu, luuresalga ülema, kaasa.

Soomusronglastega järgnevasse la- hinguisse minnes ei teinud ma enam ei roodu ega rühma loendust, ei määranud ka jaoülemaid, sest need olid juba ise- enesest välja kujunenud.

Ei tahtnud enam enda arvel soomus- ronglasile nalja teha.

P. Martinov,
res.-ltn.

lele kirjale sai peaarst järgneva vastuse:

Tartus, den 24. März 1919. a.

An Tartu Sõjaväe haigemaja Peaarst.

Hier.

Auf Ihr w. Schreiben vom 21. mär- zist sub nr. 225, erlauben wir uns Ih- nen höfl. zu erwidern, et vabrik nur Verpflegungsamt valmistab und zwar selle ametilt saadud materjalist und zum vorgeschriebenen 60% Prozeni Hafermehl und 40% Roggenjahu, so dass die Fabrik oma poolt nicht treffen kann.

Hochachtungsvoll

Leivavabriku Inhaber
allkiri).

Tartus, Kastanien Allee.

24. März 1919.

Haigla peaarst, tabades saadud vastuse tooni, lähetas järgmise vastuse:

N Brot'i vabriku Inhaberile.

Zur Wiedergabe der Übermittlung teatan, et minu vahekirja vom 21. märz

Kolm nädalat kahe tule all

Sealpool Võru, siinpool Petserit asetseb Kirmsi küla, mille kõrval omaette uhkeldav Jüri-mägi. Nende ümber ja nende mölema pärast löödi ägedaid lahinguid, kusjuures sõjaõnn kaldus kord ühele, kord teisele poole. Kirmsi küla käis käest kätte.

On veebruar 1919. Punaste liin püsib ähvardavana Kirmsi küla ees. Palju külarahvast on lahkunud oma kodudest, nende seas ka Tootsi talu peremees ja perenaine. Nad on juba mitu nädalat end varjanud kaugele eeslinnast, kui ühel päeval koduigatsus toob nad oma tallu tagasi. Aga järgmisel päeval läheb jälle raginaks. Ootamatult on punastel edu. Nad vallutavad lahingut lüües Kirmsi küla.

Tootsi talust nähakse punaste jõukude lähenemist. Need tulevad Jüri-mäelt. Kahkva mõisa poolt. Peremees tule all rakendab ree ette hobuse. Suure rutuga suudetakse reele tõsta lihaastjast, peale visata padi ja peremees kihutab tuhatnelja punaste eest ära.

Tallu saabuvad punaste jõugud, kes tulles kogu aeg tulistasid, nii et lumi tuiskas ja akendesse ei jäänud tervet ruutu. Nad tulevad räpastena ja nälgjastena Tootsi tallu. Tulnud tuppa, torgivad nad ennekõike tääkidega voodialused läbi.

„Süüa, süüa!“ on nende ähvardav nõue.

Neile tuuakse kauss haput piima. Punased löövad käed kaussi ja riisuvad pihuga koore. Nad on loomalikult nälgjased.

sub nr. 225 arvele võtta nicht genommen wird, sest et haigemaja jaoks leib wird bezogen aus der Fabrik „Čeres“, ja „kadakatega“ segatud kirjasisu veel hullem Eesti peaaudel seedida on kui kaerakliidega leib haigete kõhule.

Peaarst (allkiri).

Juudi raudteesõit koerakastis.

Vabadussõja ajal raudteel sõit polnud sugugi lihtne. Tuli hankida luba, kui oli tahtmine teha pikemat sõitu. Iga kord polnud aga üldse võimalik luba saada.

Üks Narva juut tahtis aga iga hinna eest pääseda Tallinna. Ta ütles olevat ajada Tallinnas tähtis äriplane toiming. Küll käis mees Narva jaamas raudteeametnikke tellimas, et lubagu need teda salaja rongile. Juut oli nõus igasuguses olukorras sõitma. Raudteel oli võimalik kaubavagunis vedada elusate olevustena koeri koerakastides. Kuna raudteelastel juudi painajalik nurumine ajas juba hinge täis, siis otsustati katsetada juudi tahet.

Üks raudteelane seletas juudile, et nendel olevat võimalus teda salaja „smugeldada“ Tallinna, kui ta on nõus sõitma koerakastis. Tingimuseks seati üles veel see, et igas jaamas, kui avatakse kaubavaguni uks, juut haukugu koerana.

Juut mõtles natuke aega ja siis käskis end pakkida koerakasti. Haukuda ta oskas ehtsa karjakraantsina ja nii läks sõit Tallinna poole lahti.

On üks kauss piima mõne hetkega otsas, nõutakse lisa. Nüüd aga noor tüdruk koorib piimakausilt koore.

„Aga kus koor on?“ röögivad punased.

Tuleb ka koor neile tuua, muidu, mine tea, löövad veel teenija maha.

Esimene salk punaseid marsib edasi. Saabub teine salk. Jälle: „Süüa!“ „Süüa!“

Ja talurahval algas elu koos vene punakaartlastega. Tootsi talu paigutati neid täis. Alles nüüd selgus talurahvale, kui nälgjaseid jõuke moodustasid endist punaväed. Need võtsid ja röövivad kõike, mida aga kätte said. Ainuüksi Tootsi talus nad tapsid kaks suurt siga, kakskümmend kana ja kolm hane.

Seal tõmmati seljast vaid suur karv ja võeti seest sooled — säärasena see asetati lauale, mille küljest siis iga punasõdur otsekohe lõikas lihatüki, küpsetas seda väheke pliidi all tulel ja söi. Nii söödi puhastamata, pooltoorelt sead. Talu oli tulvil punasõdureid. Kõik toad olid neid täis. Talu oma rahval tuli nendega koos magada põrandal, ühed ühel pool, teised teisel pool sein, jalad vastamisi. Noor tüdruk, hirmul venelaste häbitegude ees, käis ringi meelega eriti räpasena ja närusena. Nüüd meie väed alustavad ka tugevat survet punastele. Iga päev kaks kuni kolm korda võtavad nad Kirmsis venelased ägeda tule alla. Lahing käib kogu aeg Jüri-mäe pärast. Vahegi punased tõmbuvad tagasi ja jälle suruvad end edasi.

Ühel ööl koputatakse Tootsi talu uksele. — On pime öö. Tüdruk läheb ust avama. Üks käib väljapoole lahti. Tüdrukul ei õnnestu seda lahti lükata, kuna see hoitakse jalgadega tagasi.

„Kas peremees on kodus?“ küsib mehe hääl.

„Ei ole...“

„Kas punased on talus?“ küsitakse uuesti.

„Ei, sedapuhku neid pole. Neid on Jõksi talu pool, Kärtmanil ja mujal...“

Siis üks avaneb. Ukse ees, täägid lõõgivalmis, seisavad eesti sõdurid. Ja ruttavad ka kohe tulistades edasi punaste suunas. Punased vastavad hoogsalt tulega. Tootsi talust lendab läbi kogu aeg kiunuvaid kuule. Pererahvas varjab end kõhuli maas kõõgis, päid varjates pajakaantega... Meie omad on

aga sunnitud tagasi pöörama, seekord punaseid Kirmsilt välja löömata. Ühe surnu nad jätvad siia maha. Hommikuks on see kõvaks külmanud, kui venelased surnukeha leiavad.

Venelaste pakub nüüd erilist lõbu surnukeha teotada. Külmanud, kõva laip tõstetakse püsti ning lastakse see siis maha kukkuda. On see lumes maas, siis peksetakse teda jalgadega kui ka püssiparadega ja irvitatakse.

Üks granaat aga lendab nüüd Tootsi talu lauda katusesse ja viib ära selle otsa, lüües õue ja kaevu täis risu ja prahti.

Pererahvas lahingu alates läks ja varjas end laudas sõnnikul lamades. Nüüd laut osaliselt purustati. Pererahvas palub luba Tootsilt lahkuda vähem tule all viibivasse Koduva tallu. Seal jällegi asutakse lauda kiviseinte varjujule.

Järgmisel päeval kordubki tulevaheutus, mis on ägedam varemaist. Meie poolt, Dobra otsast, võetakse küla tabava šrapnellitule alla. Ühel hetkel tuleb lauta punase habemega venelane ja teatab Tootsi talu rahvale:

„Teie talu põleb...“

Kõik hooned, jäänud peremeesteta, põlesid maha. Keset õue asetses haopinu, mis ju kergesti tuld võtab, kuid imelikul kombel jäi ainuüksi see järele.

Veel kolm taluhoonet põles maha sel päeval. Nüüd aga venelaste vastupanu murdus — ja nad põgenesid, võttes aga kaasa kõik küla mehed, et need ei pääseks eesti vägedesse. Mitmed neist on seniajani jäänud kadunuks, paljud põgenesid tagasi teelt, paljud pääsid alles Pihkvas.

Kui siis Kirmsi külla kolm nädalat kestnud heitluse järele tulevad küsates meie väed, ei ole vastutulijaid kosagil. Külarahvas on põgenenud metsa, aralt pistetakse koobastest ja keldritest pead välja... Alles palju hiljem juletakse maha jätta oma peiduurkad ja asuda kodudesse.

Kolm nädalat elanud võitluste keeries, selle aja kestes näinud jubedusi ja tunnud närvesöövat hirmu, nüüd, millal tee tagalasse, kaugemale sõjakoledust, on vaba, Tootsi talu rahvas põgeneb oma kodukohast, millest on järel veel vaid suitsvad varemed.

Tee tõi nad Tartumaale.

Teel läbistati Jaanikeste küla, küla täis sõjaõudusi: lumes oli näha maha lastud hobuseid ja hange tuisanud surnukehi... Nii nad on lumme jäetud, sinna nad jäävadki keyadeni, millal lahti sulavad ja millal siis on kergem neid matta.

VORSTITÖÖSTUS

T. ULAS

Lutri 28, tel. 306-39 •

• Maitsvaimad palad pühadelaul on meie tööstuse saadused

„Vabadussõja Lood“ ilmub kord kuus. Üksiknumber 40 snt. Tellimishind: 12 kuud — Kr. 3.75; 6 kuud — Kr. 2.—; 3 kuud — Kr. 1.—; 2 kuud — Kr. 0.80. Kuulutuste hinnad kaantel: viimane välimine külg Kr. 1.50, seesmised à Kr. 1.20, tekstis 1 mm üle lehekülje 60 s., kuulutuste osas à Kr. 80.— leheküljel. Kuulutusi võetakse vastu piiratud arvul.

Väljaandjad: Oskar Mänd ja Bernh. Inge. Vastutav toimetaja Oskar Mänd (V. R. II/3.). Toimetus Tallinnas, Pärnu mnt. 10—13, telef. 466-39 ja 466-17, postkast 419. Posti jooksev arve 609. Tellimisi ja sissemaksu võtavad vastu kõik postiasutused.

Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisuse trükk, Pikk t. 2, Tallinnas, 14. detsembril 1936. a.

pühadele vastu

kauni välimuse ja
hea meeleoluga!

ETK tooted on väärttooted!

K. VANAVESKI

*Tervitame pühade ja uue-aasta
puhul vabaduse eest võidelnuid ja
mälestame sügava lugupidamisega
Eesti eest langenuid.*

„Vabadussõja Lood“

Tuubitööstus
Ins. ARTUR A. LINHOLM

Plekitööstus ja litoграфия
G. LINHOLM

Vana Kalamaja 82

Tel. 439-98

EESTI PABERI AKTSIA SELTS

esindab järgmisi vabrikuid:

Põhja Paberi- ja Puupapivabrikute Akt. Üh., Tallinnas
A/S. Tallinna Paberivabrik E. J. Johanson, Tallinnas
Türi Paberi- ja Puupapi Vabriku A/S., Türi
A/S. Paberivabrik „Koil“, Kohilas

O. K.

Restoran-öölokaal, kohvik

Tallinn, S. Karja 18

Tel. 449-93

Saarde Majandusühisus

ja

abikauplused

MAAILMASÕJA MEMUAARSEERIA

Sõjasi osavõtnute jutustused maailma suurimast tapatalgust — maailmasõjast

Ilmus:

Manfred v. Richthofen:

Punane lendur

J. Vahtra kaas. Hind brosh. kr. 2.75,
kõites kr. 3.50

M. Richthofeni memuaarid jutustavad meile pillikult ning eredates värvides neisi võillustest, mis leidsid aset tuhandete meetrite kõrgusel liitlaste ja saksa lennukite vahel. Vastaspoolt hävitajate eskadrillid tõusid iga päev sinavasse õhualda ja seal varitsesid need teraskotkad, juhitud külmaverelistest, hulljulgetest meestest, endale vastast. Kui õhus kohtuti vastasega, läks lahki „surmatants“. Enamasti alati oli seesuguse õhuvõitluse tulemuseks mõne lenduri kangelasurm. Neis õhulahingutes oli üks silmapaisvamaid kujusid M. v. Richthofen, kelle memuaarid siinjuures esitatud

Maailmasõja memuaarseerias ilmuvad veel järgmised raamatud:

Kindral A. A. Brussilov: **Minu sõjamälestused**, kolonel Campaigne: **Ristide tee**, L. Thomas: **Võitlused meresõjaväes**, Ed. Groschmidt: **Suures heitluses**

Seeria eitetellimise hind kuni 15. det. kr. 12.-

Peale ilmumist maksavad kõik raamatud kokku vähemalt 20 kr.

O.Ü. „Noor-Eesti Kirjastus“

Jõudis kohale värske saadetus
kõrgeväärtslikku **belgia ja**
rootsi jahipüssirohtu

Jahimehed!

Kui tahate näha häid tagajärgi
ja soovite hoida püssi, tarvitage
ainult parimat belgia ja rootsi
püssirohtu

Ajnuesindaja Eestis:

JOH. FREYBACH

Tallinn, V. Karja 8

Piltpostkaarte

ostate
suurimas valikus ja soodsasti

V. Ots'alt

Tallinn, Harju 44. Telef. 445:65

Pärnu Linatööstuse A-S.

Pärnus, Rääma tän. 38, telefon 125

Soovitab oma vabriku

Linast lõnga ja niiti mitmesuguses jämeduses

Pesuriiet pleegitud, pleekimata ja värvilist
Vahariiet, käsitöö-, madratsi- ja põrandariiet
Viljakotte ja kotiriiet

Masinarihmu

Presente ja presendiriiet, immutatud ja immutamata

Kalavõrke ja võrgulõngu

Nööre, peenemast sidumisenöörist kuni ohja, kõie ja jämedamate trossideni, igat sorti kalapüügi- ja värtnanööre

Võtame rahva linu, takku, villu ja kangaid ümbertöötamiseks otse vabrikusse ja ka meie esindajate kaudu saates üle kogu maa

Soovi korral vahetame linade ja takkude vastu valmis riiet ja lõngu